

Seminari

La construcció de la societat responsable

Barcelona, 14 de desembre de 2005

CENTRE
D'ESTUDIS
JORDI
PUJOL

Valors

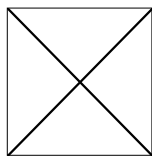
La construcció de la societat responsable

SEMINARI

«La construcció de la societat responsable»

Coordinador: Àngel Castiñeira

Barcelona, 14 de desembre de 2005

© Centre d'Estudis Jordi Pujol
Passeig de Gràcia, 8-10, 2n 1a A
08007 Barcelona
Teléfono: 933 428 535
Fax: 933 428 964
www.jordipujol.com

Transcripcions de les ponències del Seminari «La construcció de la societat responsable» organitzat pel CEJP, que va tenir lloc a Barcelona el 14 de desembre de 2005.

Primera edició: Febrer 2006

Coordinador del seminari: Àngel Castiñeira

Edició dels textos: EMC Transcripcions
www.transcripcions.com
Disseny de la col·lecció: Verloc. GCE.
www.verloc.com

Dipòsit legal: B-6728-2006
Impressió: Gràfiques Pacífic

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, comprenent-hi la reprografia i el tractament informàtic, resten rigorosament prohibides sense l'autorització escrita dels titulars del copyright i estaran sotmeses a les sancions establertes per la llei.

Índex

Acte d'obertura i presentació del seminari

a càrrec de Jordi Pujol
(president del Centre d'Estudis Jordi Pujol) 9

Conferència inaugural

«Bases per a un debat sobre la societat responsable»
a càrrec de José Antonio Marina (filòsof i escriptor) 15
Torn de preguntes 32

Taula rodona 1

«Què podem fer? Propostes per a la societat
responsable: els compromisos morals de la ciutadania» 39
Moderador: Jordi Porta (president d'Òmnium Cultural)
Intervinents: Javier Elzo (sociòleg); Josep M. Terricabras
(filòsof); Josep M. Lozano (professor d'ESADE).
Col·loqui 69

Taula rodona 2

«Algunes dimensions de la societat de la responsabilitat» 83
Moderador: Àngel Castiñeira (professor d'ESADE)
Intervinents: Ferran Sáez (filòsof); Ignasi Carreras
(exdirector d'Intermón Oxfam); Eusebi Cima (empresari);
Anton M. Espadaler (columnista).
Col·loqui 112

Conferència de cloenda

Introducció a càrrec de Jordi Pujol 123
«Vers una nova ciutadania solidària i responsable.
Valors per un món global»
a càrrec de Michel Camdessus (exdirector FMI) 125
Torn de preguntes 139

Cloenda del seminari

a càrrec de Jordi Pujol 145

Acte d'obertura i presentació del seminari

Jordi Pujol

President del Centre d'Estudis Jordi Pujol

Bon dia a tothom. Vull agrair la seva presència en aquest primer seminari que organitza la fundació Centre d'Estudis Jordi Pujol.

Hem tingut altres activitats públiques, però un seminari d'aquestes característiques no. Per tant, aquesta és la primera vegada que fem un seminari durant tot un dia sobre un tema decisiu, i permeteu-me que digui unes paraules per presentar la fundació i justificar aquest seminari, encara que aquí els parlaments importants són els del professor Marina i els altres participants.

Ahir es va publicar un editorial al butlletí que cada quinze dies –el dimarts– es penja a la web de la fundació, on ja s'explicava el perquè d'aquest seminari. De vegades, dic a la gent que en aquesta fundació volem dedicar-nos a l'estudi de l'IVA. Ho dic així perquè això crida l'atenció, i queden una mica parats perquè hi ha molta gent que estudia l'IVA... i molta gent que el paga! A continuació, dic: «Què vol dir l'IVA, aleshores?» Resposta: «L'impost del valor afegit». I contesto: «No. El nostre IVA és una altra cosa: el nostre IVA vol dir *idees, valors i actituds*». Ens volem dedicar, doncs, a l'estudi de l'IVA.

El primer és això: idees, valors i actituds; i no, per exemple, idees, valors i acció. La finalitat d'una fundació com aquesta és parlar d'això, no de l'acció, que, d'altra banda, no és al nostre abast, perquè l'acció la fan els governs, l'oposició, els ajuntaments, el món empresarial, els sindicats... la fa molta gent que hi és per actuar. Una fundació com aquesta no hi és per actuar, sinó per una cosa importantíssima a llarg termini –potser més important que moltes accions de caràcter immediat–: per crear un estat d'ànim, una actitud, enfortir uns determinats valors, estudiar-los, revisar-los quan calgui i mirar d'introduir en la

societat idees consistents. Aquest és un servei que podem fer, i que, d'altra banda, Catalunya, Espanya i Europa necessiten. Els posaré uns quants exemples perquè compreguin per què creiem que això és important.

Per exemple, jo fa dies que insisteixo que cal reaccionar contra una cosa que a Catalunya és molt estesa: la *cultura del no*, una oposició molt sistemàtica contra propostes que es fan pensant en l'interès general –o potser que no es fan pensant en l'interès general i, per tant, és lògic que hi hagi reaccions negatives. La capacitat o la possibilitat de dir que no i d'organitzar-se per dir que no és un component essencial de la democràcia: si la gent no pogués dir que no, si no es pogués rebel·lar en un moment determinat –fins i tot d'una manera desencertada, perquè tothom té dret a l'error, també la gent que diu que no–, mancaria alguna cosa que forma part de l'essència de la democràcia. Ara, si arriba un moment que aquest dir que no esdevé sistemàtic, constant, incoherent fins i tot, i molt allunyat dels plantejaments de l'interès general, aleshores aquesta és una cultura que pot arribar a ser molt nociva i perniciosa. Això a casa nostra es produeix molt. Quan jo era al Govern, es podia pensar que ho deia perquè era la principal víctima de la cultura del no, però ara no sóc al Govern –de fet, ara no sóc ni polític– i, per tant, ho puc dir amb molta més llibertat i més contundència: a casa nostra hi ha un excés de cultura del no, i a tot Europa també. És qüestió, doncs, de parlar-ne.

Un altre exemple és el d'allò que Charles Taylor, un dels teòrics sobre la qüestió que estem tractant, anomena l'*individualisme de l'autorealització* o allò a què fan referència els que parlen de la *moral de la desvinculació*: la gent se sent molt poc o gens vinculada de vegades a les coses que la transcendeixen. Així, quin és l'objectiu d'una persona? Individualment, autorealitzar-se; «i del que va més enllà d'això, me'n desvinculo». D'aquí ve el nom de moral de la desvinculació, individualisme de l'autorealització. Si en un país aquesta mentalitat domina molt, no anirà bé. Naturalment, si les institucions són bones ajuden que un país s'aguanti i tiri endavant –si són dolentes, l'acaben d'ensorrar–, però amb les institucions soles, si hi predominen la

mentalitat d'autorealització o la cultura del no, no anirà bé: quedarà frenat, travat.

El tercer exemple és el de la moral de l'esforç. El professor Marina té escrit que des de finals dels anys seixanta i començaments dels setanta, en el món de la pedagogia i, en general, en el món del pensament social es parla molt poc de la voluntat. Quan jo era jove, sempre ens deien –i potser ens ho deien massa i això va tenir també efectes negatius– que calia educar la nostra voluntat. Ara diuen que no, que l'únic que hi ha d'haver és motivació: ara la gent ha d'estar motivada. Però, és clar, jo a l'hora de llevar-me cada matí no estic gaire motivat; de vegades em llevo per un acte de voluntat. És a dir, jo sempre acabo guanyant, però de vegades guanyo tard; és una batalla dura, però finalment m'aixeco per un acte de voluntat, més que no pas per un acte de motivació. Serà difícil que la societat europea vagi endavant si no corregeix algunes d'aquestes coses, sobretot perquè s'enfronta amb dues civilitzacions en què l'educació de la voluntat o el valor que s'hi dóna és molt important: la societat nord-americana i l'asiàtica. Amb quines armes morals i mentals ens hi hem d'enfrontar? A part dels coneixements i de la tècnica, amb quines armes?

A Catalunya és molt urgent resoldre aquesta qüestió. A tota Europa també, però ara no és hora de repassar el que passa a Alemanya, França, etc. A Catalunya és especialment important perquè som en un moment molt decisiu, de cruïlla, que pot anar bé o malament: un moment molt delicat per la qüestió de l'Estatut, però també per la repercussió que pot tenir sobre l'estat d'ànim del país i per altres coses. Per tant, hem d'iniciar una reflexió a fons sobre tot plegat, i la fundació ho fa amb esperança i autoestima: Catalunya és un país que té possibilitats, virtuts, elements positius profunds; si no fos així, donat com ha anat la nostra història durant segles, ja no existiríem, per les pressions de tot tipus que hem rebut –polítiques, d'ideologies generals, demogràfiques. Som un país petit sempre sotmès a una forta pressió immigratòria, davant de la qual hem hagut d'oferir valors, perquè al cap i a la fi un país no pot integrar si no ofereix valors: ha d'oferir atenció material i atenció social, i a més ha d'oferir valors; els hem de tenir; si no, no hi seríem.

Però, de tota manera, ara ens enfrontem amb tot: des de la globalització fins al nostre Estatut d'autonomia –que no sabem si n'hi haurà ni com sortirà–; passi el que passi –hem decidit tirar el país endavant–, ens enfrontem amb un moment molt important, en el qual tenir un projecte de país és bàsic. Però no pot ser un projecte només acadèmic, sinó que ha d'anar acompanyat d'una actitud responsable i d'una acceptació del compromís perquè, en el fons, la responsabilitat vol dir també l'acceptació del compromís.

Comencem per mirar de crear una *societat responsable*, és a dir, una societat en la qual la gent se senti personalment responsable i compromesa, i que ho faci tant en el terreny personal com també en allò que es consideri del conjunt de la societat –el que en diem el *bé comú*–, o bé que se senti responsable del futur. Com diu el Helmut Schmidt, una de les característiques de la societat europea, i sobretot d'alguns països –per exemple, Alemanya– és que la gent s'ha despreocupat, s'ha *descarregat* –aquesta és l'expressió que utilitza– del futur. Què passarà d'aquí a deu anys? I d'aquí a vint anys? I la generació que ve? «A mi, plim: ja s'ho faran!». Quan diem això, no diem «Ja ho faran» –això fóra positiu: els que vénen darrere ja ho faran–, sinó «Ja s'ho faran i s'ho trobaran». Aquest descarregar o bé responsabilitzar-se del futur va lligat a diverses qüestions, des de la de prendre decisions ara difícils i incòmodes, però que rendiran en el futur, fins a la de l'estudi del que serà el nostre estat del benestar, la natalitat o la nostra capacitat d'educar les generacions actuals d'una manera que els permeti ser competitives en el futur encara que ara hagin de passar per mals tràngols –mals tràngols tinguin o no tinguin motivació, simplement perquè la gent responsable del país els digui «hem de fer això» i, naturalment, que això tingui sentit i estigui fet amb un esperit participatiu i se sàpiga explicar prou bé.

Però ja no em toca parlar a mi. El professor Marina enceta el seminari i és un home d'un pensament molt profund i d'una gran claredat d'exposició –hi ha gent que pensa que el fet que no l'entenguin vol dir que són molt savis i que la manca de claredat de l'exposició és una garantia que ets molt savi, però no és veritat: el professor Marina deu ser més savi que altres, perquè se l'entén– i ens ha de parlar sobre

moltes coses. Ahir vam tenir una llarga conversa i ara estava fent un apart amb Irene Rigau sobre l'ensenyament... i és que tot això repercuteix en l'ensenyament –demà, precisament, al Congrés dels Diputats es fa la votació definitiva sobre l'ensenyament–, del qual no sé si en parlarà, però el cert és que des de la fundació hem mirat de llançar algunes idees, i voldríem que aquesta llei sigui seriosa...

Aquest no és pas el primer acte públic que fem, però sí que –per la llargada, per la profunditat del tema, per la categoria de les persones que hi intervenen– és el més important que hem fet fins ara, i vull donar les gràcies en primer lloc al professor Marina, i també a tots els que hi participin, perquè no és a mi que em vénen a escoltar. Gràcies també a tots vostès per la seva presència. Finalment, vull manifestar el meu agraïment a la Caixa de Girona, que ens ajuda a finançar aquest seminari. Moltes gràcies.

***Conferència inaugural:
«Bases per a un debat sobre la societat
responsable»***

José Antonio Marina
Filòsof i escriptor

Tengo que agradecer en primer lugar al muy honorable Jordi Pujol la invitación para tratar de este tema.

De mi experiencia de catedrático y de profesor –y, además, de profesor de gente muy joven– me ha quedado una especie de tic profesional: para dar una clase bien, debemos entrar en la clase con la idea de que allí nos estamos jugando el futuro del mundo. No es porque seamos megalómanos, es porque si nos tomamos en serio la tarea, es decir: «Hoy les voy a explicar el imperativo categórico», del hecho de que entiendan lo que es el imperativo categórico va a depender no sólo la asignatura, no sólo la vida de estos alumnos, sino el porvenir de toda la humanidad. Ya sé que no es cierto, pero no saben ustedes cómo favorece a las clases el pensar estas cosas así, porque la otra actitud es: «¡Y qué más da! Si de todas formas no se van a enterar y no va a valer para nada».

Yo creo que es bueno iniciar este seminario con una idea ambiciosa. Estamos tratando de un tema de excepcional importancia. En la geografía que voy a exponer aquí verán cómo se movilizan los conceptos fundamentales de toda nuestra convivencia: el concepto de libertad, el concepto de convivencia, el concepto de política, el concepto de derecho, el concepto de deber; todos están implicados de tal manera que cuando cambia uno, cambia todo lo demás.

Esta conferencia, por lo tanto, me gustaría que fuera una introducción pedagógica a un trabajo largo, que empieza ahora, que va más allá de un análisis teórico para proporcionar ideas para la acción. Creo que hay

una disfunción en nuestra cultura al pensar que el conocimiento es el gran valor de la inteligencia. No, el gran valor de la inteligencia es dirigir el comportamiento. Claro que para dirigir el comportamiento hace falta tener un conocimiento previo, pero analizar las cosas por el gusto de analizarlas produce en último término una especie de irresponsabilidad del intelectual.

Lo cierto es que necesitamos reconstruir urdimbres sociales básicas que han sido destruidas por un cúmulo de malentendidos. Y esto es lo que nos complica el asunto, porque no seré yo quien me muestre apocalíptico con la situación. Nadie sensato habría querido vivir en otra época que no fuera en una democracia avanzada. En la época de la reina Victoria de Inglaterra, si fuera el duque de Gloucester, tal vez; pero sin saber en qué posición iba a estar, nadie sensato puede mirar como una especie de paraíso perdido ninguna otra etapa de la historia.

De manera que desde el momento en que estamos diciendo: «Hemos avanzado mucho porque la humanidad ha tenido un progreso ético», se está produciendo un fenómeno llamativo, que es que nuestra cultura, precisamente por algunos de sus más espléndidos avances, está produciendo algunos vástagos parricidas. Son efectos colaterales, si lo quieren ustedes decir con un discurso correcto. Por ejemplo, nuestra capacidad tecnológica está produciendo un difícil mantenimiento de nuestra estabilidad atmosférica; estamos avanzando tecnológicamente y destruyendo nuestro hábitat.

Una cosa va con la otra. No podemos decir: «Vamos a mejorar el ambiente», sin decir: «Y ¿qué hacemos con la tecnología y con nuestro modo de vida?». Ya sabemos que todo el mundo no puede mantener el gasto de energía que tienen los países desarrollados. ¿Y qué hacemos? ¿Condenamos a los otros países a que nunca obtengan nuestros niveles de gasto de energía? ¿Bajamos nosotros nuestro gasto de energía? ¿Qué es lo que hacemos?

Por ejemplo, veamos un tema más complejo, que nos introduce directamente en el tema de hoy. Una de las grandes creaciones de la humanidad, del progreso ético de la humanidad, ha sido el respeto a los derechos individuales. El respeto a los derechos individuales suponía que la

persona se consideraba el centro de valor del universo y, por lo tanto, todo el sistema de convivencia tenía que estar dispuesto a proteger los derechos de las personas. Eso fue un avance absolutamente colosal, pero cuando en 1991 se convoca en Viena la Convención Internacional sobre Derechos Humanos para ver qué había pasado desde el año 1948, los bloques africano, musulmán y oriental hacen un frente común y dicen: «Mire usted, no estamos de acuerdo con los derechos humanos tal como los entiende Occidente. ¿Por qué? Porque son individualistas y quebrantan todas las formas de sociabilidad, empezando por la familia y siguiendo por la comunidad».

Hay que entenderles, hay que oírles bien, porque efectivamente están llamando la atención sobre un problema. Ah, ¿es que los derechos individuales son malos? No, son fundamentales, pero no estamos sabiendo cómo coordinar los derechos fundamentales con redes más amplias de solidaridad. Pues es un problema. Pero es un problema que está producido por una buena situación, que es lo que resulta desagradable, porque nos encantaría que las buenas situaciones sólo produjeran efectos buenos, y porque la solución de decir: «Como los efectos son malos, vamos a quitar, a destruir la situación precedente» tampoco es buena solución. Eso lo quisieron hacer movimientos revolucionarios: «Los efectos no nos gustan, vamos a quitar las causas». No, es que las causas eran buenas; lo único que tenemos que intentar hacer es cómo conseguir que causas buenas produzcan efectos buenos.

Vamos a hacer entrar, por ello, el trabajo de esta sesión –y de las que yo espero que continúen– sobre el tema de la sociedad de la responsabilidad. Y como les decía, una de las sorpresas al tratar este tema es que nos introduce en un sistema de conceptos muy bien armado, espontáneamente armado para aquellos de ustedes que hayan estudiado a Hayek –el Premio Nobel de Economía–, que decía que las grandes creaciones sociales se van elaborando por una especie de evolución espontánea, no tienen un autor con nombre y apellido, es una especie de acomodo, de interacciones que, al final, sin darnos cuenta –y, lo que es más grave, sin que tengamos muchas veces todo el sistema desplegado, conociéndolo sólo a trocitos– está influyendo de forma muy importante en nuestras vidas.

Por ejemplo, ¿qué tienen que ver con el tema de la responsabilidad cosas como las siguientes?: el auge de las psicoterapias, o el fracaso escolar, o la reducción de la edad penal en muchos países, o la sociedad de consumo, o el neoliberalismo económico, o la ideología socialista. Esto son cosas absolutamente dispares... o el ocaso de la voluntad, que señalaba antes Jordi Pujol. Parecen fenómenos desconectados. El asunto está en que si descubrimos los hilos, vemos que todo esto nos está dando una visión del mundo en la que muchas veces no sabemos lo que estábamos diciendo; no sabíamos qué estábamos nosotros mismos colaborando a fomentar.

El *president* Pujol antes ha mencionado el tema, por ejemplo, de la motivación. Los profesores hemos tardado mucho tiempo en darnos cuenta de que cada vez que estamos insistiendo en la motivación, estamos introduciendo dentro de la enseñanza un concepto que niega la libertad de la persona, y por lo tanto estamos haciendo un discurso de no-libertad. Y, además, eso los psicólogos ya lo dijeron: «Vamos a sustituir el concepto de voluntad por el concepto de motivación, porque la ciencia sólo puede estudiar sistemas deterministas y si admitimos la libertad no la podemos estudiar. Vamos por lo tanto a decir que no somos libres».

Ah, entonces, yo cada vez que decía: «Hay que motivar, hay que motivar», ¿estaba diciendo: «No hay que ser libre, no hay que ser libre»? No es así, pero sí es así. Por lo tanto, descubrir primero cuáles son las implicaciones del sistema que voy a llamar de la *responsabilidad licuada*, o de la *responsabilidad transferida* –luego les explicaré el porqué–, creo que es realmente importante. Pero me gustaría decir que esta reunión no es una reunión académica; yo creo que es una reunión política. Ya sé que Jordi Pujol no es político ya, pero –yo lo siento mucho– estamos hablando de gran política.

Estamos hablando de *gran política* como aquel sistema de ordenación de la convivencia en torno a la idea del bien común. En ese sentido deberíamos recuperar la gran idea aristotélica de la política, que es: el *súmmum* de la ética es la política. ¿Por qué? Porque la política se encarga del bien común, mientras que el resto de la ética se encarga de los

bienes individuales, y hay una jerarquía de bienes. Esto también tiene que ver con este tema, como ustedes pueden suponer. Empezamos con la lección. Ahora les tomo durante un ratito como alumnos en el estricto sentido de la palabra, o sea, que lo que voy a decir va a ir a examen.

El concepto de responsabilidad tiene un carácter complejo, multidisciplinar. Es psicológico, decimos: «No es responsable de sus actos»; es jurídico, decimos: «Es inimputable» o «Es imputable», y es jurídico también porque hablamos de responsabilidad civil, hablamos de una cosa importante: responsabilidades subsidiarias. Ahora en el campo económico se habla mucho de responsabilidad social de las empresas. Yo vengo del mundo de la educación y los padres lo que nos piden a los educadores es: «Queremos que nuestros hijos sean responsables»; no significa eso que sean imputables de lo que hacen, no: lo que quieren decir es que se comporten de una manera reflexiva, consciente y honesta, a ser posible.

Aquí hemos mantenido una serie de acepciones de la palabra *responsabilidad* que tenemos que organizar de alguna manera. Pero ¿cuál es nuestra situación? ¿Vivimos en una sociedad responsable o en una sociedad irresponsable? Yo creo que vivimos en una sociedad, les decía antes, de la responsabilidad transferida. Es decir, claro que queremos que el otro tenga responsabilidad; quien no quiere tenerla soy yo. Es decir, en el tema de la educación, naturalmente que todos los padres quieren que sus hijos sean educados –bueno, lo que quieren es que se les eduque–; el asunto de tener la responsabilidad de educarles yo es ya otro asunto.

Por ejemplo, durante toda la historia de la humanidad el cuidado de los ancianos era responsabilidad de los hijos –fundamentalmente de las hijas, cuando las había. Ahora no es que los hijos no quieran que sus padres estén atendidos; lo único que dicen es: «Queremos que el estado atienda a nuestros padres, y, en todo caso, nuestra única responsabilidad será, hasta donde no pueda eludirlo, financiar mediante los impuestos; la responsabilidad es del estado».

Con lo cual ha pasado una cosa llamativa, que es que en un mundo que tiene una estructura liberal, el estado está teniendo necesidad de

hacerse cargo cada vez de más responsabilidades, porque tiene que suplir desde su máximo nivel las responsabilidades que los individuos quieren transferirse porque quieren descargarse de ellas.

Tengo un ejemplo de ello casi grotesco. Hace muy pocos años, en Granada, en la zona de copas de los universitarios, hay una pelea entre universitarios y uno mata a otro. Y al día siguiente hay una manifestación de universitarios delante de la Delegación del Gobierno en la que se pide más policía en la zona de copas universitarias con el siguiente razonamiento: «Ya se sabe que cuando bebemos no controlamos, por eso necesitamos policía para que nos controle». Claro, esto llama un poco la atención, es un discurso muy raro, porque lo que está dando por supuesto es que naturalmente que yo no me voy a controlar y naturalmente que hace falta que alguien controle. De aquí a pedir: «Vivan las cadenas» hay un paso. De manera que el asunto radica en que estamos viviendo en una sociedad muy contradictoria en ciertas cosas.

20

Voy a poner solamente cuatro elementos contradictorios que tienen que ver con la crisis de la responsabilidad. En primer lugar, la crisis de la responsabilidad tiene que ver con un concepto de libertad, el concepto de que la libertad es el valor supremo. Fíjense que esto es un problema. Casi todos, en estos momentos, si nos dijeran: «¿Creéis que la libertad es el valor supremo?», diríamos: «Sí». Pero si pregunto después, como yo hago a mis alumnos: «Oye, y entonces si es el valor supremo, ¿apelando a qué valor voy a poder yo limitar la libertad?». A ninguno. Entonces lo que estamos haciendo es una libertad desvinculada. ¿Desvinculada de qué? Desvinculada de todo, entre otras cosas, de valores.

¿Por qué? Porque si yo digo que los valores tienen valor por encima de la libertad, estoy limitando la libertad. Entonces la libertad tiene que ser una libertad de espontaneidad que se enlaza con una idea de la ética como autenticidad. «Mire, a mí no me ponga normas, la única norma mía soy yo». Pero es que eso es bueno... era bueno al principio, porque aquí volvemos a ver cómo aparece uno de estos vástagos parricidas.

Naturalmente que la libertad de conciencia era un gran valor. Un gran valor que nos defendió de las persecuciones religiosas o de las

persecuciones políticas. El problema está en que ahora nos encontramos con que ha producido un vástago desagradable. «Ah, es que si mi conciencia es el último tribunal, me recluyo en mi individualidad y no me vale para nada ninguna norma que me venga de fuera». Eso es un proceso de insolidaridad social muy grande, porque en último término no es ni bueno ni malo: es auténtico o inauténtico.

En tercer lugar, la preeminencia de los derechos individuales que les decía antes es fantástica, necesaria, absolutamente fundamental, pero no sabemos cómo pasar de los derechos individuales a los derechos de la solidaridad; no sabemos cómo pasar.

Y cuarto, la aparición del estado benefactor permite transferirle una gran parte de las responsabilidades individuales. Aspecto bueno: que el cumplimiento de las responsabilidades puede estar asegurado. Aspecto malo: que fomenta la sociedad de la irresponsabilidad.

Ya ven que la dificultad del tema, vuelvo a decir, es que estamos hablando de cosas buenas que producen efectos malos, y que, entonces, no podemos simplemente erradicar las causas, sino ver cómo reformulamos todo este asunto. Con todo esto, vivimos en una sociedad –y me alegro de que Jordi Pujol haya utilizado esta palabra, que yo vengo utilizando desde hace mucho tiempo– de la *desvinculación pedigüeña*, que es: «No, no, yo soy yo, pero te voy a pedir. A ser posible no me pidas».

Porque otro de los elementos que tiene es que estamos organizando una sociedad fundada en la reciprocidad –el sistema de derechos y deberes es un sistema de reciprocidad–, pero que en el momento que se consolida, se olvida de que se funda en la reciprocidad y entonces únicamente se convierte en una sociedad de la reclamación o de la queja. Es decir, que al olvidar la genealogía de nuestro sistema de convivencia, que es la reciprocidad, entonces únicamente nos instalamos en un nivel que favorece también la ausencia de responsabilidad.

Ya es el momento de precisar las palabras, de hacer la geografía de este concepto. Creo que resulta útil usar tres conceptos de responsabilidad. En primer lugar, hay la responsabilidad psicológica; mirar hacia el pasado de una acción y decir: «Esta acción es atribuible a esta persona.

Y es atribuible con plenitud de atribución». Luego, brevemente, les explicaré que esta idea tuvo una historia muy larga, porque no era tan fácil decir que una persona podía ser causa de un acto pero no responsable de ese acto. En definitiva, eso es, vamos a llamarla así, *responsabilidad psicológica*, y tiene que ver con la libertad.

En segundo lugar, hay una responsabilidad que mira hacia el futuro. Es: «Tú eres responsable de hacer esto, esto es tu responsabilidad». Y ésta ya no se basa en la noción de libertad, se basa en la noción de deber. La noción de deber define las responsabilidades de los que están afectados por ese deber. Entonces, si cumple el deber, va a ser responsable, y si no cumple el deber, es un irresponsable moral, ha hecho una falta moral, entra en juego el concepto de culpabilidad.

Y por último, a efectos prácticos, me gustaría mencionar otro concepto de responsabilidad, que es el que utilizan los padres de mis alumnos: «Queremos personas responsables», entonces la responsabilidad es responsabilidad conductual, comportamiento responsable, que es el comportamiento que engarza las dos cosas: es psicológicamente responsable y al mismo tiempo también es moralmente responsable. De manera que responsabilidad psicológica, responsabilidad moral y responsabilidad conductual, o caracterológica o de personalidad –hay personalidades responsables y personalidades irresponsables.

Voy a detenerme un momento en la responsabilidad psicológica, porque su historia es una historia absolutamente fascinante que, por cierto –para los académicos que están aquí–, no está hecha. Kessler decía que en todas las sociedades primitivas, el primer concepto de responsabilidad es objetivo: quien causa una cosa es el responsable. Más aún, ni siquiera es el individuo; el grupo donde está el miembro que hace una cosa es responsable de todo. Las sociedades primitivas son sociedades muy comunitarias y no se distingue la acción de un individuo de la acción del grupo: toda la tribu es responsable.

Tengan en cuenta que eso está presente, por ejemplo, en el dogma cristiano del pecado original, que si no, no tiene ningún significado. «¿Pero cómo voy a ser yo responsable de una cosa que hizo un supuesto Adán?» «Ah, porque tú perteneces a su tribu, y como perteneces a

su tribu eres responsable de lo que ha hecho un miembro de tu tribu, que es Adán».

Salirse de esto y empezar a pensar en la atribución individual –«No, tu grupo no tiene la culpa; eres tú quien tiene la culpa»– ya fue bastante, pero luego se dio otro paso más, que fue: «Y tú eres el causante, pero a veces no eres culpable». Durante muchísimos siglos una persona era culpable aunque no supiera lo que había hecho. El caso más elemental: Edipo. Edipo mata a su padre y se acuesta con su madre, sin saberlo; él se siente responsable, se siente culpable. «¡Pero bueno, si no lo sabías!» No, eso no importaba.

Hemos ido afinando la noción de responsabilidad para relacionarla con aspectos psicológicos que tienen que ver con la libertad de opción, con el conocimiento del bien y del mal, con la capacidad de tomar decisiones. Y con eso hemos ido elaborando la noción psicológica de responsabilidad que sufre los vaivenes que sufre la noción de libertad. Y, por ejemplo, durante este siglo, la noción de libertad personal ha quedado –dentro de este complot inconsciente que estamos estudiando– muy tocada del ala desde muchísimos flancos. El primer flanco, la psicología.

La psicología ha dicho clarísimamente que el hombre no es libre. El psicólogo que más influencia tuvo en gran parte del siglo xx, Skinner, llegó a escribir en un libro, *Más allá de la libertad y de la dignidad*: «Mire, usted nos ha hecho daño al pensar que el hombre era libre, y ya es hora de que prescindamos de esa noticia». Y ¿por qué nos ha hecho daño? Y él decía: «Porque nos ha impedido poner en práctica los procedimientos de ingeniería psicológica que hubieran conseguido una convivencia mejor, no libre, pero mejor.

Es muy llamativo y es una de las razones por las que no nos entendemos con las culturas orientales. Las culturas orientales no han valorado la libertad en serio; eso es una creación occidental. ¿Por qué? Porque ellos valoraban otras cosas. Es decir, ¿es mejor, por ejemplo, el amor que la libertad? Decían: «Sí». ¿Es mejor, por ejemplo, la paz que la libertad? Decían: «Sí». ¿Es mejor, por ejemplo, la felicidad que la libertad? «Sí». Nosotros hemos dicho: «No, es que apostamos por otro

lado, queremos que el hombre sea libre». La idea de porqué hemos insistido tanto en la libertad es una parte de nuestra historia realmente muy interesante, pero lo cierto es que es así.

No sólo desde la psicología; la filosofía nos ha instalado en el terreno de la sospecha. Los tres grandes maestros de la sospecha, que son Freud, Nietzsche y Marx, lo que nos han dicho es: «Si tú no sabes lo que haces. No sabes lo que haces porque en último término las decisiones las toma tu inconsciente». Nietzsche dice: «No sabes lo que haces porque lo único que está en el fondo incluso de tus impulsos más generosos es el afán de poder». Y Marx decía: «Usted no sabe lo que hace porque le están determinando las estructuras económicas que hay por debajo de usted». De manera que: «Ah, pues yo no sé nada».

Pero fíjense: desde la política, tanto el liberalismo, en un sentido, al insistir en que yo debo restringir mi libertad a mí mismo, como el marxismo, que es: «Yo dependo de la libertad de lo que sucede alrededor mío», estaban también favoreciendo una difuminación de la idea de responsabilidad. ¿Quién es responsable de las cosas? La sociedad. ¿Quién es responsable de las cosas? Yo, y no me interesa la sociedad; quiero que la sociedad se mantenga..., que no interfiera en mi vida. De las dos maneras, uno por una razón y el otro por otra, estaban diluyendo los lazos entre el individuo y la sociedad.

Únicamente para ver cómo la idea de que la responsabilidad no sólo estaba relacionada con la causa, sino con algunos elementos, voy a leer una cosa porque es muy divertida. Es llamativo que hasta el siglo XVII se celebraron juicios formales a animales que habían hecho alguna tropelía. Hay uno del que guardamos toda la documentación del proceso que es muy divertido y por eso se la leo. Esto es en una ciudad de Suiza, en 1519. Empieza así el proceso:

«El día de Santa Úrsula, *anno Domini* 1519, Simon Fliss, residente en Stilfs, compareció ante Wilhelin von Haslingen, juez y alcalde de la comuna de Glurns, y declaró, en nombre del pueblo de Stilfs, que deseaba iniciar proceso contra los ratones del campo con arreglo a lo prescrito por la ley. Y como la ley

instituye que los demandados deben ser defendidos, pidió a las autoridades que se dignaran nombrar al defensor para que los ratones no tuvieran motivo de queja. En respuesta al pedido, nombró a Hans Grienebner, residente de Glurns, para dicho cargo, y lo confirmó en el mismo. Después de lo cual Simon Fliss nombró al acusador en representación de la comuna».

La audiencia final tuvo lugar en 1520, el miércoles siguiente al día de San Felipe, y la sentencia decretaba –eso es literal– que «las bestias dañinas conocidas bajo el nombre de “ratones de campo” sean conjuradas a marcharse de los campos y prados de la comuna de Stilfs en el plazo de catorce días y que se les prohíba eternamente todo intento de retorno. Pero que si alguno de los animales estuviera embarazado o impedido de viajar debido a su extrema juventud se le concederán otros catorce días bajo la protección del Tribunal; pero los que estén en condiciones de viajar deben partir dentro de los primeros catorce días».

Lo que no dice es cómo se puso en práctica ese proceso; es decir, de la ejecución de la sentencia no se dice nada. Por lo que sé, el último juicio a pena capital de un animal fue a una yegua en 1692. Entonces era «quien la hace la paga», sin más discusión.

Nosotros estamos ahora en un terreno distinto, y las discusiones de los penalistas acerca de: «¿Pero se puede acusar realmente a alguien de algo?» y algunos casos de la jurisprudencia española son muy llamativos en este sentido al diluir la responsabilidad en todas las circunstancias que están alrededor de esa persona y no respecto de esa persona. El concepto de voluntad, al desaparecer, también ha colaborado desde el punto de vista de la psicología a disminuir el tema de la responsabilidad personal. Por ejemplo, nos está haciendo muchísimo daño en los programas en los que yo colaboro de prevención de las drogas.

En la prevención de las drogas estamos manejando un concepto médico de las drogas –las drogas son enfermedad–, y eso, cuando intentamos retrotraerlo como sistema preventivo, nos está saliendo rarísimo. Si decimos a chicos que se han enganchado a las drogas que las drogas son enfermedad, dicen: «Ah, bueno, pues a mí plim; es como

si dice usted: “Tengo úlcera de estómago, pues caigo en las drogas”. Como es una enfermedad, no depende de mi conciencia, pues ya está». Hasta aquí la responsabilidad psicológica, que tiene, desde el punto de vista de rearmar todo el sistema de la responsabilidad, muchísima importancia.

La segunda parte es la responsabilidad moral, y aquí ya no es el concepto de libertad lo fundamental. Aquí lo que es fundamental es el concepto de deber, porque la responsabilidad es consecuencia del sistema de deber. Es curioso que el derecho esto lo ha tenido muy claro y, concretamente, como la responsabilidad la trata fundamentalmente el derecho civil, éste es como el derecho de las obligaciones que tienen que ver con una deuda previamente contraída: es la obligación de devolver la deuda. Lo que hay en el fondo es que si prescindimos de la noción de deber, se acaba la noción de responsabilidad, porque la noción de responsabilidad es coextensiva a la noción de deber.

Pero lo que ocurre es que estamos en este momento en una sociedad del posdeber o, como dice Lipovetsky en el capítulo de un libro, que pueden consultar en el dossier que se les ha entregado, que es un libro que realmente deberían leer, «Estamos en una sociedad posmoralista que repudia la retórica del deber austero integral y, paralelamente, corona los derechos individuales a la autonomía, al deseo, a la felicidad, y sólo otorga crédito a las normas indoloras de la vida ética».

Así es como es el asunto. De manera que es muy curioso, por ejemplo, que hayamos prescindido radicalmente de la noción de deber dentro de los sistemas pedagógicos cuando, en realidad, después de haber apelado a todos los sistemas de convicción, a todo intento de motivación, al final el último punto de argumentación es decir: «Y además tienes que hacer esto porque es tu deber». Se acabó, ésa es la última palabra de la justificación, por lo que decía Jordi Pujol: porque no puede estar esperando a tener ganas de hacer las cosas.

El asunto del deber es que es un concepto de estructuración personal antes que un concepto estrictamente ético. Si no se introduce el concepto de deber como uno de los modos de dirigir la conducta dentro de la inteligencia de una persona, se va a estar dirigiendo siempre por el

estímulo más inmediato. La noción de deber es lo que permite decir: «Voy a hacer aquello que no tengo ganas de hacer pero creo que es bueno hacer».

De manera que recuperar la noción de deber a todos los niveles es un paso absolutamente importante para recuperar también la noción de responsabilidad. Y ahí sí que no me puedo detener porque el tema del deber es un tema que, curiosamente, tampoco está tratado ahora de una manera cuidadosa. Lo que se está es pensando que la noción de deber tiene que ver simplemente con sistemas coactivos y entonces se responde: «Pues mire usted, a mí no me meten más coacciones de las imprescindibles».

Cada vez que alguien dice: «Oiga, usted que me está llamando “sinvergüenza”, si tiene pruebas, vaya al juez». Mire usted, si es que hay cosas que son desvergonzadas y no son delito. Es que hay valores de la convivencia que son valores morales, que no son valores penales, los que han sido conculcados. Que cada vez que decimos eso, estamos favoreciendo a una especie de brutalidad de las relaciones, quiero decir: nuestra única norma de convivencia es el Código penal. Es que eso es salvaje, porque deja absolutamente sin ningún tipo de control suave una serie de comportamientos tremendos que no tienen por qué ser delito.

Creo que la noción de deber se confunde porque hay tres tipos distintos de deberes –de nuevo les cojo de alumnos; eso, seguro, seguro que va a examen–: deberes de obediencia, deberes de compromiso y deberes de proyecto.

Los deberes de obediencia son los deberes que imponen las leyes, sean justas o injustas. La obediencia del Código de circulación. Mire usted, no voy a pensar si es bueno o malo: tengo que cumplir el Código de circulación; se acabó.

El deber de compromiso es distinto. Cuando yo prometo alguna cosa a alguien estoy creando una ley, ley privada, pero lo que estoy diciendo a la otra persona es: «Puedes esperar de mí lo que te he prometido». En ese sentido, cada vez que estamos haciendo un cántico jubiloso a la infidelidad, como muestra de libertad, hay que decir: «Usted, literalmente,

no sabe lo que está diciendo», porque en realidad lo que quiere decir es que me puedo fiar de usted: «Oye, que puedo construir parte de mi vida fiándome de lo que me has dicho. Luego no puedes decir: “Ah, no. Me retiro”. Oye, que yo he construido parte de mi vida sobre eso, ¿eh?, de manera que ten cuidado, ten cuidado porque no se puede, después de hacer una casa, decir: “Sí, pero yo retiro mi parte del cimiento”. No, porque entonces has retirado la casa entera».

Y en tercer lugar, el compromiso –que es un concepto que también ha mencionado Pujol hace un momento– es aceptado voluntariamente. De manera que ahí sí que hay responsabilidades que me corresponden por estatus o por obligación, y hay responsabilidades que yo acepto voluntariamente. Cuando una persona se dedica a la política o cuando una persona se dedica a la enseñanza, está asumiendo responsabilidades. ¿Voluntariamente? Voluntariamente. Pero si las ha asumido, las ha asumido. Y éstas no son intercambiables. Si las has asumido, yo puedo pedir que respondas de tus actos. ¿Que respondas de qué? De tu promesa.

El tercero es el más interesante porque es el que construye toda la vida ética. Miren ustedes: cuando yo tengo un proyecto, tengo que cumplir los requisitos para ese proyecto. Es decir, si yo quiero construir una casa de diez pisos, debo hacer un cimiento que soporte la casa. ¿Y? Pues que no hay solución, que así son las cosas.

Si yo quiero crear un determinado tipo de sociedad, una sociedad de la paz, de la colaboración, de la igualdad, de la prosperidad, de la ampliación de posibilidades, de la justicia, pues tengo que poner algún cimiento, porque si no, no se soporta. ¿Y esos cimientos cuáles son? Son los valores, los deberes y la responsabilidad para cumplir esos deberes. ¿Y? Pues mire usted: que es que es así, así es la índole de las cosas. Y de la misma manera que no puedo construir una casa sin hacer los cimientos, no puedo construir una sociedad sin estos cimientos. Lo otro son músicas celestiales, o quizás había un cimiento que no queremos reconocer, que es lo que pasa en las sociedades democráticas –naturalmente que tenemos unos principios éticos metidos dentro de gran parte de nuestro ordenamiento que son absolutamente fantásticos, pero hay que reconocer que están ahí, hay que reconocer que nos protegen a todos.

Así, cuando un terrorista dice: «Mire usted, acabo de poner una bomba y he matado a veinte personas, pero me detiene la policía y le digo: “Eh, respete usted mis derechos”». Yo le he sentado y le he dicho: «Espérate que te voy a dar primero una clase teórica sobre los derechos. Mira, los derechos son un sistema de reciprocidad. Se mantienen mientras los mantenemos, y o se juega dentro o se juega fuera, de manera que no quieras jugar dentro y fuera al mismo tiempo. Tú no tienes derecho a nada porque has vulnerado las reglas del juego, y lo que has querido es bajarlas a la selva. Y si yo te voy a proteger, no es porque te lo merezcas, no es un deber de justicia al que vas a poder apelar. Es que no quiero que tengas razón, es que no quiero que nos lleves a la selva. Es que voy a mantener contra viento o marea que te voy a proteger, que no te voy a tratar como me has tratado tú a mí, porque queremos vivir en esta casa que queremos construir».

Los deberes, entonces, son nada más que aquellos requisitos imprescindibles para construir el modo de vida que queremos llevar. Y entonces, al hablar de los derechos como delimitadores de la responsabilidad tenemos que ver la extensión de los deberes: respecto de quién y de qué tengo yo deberes. Entonces, en esta geometría que les estoy haciendo, yo creo que es útil –aunque sea muy simplista– imaginar el radio de deberes y de responsabilidades como unos círculos concéntricos. Yo soy responsable de mí mismo. ¿Por qué? Porque tengo deberes sobre mí mismo.

Cada vez que una persona toma drogas, lo que hay que decirle es: «No, no, si a mí tu salud me importa un bledo. Porque si lo que me preocupara de que tomes drogas es tu salud, también me preocuparía de que no hagas ejercicio. No, no, lo que me preocupa es que si tomas drogas, estás perdiendo tu responsabilidad, y tener gente sin responsabilidad por la calle es un peligro». Y aún le diré: «Y lo que estás haciendo, acabará siendo una enfermedad, pero en este momento es un mal moral». «¿Por qué?». «Porque estás faltando a los deberes que tienes respecto de ti mismo». «Ah, ¿pero cómo voy a tener yo deberes respecto de mí mismo?». «Sí, mira: ¿tú crees que se puede matar a otra persona?». «No». «¿Por qué?». «Hombre, porque la vida de la

otra persona es un bien que hay que proteger». «Ya, ¿y la tuya? Pues lo mismo».

Había una ley, que no sé si sigue en vigor, que se llamaba «de fincas manifiestamente mejorables». Eso yo lo he utilizado mucho en pedagogía con gente jovencita, a los que les preguntaba: «Oye, ¿qué os parece esta ley?». Como era gente de pueblo, decían: «Estupendo, porque si no el latifundista no cuida su campo». «O sea, que os parece que lo de la ley de explotación forzosa de fincas manifiestamente mejorables es bueno». «Hombre, es guay». «Bueno, ¿sabéis si cada uno de vosotros sois fincas clarísimamente mejorables? ¿Por qué al latifundista le decís que tiene que cultivar su finca y vosotros no? Ah, vuestra finca no. Vuestra finca, que sois vosotros, no. Ésa, que clarísimamente es mejorable, ésa no».

La responsabilidad respecto de uno mismo es el centro del círculo. Después, la responsabilidad de los míos, las responsabilidades de la familia. Y claro que hay que hacer una carta de responsabilidades. Naturalmente, en el mundo de la educación estamos necesitando las responsabilidades educativas de los padres, sin duda. ¿Y de los docentes? Sin duda. ¿Y de los medios de comunicación? Sin duda. ¿Y de los políticos? Sin duda. ¿Y de los guardias municipales? Sin duda. Cada uno más diluida, pero ahí estamos todos.

De manera que responsabilidad sobre mí, responsabilidad sobre mi familia. Bueno, responsabilidad sobre mi ciudad. Evidente. ¿Por qué? Porque los lazos de reciprocidad que me unen con mi ciudad no me unen con la ciudad de al lado, y por lo tanto estoy metido en una serie de deberes sobre mis próximos.

¿Y responsabilidad sobre mi nación? Pues lo mismo, dentro del círculo. Ah, y eso, lo que pasa es que ninguno de los círculos son excluyentes, y el gran reto que tiene el talento ético es: vamos a ver cómo podemos, no eliminar los círculos –porque eliminar los círculos, en último término, tampoco es bueno, porque entran en juego además clarísimas estructuras afectivas que nos facilitan el comportamiento respecto con los próximos–, de manera que no podemos diluir los círculos, pero tampoco debemos hacer impenetrables los círculos.

Lo que debemos hacer es una geografía de los círculos de responsabilidad, y dentro de la grandeza moral está el ampliar los círculos a todo el universo. ¿En el mismo sentido? No, salvo en casos en que la gravedad de las situaciones deje en suspenso provisionalmente la clausura de los círculos. De manera que yo tengo más responsabilidad con Toledo, que es mi ciudad, que con Badajoz. Es que Toledo me importa mucho. ¿Por qué? Porque he nacido allí. Pero si de repente en Badajoz hay una inundación, esa situación de emergencia está por encima del afecto que tengo hacia Toledo.

Jugar a esto es complicado. Jugar a esto es muy complicado, y necesitamos una gran finura para saber dónde tenemos que radicar nuestras responsabilidades. Y creo que reformular los nacionalismos en términos no de derechos sino de responsabilidades sería una reformulación muy interesante, del tipo: «Mire usted, lo único que estoy diciendo es que mi responsabilidad, para Cataluña o para el País Vasco, entra dentro de los mismos círculos. Eh, que eso no quiere decir que se termine aquí; eso quiere decir que a través de esta responsabilidad yo voy a ver cómo amplío las responsabilidades hacia otra cosa».

Porque, si no, caemos en el mismo peligro. Antes les decía que uno de los problemas desde el punto de vista psicológico y jurídico con que nos habíamos tropezado es que hemos puesto como valor primordial de la persona la autonomía. La autonomía personal es lo que tenemos que defender. Y ahora no sabemos cómo a partir de esa autonomía establecer lazos afectivos o lazos de solidaridad. ¿Por qué están fracasando las parejas? Porque habíamos establecido un sistema de relaciones de pareja que no estaba basado en la autonomía, sino en una cierta sumisión; y cuando ahora decimos: «No, queremos tener parejas estables, parejas satisfactorias, parejas cariñosas, afectuosas, amorosas», que es una relación entre dos personas autónomas, no sabemos cómo hacerlo.

Así como en el plano individual saber coordinar la autonomía como valor personal, como valor fundamental, con las relaciones fructíferas, animosas, estimulantes con los demás, en el campo político será lo mismo. Tendremos que saber cómo la autonomía en tanto que valor primordial tiene que ver con un sistema de relaciones con todos los demás.

Ya ven que el tema de la responsabilidad ofrece un marco de una gran riqueza conceptual. Tengo que felicitar a Jordi Pujol: creo que ahí ha funcionado la inteligencia del político, porque la inteligencia del político, que no puede ser especialista en todas las cosas, tiene que saber distinguir fundamentalmente lo importante de lo accidental, o saber distinguir, entre el ruido, cuál es el sonido al que hay que prestar atención. Y creo que haber elegido como comienzo de la andadura del Centro de Estudios el tema de la responsabilidad ha sido de gran perspicacia, y espero que para todos sea de gran beneficio.

Muchísimas gracias.

Torn de preguntes

32

Jordi Pujol

Bueno, profesor, yo quería, creo que interpretando además el sentimiento de la gente aquí presente, agradecerle la lección –usted ha dicho que era una lección, ¿no?

José Antonio Marina

Sí, sí, sí.

Jordi Pujol

Una lección, bueno.

José Antonio Marina

Con todas sus consecuencias, incluso...

Jordi Pujol

Una lección. Bueno, lo del examen tendremos que hacerlo no ante usted sino ante la vida.

Y me parece que aquello que he dicho antes de la densidad y de la

profundidad se ha puesto muy claramente de manifiesto en su discurso, y además de forma inteligible. Me parece que la gente lo ha entendido –además he visto a mucha gente que tomaba notas. Y también de una gran riqueza, porque claro, usted nos ha hecho viajar desde las parejas estables e inestables –un asunto muy cotidiano, por otra parte–, hasta la psicología asiática. Hemos hecho un periplo largo y complejo.

Me ha parecido que usted tenía esto escrito. En fin, seguramente siempre pasa que cuando uno se ciñe totalmente a lo escrito, siempre enriquece. Pero de todas formas lo escrito tiene la ventaja de que queda, y tendremos la oportunidad de disponer de este texto. Ha habido gente que tomaba nota, pero –repito– iría muy bien poder disponer de este texto, y en esto estamos.

Ara havíem de fer una pausa –el que en diuen el *coffee break*, en fi, prendre un cafetó–, però ja ho farem. Després hi ha aquesta discussió, aquesta taula rodona, en la qual el professor Marina ja no hi podrà assistir. De tota manera, si es queda, molt millor.

José Antonio Marina

Sí, sí, me quedaré. Por la mañana me quedo.

Jordi Pujol

En principi no estava previst que hi assistís. Si es queda, l'hi agraiem, però entenem bé que no hi sigui. Potser, tot i que no estava previst, hi ha algú que tingui ganes de fer alguna pregunta. Jo tindria ganes de fer-ne alguna, però no ho faré, perquè després em diran que...

De todas formas, hay una cosa que usted ha dicho que no va a ser una pregunta, pero que recojo. Yo hace poco escribí un artículo que intentaba que fuera leído fuera de Cataluña, por lo tanto tuve que publicarlo en un periódico de Madrid, y usted ha hecho una brevísima referencia pero para los que tenemos el oído especializado en según qué, lo hemos captado: el tema del nacionalismo. Imagínese, no hemos hablado de Estatuto, pero en fin...

Y ha dicho usted –y esto vale la pena tenerlo en cuenta– que también quizás hay formas menos clásicas, menos tradicionales de enfocar esos

temas. Yo escribí no hace mucho un artículo en un periódico de Madrid que decía: «¿Y si lo enfocáramos desde otro punto de vista?», en el sentido ése que usted decía de la responsabilidad y, además, de valorar incluso el tema de la solidaridad, que en el fondo va ligado a la solidaridad, cuando decía: «Entre Badajoz y Toledo, lo que se establece en un momento determinado es un problema de solidaridad». Pues bien: ¿y si lo enfocáramos también a ver hasta qué punto unos y otros hemos cumplido con nuestras obligaciones? Porque, finalmente, cumplir con nuestras obligaciones es lo que da sentido a nuestras...

Seguramente me dirán que no tengo que alargarme. Harán bien. De todas formas, si hay alguien que quiera hacer una pregunta. Una o dos.

Intervinent del públic

Usted dijo hace tiempo, en el año 1994, que una de las mayores invenciones de la humanidad es el derecho, porque concreta la dignidad humana; tener dignidad es tener derechos. Pero yo creo que el derecho, además, concreta otra cosa: concreta las obligaciones de nuestros dirigentes, de los que hacen las leyes. Pero resulta que ningún intelectual señala a nuestros dirigentes las leyes que no cumplen.

José Antonio Marina

Sí. Eso entra dentro de algo que yo creo que es muy curioso. Hace poco escribí un artículo en *La Vanguardia* sobre el tema, y en él hablaba del inconsciente franquista que tenemos. El inconsciente franquista significa, no que haya alguien que se acuerde ya de Franco, sino que algunos de los hábitos políticos que tenemos en este momento, entre ellos una especie de desprecio hacia el poder, o de pasividad ante el poder, pero no de control del poder, eso sigue manteniéndose.

El problema en este momento de la cultura española, a todos los niveles –ayer lo explicaba, por ejemplo, en una reunión de grandes empresarios–, es la pasividad absolutamente muerma que tenemos. Es decir, yo veo que nuestros universitarios son de una pasividad y de una creencia en el destino absolutamente total. Y entonces todos, con muchísima facilidad, han caído en algo que pertenecía al inconsciente franquista,

que era: se han instalado en una impotencia confortable. De manera que les oyes decir: «Es que yo no puedo hacer nada», y a continuación: «No es tan malo». Cuanto menos responsabilidades tenga... El miedo a la responsabilidad o el miedo al compromiso es una excusa de la vida cómoda, y en este momento pensamos que efectivamente no hay intelectuales *engagés*.

Cierto es que los intelectuales *engagés* metieron la pata hasta el cuello, de manera que, como en todo, hay que ver. Bueno, no necesitamos intelectuales *engagés*: lo que necesitamos es gente que reflexione seriamente y que conozca bien los asuntos públicos. Sigo creyendo que el derecho es la gran creación de la inteligencia. No es la ciencia, no: es el derecho, ese tipo de racionalidad práctica, y yo veo que se desdén mucho por los intelectuales.

Los grandes filósofos eran expertos en derecho. Hegel, Kant, Aristóteles, Platón sabían que el derecho era una gran fuente de riqueza y una gran creación intelectual. Y ahora, sobre todo por influjo francés, estamos en esa especie de peste bubónica de la filosofía que es la hermenéutica. «No, mire usted, si de lo que se trata es de a ver si interpretamos esto de otra manera». «No, mire usted, a ver si nos enteramos primero de qué es lo que está pasando».

Intervinent del públic

Muchas gracias. De todas maneras, yo creo que no es sólo en España, es en general.

José Antonio Marina

Sí, sí.

Jordi Pujol

Sí. Vamos a ver, otra pregunta y vamos a dejarlo, porque si no me van a reñir.

José Antonio Marina

Muy cortita, muy cortita la respuesta.

Intervinent del públic

Simplemente quería preguntar sobre la relación que hay entre la responsabilidad y los grados de responsabilidad. Lo digo sobre todo a raíz de una cosa que leímos todos ayer en el periódico que a mí me causó profunda indignación –como a todo el mundo, supongo– y una gran tristeza por lo que respecta a la democracia y a Europa; fue conocer el acuerdo entre Schröder y Putin –Schröder lo había firmado diez días antes de las elecciones– acerca del gaseoducto cuya previsión era que pasara a través de Ucrania y Polonia, y que diez días antes de las elecciones había afirmado que pasaría a través del Báltico, con lo cual él se beneficiaba.

Recordé la figura de Helmut Kohl y sentí una profundísima tristeza. ¿No hay una gradación en las responsabilidades y no deberíamos saberlo y juzgarlo?

Gracias.

36

José Antonio Marina

Claro. Sí, sí. Va en el mismo sentido del interviniente anterior. Naturalmente, hay grados, pero ¿qué grado de responsabilidad estamos manejando en este momento? Por ejemplo, decimos: «No, usted tiene responsabilidad política de esto». O también: «Usted tiene responsabilidad jurídica de esto». Solamente hay esas dos cosas.

¿Y cómo se coordinan las dos? En último término, le estaba diciendo, ayer aparecía por todas partes respecto del asunto del *Prestige*. En el asunto del *Prestige*, las responsabilidades políticas ya se han pagado. ¿Por qué? Porque han perdido las elecciones. Eso no está tan claro, porque significa reducir la política al campo únicamente de acceso al poder. «No, mire usted: usted ha tenido la única posibilidad que para un político hay de castigarle, que es echarle del poder».

Habrà otras cosas que no sean estrictamente las jurídicas. Es decir, ciertamente se puede recuperar la idea de que el juicio ético sobre otras cosas pueda penetrar en la sociedad de tal manera que sí sea excluyente. «Mire usted: es que esto no se puede hacer. No le voy a llevar al jurado porque no es un delito; es una falta de decencia. Pero como

estamos haciendo un cántico a la falta de decencia, como estamos dando prestigio a personas absolutamente indecentes, yo no sé si es que hay una colaboración». Pero en eso colaboramos todos; es decir, en eso colaboramos todos los que abrimos la televisión y nos pasamos media hora hablando de indecencias como: «Pues yo me acosté ayer con fulanito, pero ahora me voy a acostar con la madre de fulanito». Estamos colaborando a fomentar los prestigios indebidos.

De manera que con muchísima facilidad todos somos colaboracionistas, y como todos somos colaboracionistas... ¿Usted ha oído la cantidad de veces que se dice: «Yo no juzgo. Nadie tiene derecho a juzgar»? No, no: todos tenemos derecho a juzgar, lo que pasa es que tenemos derecho a juzgar con razones. Pero hay que juzgar a la gente, hay que juzgar a la gente y decirles: «No, no, que no es verdad que estemos metidos en una especie de natilla de valores donde todo dé igual. No, no, que unas cosas están bien y otras cosas están mal. Y si usted ha hecho una cosa mal, usted es un indecente, y usted obra mal».

De manera que ya ven: al exponeros todo este sistema de ideas, es que lo coges por un lado y vas al otro. Es que tenemos que intentar rediseñar todos estos conceptos, porque están colocados en el mal sitio. Es como el cuclillo que está poniendo los huevos en nido ajeno, hay que recuperar eso también: que el juicio ético es el juicio definitivo de las naciones, porque todas las naciones están fundamentadas en unos valores éticos. Fue una de las grandes conquistas de nuestra Constitución.

El otro día, en una discusión, concretamente sobre el Estatuto, oí decir: «Mire usted: a mí no me interesa si el Estatuto se opone o no a leyes de segundo nivel –y posiblemente el tema de la nación pertenece al segundo nivel. A mí lo que me interesa es que en la Constitución dice, en el artículo primero, que toda la normativa después tiene un punto de referencia y un criterio definido: que se defiendan los valores fundamentales de la Constitución, que son los valores de justicia, que son los valores de solidaridad, que son los valores de libertad y que son los valores de participación política. Y lo que me interesa es que no vulnere esos valores».

Ahí es donde está el asunto. Lo otro, si defiende esos valores, si fomenta esos valores, bienvenidos sean todo el resto de los cambios. Lo importante son esos valores, pero tenemos que apreciar esos valores y tenemos que confiar en los valores.

De nuestras facultades de Filosofía están saliendo los futuros profesores de ética de los institutos con un escepticismo ético absoluto. Eso es muy grave, porque además es falso; es falso, porque cuando me dicen mis alumnos: «Ah, yo en esto de la justicia no creo. Eso son invenciones», yo digo: «Oye, pues mira qué bien: voy a pedir al profesor de matemáticas que te suspenda por lo que acabas de decir en la clase de filosofía». «Ah, no, eso no lo puede hacer». «¿Cómo que no lo puedo hacer?» «No, porque es injusto». «Ah, mira, majo: ¿pero no decías tú que no creías en la justicia? Ah, en la justicia en abstracto, pero cuando te afecta la justicia, sí».

El discurso ético tiene que ser un discurso de un dramatismo y de una exigencia radical. Nos estamos jugando la vida en el discurso ético, y todo lo demás son pamplinas. Pero esta especie de modosidad con la que se habla de valores, de educación ética y de todas estas cosas sí que es peligrosa y sí que es indecente.

De los valores hay que hablar con energía porque la democracia no es un régimen de sopa boba, es un régimen de exigencia ética, que nos mete a todos en un sistema de exigencias y de responsabilidades compartidas y recíprocas. Hace falta mucho valor para hacerlo; hace falta muchísimo valor para hacerlo. Y no lo estamos haciendo.

Jordi Pujol

Bueno, hay más preguntas pero lo vamos a dejar.

Muchas gracias por todo.

***Taula rodona 1:
«Què podem fer? Propostes per a la societat
responsable: els compromisos morals de la
ciutadania»***

Moderador

Jordi Porta

President d'Òmnium Cultural

Intervinents

Javier Elzo

Sociòleg

Josep M. Terricabras

Filòsof

Josep M. Lozano

Professor d'ESADE

Jordi Porta

Després de l'exposició de caràcter general que ha fet el professor Marina, intentarem entrar en àmbits concrets per precisar què volem dir quan diem que hem d'anar cap a un increment de la societat responsable i de la responsabilitat.

L'ordre de les intervencions serà el següent: començarà el senyor Javier Elzo, continuarà el senyor Josep M. Terricabras i acabarà el senyor Josep M. Lozano. Tenen una presentació de cada un d'ells al programa, però val la pena destacar que Javier Elzo és catedràtic de Sociologia a la Universitat de Deusto, Josep M. Lozano actualment és professor d'ESADE i director de l'Institut Persona, Empresa i Societat;

i Josep M. Terricabras és professor de la Universitat de Girona i director de la Càtedra Ferrater Mora.

D'acord amb el títol de la taula rodona –«Què podem fer? Propostes per a la societat responsable: els compromisos morals de la ciutadania»–, el senyor Elzo farà una anàlisi sociològica de caràcter general, el senyor Terricabras parlarà de la responsabilitat en tant que ciutadans i ciutadania, i el senyor Lozano tractarà de la responsabilitat social, no només a l'empresa, sinó en general. Intentarem passar per la informació sobre aquesta qüestió, l'anàlisi i el diagnòstic de la situació, i oferir propostes relatives a les actituds i, en conseqüència, accions possibles.

Les intervencions seran d'entre vint i vint-i-cinc minuts; a continuació s'obrirà un breu torn de paraules entre els mateixos participants de la taula i després donarem pas al debat general. I sense més preàmbuls, cedeixo la paraula al senyor Javier Elzo.

Javier Elzo

Muchas gracias. *Bon dia a tots.*

Muchas gracias al Centro de Estudios Jordi Pujol por haberme invitado a participar en este seminario sobre la construcción de la sociedad responsable y poder estar con ustedes durante un rato en esta ciudad, en este país, que tanto quiero y que tan bien me acoge.

Yo tengo un discurso pensado en cinco puntos. A pesar de Marina –y ciertamente no lo haré tan bien como él–, quisiera comentar, en primer lugar, cuál es mi diagnóstico de fondo de la situación desde la pura sociología. Diré cuál es, en mi opinión, el tema de fondo de la sociedad responsable, cuál es el valor dominante y las consecuencias que tiene. Aquí entraré en lo que concretamente me piden: haré cinco propuestas de carácter generalista para fomentar la responsabilidad cívica. Y dedicaré la última parte de mi intervención a algo que hablé con los organizadores: dije que hablaría algo de los jóvenes –porque parece que, a pesar de mi edad, me he hecho un poco experto en jóvenes– y hablaré pensando en los adolescentes y jóvenes, sobre cuáles son algunas notas dominantes de la juventud actual, y presentaré cuatro o cinco propuestas concretas referidas a adolescentes y jóvenes.

Mi diagnóstico de fondo viene a decir que en este momento, en la sociedad occidental –europea–, estamos en un proceso de mutación en el que estamos pasando de una sociedad tradicional, con legitimación básicamente religiosa –de carácter católico en nuestros lares– a otra sociedad que algunos llamamos *posmoderna* y otros llaman *de alta modernidad*, legitimada básicamente en el bienestar individual, en la búsqueda del bienestar individual, que es a su vez resultante de un fenómeno de mundialización que, como espejo invertido, está fomentando la proxemia, la cercanía. Y todo ello tras un corto período al que yo denomino *de la sociedad moderna*, la sociedad moderna legitimada en el conocimiento científico-técnico, por un lado, y en proyectos holísticos, proyectos globales, de carácter básicamente políticos –fuera del socialismo, el marxismo, los liberalismos, los nacionalismos, etc.–, por el otro. Yo creo que esto no son departamentos estancos, es decir, de la sociedad tradicional, y concretamente en Cataluña, probablemente quedan muy pocos residuos, y estamos en este momento a caballo entre la sociedad moderna y la sociedad posmoderna.

Limitándome entonces a este momento, creo que este proceso de mutación histórica está viviendo un tránsito de valores de la sociedad moderna y posmoderna que tiene como línea dominante la dilución de los proyectos globales –que es lo que era fundamental en la sociedad moderna– en la suma de proyectos individuales. En la sociedad moderna se magnificaba y se buscaba la plausibilidad de un proyecto global, holístico, de una idea matriz, de un orden, de una guía, de un faro de acción social, a diferencia de lo que sucede en la sociedad emergente, que se caracteriza por la incertidumbre, por la duda, el repliegue, lo emocional, de tal suerte que valoramos lo subjetivo sobre lo objetivo, las fiestas sobre la formación y el trabajo, la deconstrucción –somos expertos en deconstruir y mucho más imprecisos en la construcción–, el cuerpo sobre el espíritu, la responsabilidad diferida sobre la autoresponsabilidad, la dimensión experiencial de lo religioso, dando crédito, además, a toda suerte de fenómenos parareligiosos sobre la institucionalización a las iglesias –que, también hay que decirlo, a veces, y más que a veces desgraciadamente, se anquilosan en añoranzas estériles y en batallas de tercer orden.

Ir a una librería a buscar libros religiosos es un auténtico escozor, porque es que prácticamente todo está sustituido por revistas esotéricas, por libros orientalistas, de autoayuda, etc. Y los libros religiosos en el sentido tradicional del término son unas biblias y algunos libros de fotos con Juan Pablo II y poco más.

De hecho, en esta sociedad posmoderna aceptamos el compromiso puntual, sobre todo si ese compromiso es lejano, pero no nos comprometemos en el duradero, especialmente si es próximo o está cercano a nosotros, porque es más implicativo, sencillamente. Valoramos el presente sobre el futuro, que se nos aparece como incierto e inasible, lo que hace que los jóvenes prefieran retrasarlo lo más posible instalándose en el presente y relegando el pasado a un entretenimiento cultural –aunque yo creo que cada vez adquirirá más fuerza como referente. Éste es mi diagnóstico de fondo.

Todo esto –segundo punto– indica que hay un valor dominante, al que yo llamo –no soy irónico ni es ninguna novedad– *el individualismo*. Dos ejemplos de lo que quiero decir por *individualismo*. Primer ejemplo: las nuevas familias. No me refiero tanto a las familias monoparentales, a las familias reconstituidas, a las familias del mismo sexo –creo que eso son pantallas que en el fondo ocultan dónde está el fondo del problema. Y el fondo del problema está en que cada vez son menos las familias tradicionales –las nucleares, las de un padre y una madre, un hijo, una hija; uno– con capacidad de educar a sus hijos, en parte porque los miembros de la pareja están más preocupados por su propia promoción y desarrollo individual que por la educación de los hijos.

Gilles Lipovetsky, en una conferencia que pronunció en un congreso de la FAD en el año 2003 –ahora va a hacer dos años–, lo dice con claridad meridiana con estas palabras: «La familia posmoderna es la familia en la que los individuos construyen y vuelven a construir libremente durante todo el tiempo que les dé la gana y como les dé la gana. No se respeta a la familia como familia, no se respeta a la familia como institución, pero se respeta a la familia como instrumento de complemento psicológico de las personas. Es como una prótesis individualista. La

familia es ahora una institución dentro de la cual los derechos y los deseos subjetivos son más fuertes que las obligaciones colectivas». Fin de la citación de Gilles Lipovetsky.

Hay otra referencia que viene a hablar de lo mismo –la cito porque es muy tratada y muy citada a su vez por los sociólogos españoles de la familia–, que es la de Ulrich Beck y Elisabeth Beck-Gernsheim. Ellos han publicado dos libros. *El normal caos del amor. Las nuevas formas de la relación amorosa*, en donde la tesis –la leo muy rápidamente– dice: «¿No se está creando, quizás, una utopía de pequeño formato más allá de las grandes tradiciones de sentido, una utopía no tradicional, no codificable, no institucionalizable, no obligada a legitimarse, adaptada a la base de la existencia individualizada?». Y se preguntan inmediatamente después dónde habían de encontrar un sentido poscristiano e intramoderno a esta nueva realidad para responder que este sentido es el amor, pero es el amor destradicionalizado que se presenta en forma de *yo*: la verdad, el derecho, la moral, la salvación, el más allá y la autenticidad. Este amor moderno tiene su fundamento en sí mismo, por tanto, en los individuos que lo viven.

En el segundo libro de estos autores, que se titula *La individualización. El individualismo institucionalizado y sus consecuencias sociales y políticas*, dos terceras partes están dedicadas a la familia. No les voy a leer la tesis porque es ésta, pero es muy significativo que cuando uno se dirige al índice analítico que se incluye al final de la publicación no aparezcan los términos *padre, madre e hijo*, sino que aparezcan los términos de *hombre* dos veces; *mujer*, veintiséis veces, y *niños*, diez veces. Éste es el cambio realmente en el que la familia ya no es un agente de educación sino que es una prótesis individualista, en frase magnífica de Lipovetsky.

El segundo ejemplo del individualismo es la diferencia que hay entre la verbalizada defensa de los más necesitados –el sida, presos, drogadictos, inmigrantes, etc.– que se da totalmente de bruce con la exigencia de que se emplacen, *ellos* o los organismos ad hoc para ellos, lejos de nosotros, en los demás barrios. Creo que todos ustedes tienen ejemplos de esto, no hace falta que lo explique; todos conocemos el intento de

crear una cárcel, un centro de rehabilitación de toxicómanos o un centro de tratamiento de personas que tienen el sida, y todos dicen: «Hay que hacerlo, pero allá, lejos».

Ahora bien, el individualismo tiene dos caras. Por un lado, puede suponer la voluntad de adoptar planteamientos propios, autónomos, ilustrados por la razón y el conocimiento de las cosas. Es la voluntad de no ser rebaño, es la gran herencia de la Ilustración que, me temo, ha dejado paso a la otra cara del individualismo, que viene a decir que yo puedo hacer lo que quiera con tal de respetar la ley –solamente oí el final de la intervención de Marina, pero creo que iba por ahí. Es la moral libertaria, que diría Paul Valadier, que impregna en nuestra sociedad a jóvenes y adultos, de tal suerte que no es el individualismo de razón sino el individualismo de deseo el que impera; no es el individualismo de proyectos, el individualismo de exigencias, no es el individualismo de deberes y responsabilidades, sino el individualismo de derechos.

44

Esto tiene varias consecuencias; señalo dos. La primera: se cumple la ley cuando se cumple porque lo dice la ley y, sobre todo, se teme la sanción de la trasgresión de la ley, pero no porque se haya interiorizado la bondad de lo que la ley propugna. Un ejemplo que puede parecer muy tonto pero que no lo es: nosotros llamamos en el País Vasco *bidegorris* a los carriles de bicis que se hacen en las ciudades. Los usuarios prestan cada vez menos atención a los viandantes, pues entienden que la ley les permite ir por ese carril –que es el suyo–, y si alguien se cruza: «la culpa no es mía». En el País Vasco ya hemos llegado a judicializar problemas de chavales que dicen: «Éste es mi sitio, yo voy por aquí», y si se cruza una persona mayor y la «pilla», eso va a juicio.

La segunda –perdonen la expresión en euskera–: la lógica del *nahi dut*. *Nahi dut* se puede traducir por «lo quiero porque me apetece». Y esta lógica de *nahi dut* que oímos proclamar a los niños en euskera para significar que tienen derecho a recibir inmediatamente lo que quieran, lo que les apetezca, no es solamente cosa de los niños, es algo que en este momento se ha implantado en este individualismo de deseo en el conjunto de la sociedad.

Siendo esto así, y si mis análisis son correctos, el fomento de la responsabilidad cívica exige trabajar en muchos registros. Yo voy a señalar cinco puntos.

Primer punto. Debemos mantener la unidad familiar, la familia como entidad global y básica de la sociedad, que yo entiendo que es irremplazable en la educación de los hijos, sobre todo los primeros diez años. Eso sí, adaptándola a los nuevos tiempos sin dejar a la sola responsabilidad de los padres la labor, sabido que las madres han salido en gran parte de la familia y se han insertado socialmente sin que los padres hayan entrado en absoluto, con lo cual, uno por el otro y la casa sin barrer.

Segundo punto. Yo soy defensor del modelo mediterráneo y católico de familia, pero con una apoyatura legal nórdica –y si no quieren nórdica, digamos de Luxemburgo. Yo tengo mucho miedo de una gobernanza que sea demasiado intervencionista, ordenancista, leguleya, que agote la iniciativa social sin ánimo de lucro –más allá del necesario para mantener los objetivos fundacionales– con trabas y controles sin fin.

Yo he sido trece años director de una Escuela de Trabajo Social de San Sebastián, una escuela universitaria, y el mayor cambio que se ha producido en esos trece años ha sido que yo empecé en esa escuela con un administrativo y la dejé con tres administrativos –con el mismo número de alumnos–, que dedicaban cada vez más tiempo a llenar papeles. Pero no tengo ninguna seguridad –más bien lo contrario– de que cuando dejé la dirección de la Escuela de Trabajo Social sacáramos mejor producto –entre comillas–, quiero decir, mejores trabajadores sociales que cuando la cogí; no tengo ninguna seguridad de eso.

Ésa es mi experiencia, no soy experto en esto, vosotros lo sois mucho más y luego me echaréis todo el jarro de agua fría que queráis, pero ésa es mi experiencia. Ya no hablamos de drogadictos ni de abuelitos; hablamos de cómo pasamos el ISO, cómo nos presentamos a este proyecto, los controles de cuentas que nos hacen, que si de pronto nos ha dado una señora un dinero para la Fundación Matías y si eso lo metemos en las cuentas de este año, ya no nos dan subvención, porque pasamos no sé qué procedimientos...

Tercer punto. Grupos de reflexión como éste. No lo digo por ser amable con ustedes y con el *president*, es que es verdad: necesitamos, realmente, que haya grupos de reflexión propios, dinámicos, que dinamicen la sociedad, grupos de reflexión, fundaciones, centros de estudio, universidades con líderes, universidades que no sean meras escuelas que repitan conocimientos.

Cuarto punto. Medios de comunicación responsables: ¿hace falta que diga algo más? Yo no les pido neutralidad, pero, en fin, ya está bien que uno coja un medio de comunicación y ya sepa lo que le van a decir. Tenía que recordar aquello que creo que es de Tomás de Aquino, que decía que *quid nimis probat, nulla probatio*: el que prueba demasiado no prueba nada. Eso es lo que pasa con los medios de comunicación: que al final no les creemos.

Quinto punto. También nosotros, ciudadanos responsables, no tenemos que esperar organizar cosas. Un compañero de la Universidad de Deusto me decía: «¿Por qué no hacemos algo –creo que ya se está haciendo en algún lado y probablemente lo conozcáis vosotros–, por qué no creamos como un 0,7% de capital intelectual que los profesores cedamos de nuestro tiempo para obras de este tipo?». Ese 0,7% que estamos pidiendo a los gobiernos podríamos hacerlo ya nosotros. Nosotros, los profesores; es decir, el 0,7% de mi dedicación lo dedico... pues veremos a qué. Pero, ¿sabe usted cuánto es, en una dedicación de 1.600 horas al año? A mí me salen catorce horas al año. Tampoco es para tanto, ¿no?

Adolescentes y jóvenes. La juventud no existe, no se olviden de esto. Existen jóvenes o existen juventudes, como diría Bourdieu. Yo soy muy amigo de hacer tipologías de jóvenes. No las voy a repetir aquí pero sí voy a señalar lo que yo pienso que son los tres grandes tipos de jóvenes que tenemos en este momento –con la enumeración lo van a entender–: tenemos al joven libre, la juventud libre disfrutadora; tenemos la juventud integrada que se divierte con red, y tenemos la juventud retraída, que probablemente sea la más complicada y peligrosa de todas.

Está descendiendo a marchas forzadas –lo veremos en el libro que publicaremos en marzo en la Fundación Santa María: *Jóvenes españoles*

2005– el porcentaje de jóvenes en todo tipo de asociaciones, incluso las juveniles. Y ésas que salen mucho en los medios de comunicación, las feministas, ésas entran todas en un portal, que diría Arzallus. Eso sí, tiene mucho tambor, se oye mucho; tiene mucho tambor, pero son las menos. De hecho, los jóvenes crecen solos, se divierten solos, aunque están en grupos. Es lo que yo llamo –es una cosa que puede parecer una contradicción *in terminis*– un *solipsismo grupal*.

Aumenta la «adolescencización» al inicio, dejan de ser bebés antes, pero cada vez se hacen más tarde jóvenes; siguen siendo adolescentes mucho tiempo. Eduardo Verdú encontró una frase espléndida, una palabra espléndida: *adultescentes* –adultos que siguen siendo adolescentes.

La emancipación de los jóvenes es difícil por lo menos por cuatro razones. Primera, la carestía de la vivienda. Hay que decirlo y repetirlo, y buscar una salida, claro. Luís Flaquer hizo un estudio espléndido donde se veía cómo había aumentado la carestía de la vivienda.

Segunda, la precariedad, baja calidad y escasa remuneración de los primeros trabajos en los jóvenes.

Tercera, que es tan importante como las anteriores, son las altas expectativas subjetivas de bienestar inmediato. También eso está ahí y se olvida decirlo muchas veces: quieren ganar lo mismo que sus padres, pero tres años después, como mucho.

Y cuarta, la formación desresponsabilizadora recibida: son ricos en cosas y en ayudas, tienen concejalías y direcciones de juventud por todas partes, congresos –a los que no van, por cierto; vamos nosotros y hablamos nosotros, los mayores–, pero son muy débiles; son pobres en conocimientos –saben muy poco prácticamente de nada–; inmadurez psicológica e inmadurez emocional; son muy blandos –*mous*, que dicen los franceses, *l'enfant mou*, blando–, y son de una terrible debilidad ética, porque juega la lógica del *nahi dut*, de lo que me apetece.

¿Qué propuestas haría yo pensando en los adolescentes y jóvenes? Primero, fomentar la emancipación. El problema es nuestro, de los padres. Los padres no queremos que los hijos se vayan cuando ellos quieren irse; y cuando nosotros decimos que se vayan, ellos son los que

no quieren irse, porque han buscado el sistema español de irse de casa que es quedándose. ¿Para qué se van a ir? Nos invitarán a que salgamos los fines de semana y los puentes y acueductos por ahí para que la casa se quede para ellos y sus respectivas parejas. Tenemos que fomentar, los padres, la emancipación de los hijos, lo cual quiere decir que no tenemos que pagarles nunca un coche ni una moto, sino los dos primeros años del piso. Lo demás no vale.

Segundo, tiene que haber más exigencias en los estudios, estudios que deben insistir en el aprendizaje y no en la carrera de obstáculos –los exámenes–, que son rápida y, según ellos, felizmente olvidados una vez superados. Hemos hecho de muchas carreras auténticas carreras de obstáculos. Es pasar el listón de los exámenes y, una vez que han pasado el examen, ya se olvidan, ya no sirve para nada. Y llegamos al extremo del chaval que saca un cinco con tres en un examen y dice: «Me han sobrado tres décimas», y punto.

Tercero, en la educación, propugno pasar de la transmisión de conocimientos al aprendizaje responsable y significativo. Quiere decir: saber, ante cada tema concreto, formular las preguntas pertinentes; en segundo lugar, dominar los procedimientos que nos permitan acceder a una buena información de tal manera que podamos realizar un diagnóstico certero, o lo más certero posible; y en tercer lugar, proponer respuestas que sean científicamente comprobables, políticamente alcanzables y éticamente defendibles. Eso supone cambiar, dar una vuelta completa al concepto de educación.

Cuarto, se habla mucho de educación en valores, pero yo insisto mucho en que lo que hay que fomentar son lo que yo llamo los *valores instrumentales*, que es lo que está en ayuno en los jóvenes –entiendo por *valores instrumentales*: el esfuerzo, la constancia, la abnegación, la disciplina, el trabajo bien hecho–, en lugar de dar continuamente la matraca sobre los valores finalistas, que evidentemente son muy importantes, que son la tolerancia, el pacifismo, el ecologismo, la no-discriminación del diferente, que ya se lo tienen aprendido. Ya se lo saben, pero no sirve de nada si eso no tiene una concreción determinada y unas formas concretas de llevarlo a cabo.

De tal suerte que yo creo que, en este orden de cosas, no voy a desarrollar los valores básicos a propugnar, pues ya sé que lo hará el señor Camdessus en la ponencia de clausura; me limito simplemente a recordar los que yo señalé en una conferencia que di aquí en Barcelona, hace año y medio, en la Fundación Bofill sobre la importancia de los valores de la educación, en la que dije cuáles eran, a mi juicio, los cinco –allí hablé de seis, hoy hablo de cinco– valores fundamentales que yo creo que hay que intentar propugnar en la educación de los jóvenes.

Los repito y los señalo: la racionalidad –la racionalidad sobre la mera emoción–; la competencia personal –no hay responsabilidad ni hay participación si no se es competente personalmente–; la solidaridad implicada –podría quitar la palabra *implicada*, pero hay que decirla, porque si no, no se entiende–; la espiritualidad –para los creyentes yo diría la religión, pero como respuesta a las ineludibles primeras y últimas preguntas que todos nos hacemos y nos haremos siempre, desde que el mundo es mundo; no hace falta armarse para saber dar respuesta a las primeras y últimas preguntas–; y, por último, la utopía, que no la quimera, por un mundo mejor.

Quinto –y volveré con la utopía para cerrar–, yo creo que algún día, hablando de propuestas concretas, habrá que tomar conciencia en España y en Cataluña –y, en realidad, en las regiones fronterizas–, de que nuestra sociedad tiene que dejar de ser el edén del alcoholismo juvenil. No es posible. Ésa es la excepción española. Y volver es muy sencillo –no es muy sencillo, pero en fin–, el punto está en volver a unos usos horarios, los fines de semana, que faciliten la integración social de los adolescentes y de los jóvenes.

No nos engañemos: si tenemos una juventud que se pasa de lunes a jueves, o de lunes a viernes –según, porque en las universidades ya es de lunes a jueves en bastantes–, están ahí encerrados en sus estudios, en sus cosas, luego hacen la informática, luego hacen el inglés y luego hacen los trabajos –bueno, los trabajos ahora son copiar y pegar; es una cosa extraordinaria, copiar y pegar–, y luego llega el fin de semana –el tiempo pretendidamente no normativo, que es falsamente no normativo porque es *más* normativo que el anterior, solamente que por una

normatividad horizontal—, bebiendo durante las noches y durmiendo durante el día, es que ahí no hay posibilidad de que ninguno de los objetivos finalistas que ellos propugnan los puedan llevar a la práctica.

Pero eso no se ha tomado en serio todavía en la sociedad actual —no se ha tomado en serio. Se habla, se discute. Ése es otro tema del cual hablaríamos mucho. Por eso he dicho que —y termino— tenemos derecho a un mundo mejor.

En contra de lo que se piensa, esta demanda de utopía está atravesando hoy toda Europa, pero los ciudadanos están presos de lo inmediato y ayunos de líderes y organismos que les motiven y encuadren. O sea, mi propuesta de valores hunde sus raíces en aspectos detectables, aunque imprecisos y ambiguos, en las aspiraciones de los hombres y mujeres de hoy. La inmensa mayoría de la población desea que se produzcan unos cambios en el estilo de vida, cambios como dar menos importancia al dinero y a los bienes materiales, más importancia a la vida familiar, llevar una vida más sencilla, menos agobiada, y —como diría Edgar Morin— que se produjera una desaceleración en nuestra vida, un dejar de correr de un sitio para otro sin saber adónde ni por qué ni para qué.

Esa tabla que tienen ustedes ahí, en realidad es una tabla que refiere objetivos de futuro que verían bien las sociedades catalana, española, europea y del mundo entero del año 2000. Las bases son las encuestas de valores europea y mundial. La tabla se lee por sí misma y solamente diré —para cerrar— que el gran deseo de la sociedad actual, de la mayor parte de las personas de la sociedad actual, es que se avance hacia un modo de vida más sencillo y natural, que se dé más importancia a la vida familiar y también al desarrollo individual, que conforman los tres pilares, como *desideratum*, que emergen con fuerza en todo el globo terráqueo.

Si ustedes lo piensan, es un poco el ideal socrático de felicidad, el ideal socrático de felicidad que suponía un vivir bien. Un vivir bien es una vida más sencilla —vean ustedes, los porcentajes son fabulosos, son del 90%. Un vivir bien, pero es un vivir bien haciendo el bien, y eso se puede probar que es otra de las grandes exigencias de la sociedad actual. En otras palabras, que logremos pasar del individualismo

de deseo al individualismo de razón, al individualismo de construcción, al individualismo de exigencia y al individualismo de autoafirmación participativa.

Muchas gracias.

Jordi Porta

Moltes gràcies al senyor Javier Elzo per aquesta presentació de caràcter general, centrada en la joventut i la perspectiva que planteja de cara a possibles sortides en relació amb el tema que ens ocupa. A continuació té la paraula el senyor Josep M. Terricabras, que parlarà de la responsabilitat vinculada al problema de la ciutadania.

Josep M. Terricabras

Molt honorable president Pujol, amics. Jo podria afegir poca cosa a les moltes ja dites –però que n’afegeixi poques estarà bé, perquè tenim poc temps–... Què podem fer? Segurament es demanen coses concretes, i el professor Elzo n’ha presentat de concretes. Jo, que em moc en un terreny poc concret –la qual cosa no vol dir que no sigui concretable i que ho deixi a les consideracions de cadascú–, voldria fer unes quantes reflexions sobre els *compromisos ètics de la ciutadania*, posant l’accent en *la ciutadania*.

Quan en aquestes jornades es parla de ciutadania, és perquè tenim clar que volem triar entre súbdits i ciutadans. Per a mi, això és un fet fonamental. Si no m’erro, per primera vegada a la història es pot ser súbdit d’una manera relativament digna: fa cent anys, el súbdit era maltractat, treballava quinze hores, vivia en condicions nefastes, no era ningú, de vegades no tenia vot, etc. Ara un súbdit va a esquiar a la Molina, canvia de cotxe cada dos anys, guanya uns bons diners i quan li diuen «Implica’t», diu: «Mmm... he d’anar a la Molina!», o «Mmm, he de fer no sé què». És a dir, un pot ser súbdit absolutament passiu, sense participar en res, i viure bastant bé. Això passa per primera vegada a la història; per això és tan difícil que aconseguim que molts súbdits vulguin passar a ser ciutadans, que s’impliquin en la vida pública, que col·laborin en empreses col·lectives, surtin una mica de si mateixos i facin associacions.

Per això és tan difícil: perquè estan tan bé. Aquesta és la primera consideració... però aquí parlem per als ciutadans, no per als súbdits.

En primer lloc, el que defineix un ciutadà és que és corresponsable. No simplement és responsable, sinó que entén que és corresponsable. La suposada oposició entre individu i societat, individu i comunitat, és falsa: no hi ha dret a l'oposició, i si es fabrica aquesta oposició és per alguns interessos estranys, però intel·lectualment aquesta idea no s'aguanta –després ho demostraré–: el ciutadà és corresponsable; ell és qui entén i accepta que molt abans d'un pacte polític o social, hi ha un pacte moral amb els conciutadans, un pacte de respecte, de consideració, d'igualtat, d'acceptació de l'altre... Després vénen els pactes polítics, els pactes socials i les discussions, però abans hi ha d'haver això. Cal, doncs, entendre que vivim en xarxa, i també en xarxa moral. Cadascú amb les seves condicions morals –no dic que tothom hagi de creure el mateix o tenir una determinada religió–, com a ciutadans hem d'acceptar el fet de la ciutadania com una xarxa de relacions humanes.

Voldria presentar un criteri molt senzill per distingir què és un dret i què no és un dret –cosa molt útil avui, perquè la gent invoca drets com, per exemple, el dret a ser feliç–: imaginin-se un arc; si en un extrem hi posen un dret, a l'altre extrem hi ha d'haver algú –no un mateix, sinó algú altre– que tingui el deure de satisfer aquest dret, i que si no ho fa se li pugui recriminar; si no puc fer aquest joc de dret i deure, no tinc un dret, sinó una altra cosa.

En posaré alguns exemples. Tinc dret a l'assistència sanitària? Sí, perquè a l'altra banda de l'arc hi ha algú –la família, una mútua, qui sigui– que té l'obligació de donar-me assistència sanitària. En canvi, el dret a estar sa no és un dret; tinc ganes d'estar sa, però no hi ha ningú a l'altra banda de l'arc que tingui l'obligació de fer que jo no pateixi un càncer –llevat que sigui una empresa contaminant que em fa aspirar fums tot el dia–; voler estar sa és un desig constant molt noble, però no és un dret, com no ho és la felicitat, ho sento molt: ser feliços és el que desitgem tots, i és magnífic, però no és cap dret perquè no hi ha ningú que tingui l'obligació de fer-nos feliços, de manera que jo cada matí em pogués aixecar i digués: «Vinga! a veure si t'espaviles, perquè encara

no sóc prou feliç, que aquesta és la teva obligació!». Un altre exemple: el d'això que ara es fa servir tant –en política, molt– i que sempre em fa molta gràcia: el dret a equivocar-se. No: equivocar-se no és un dret, perquè això voldria dir algú té l'obligació d'ajudar-me a equivocar-me, cosa que semblaria bastant patètica, a part que segurament que no hi hauria forma de fer oposició política perquè l'equivocat diria «Ha! Tinc el dret d'equivocar-me i tu tens l'obligació de callar o d'ajudar-me a equivocar-me». No: equivocar-se no és un dret, sinó un defecte humà que hem de mirar de reduir tant com puguem i anar passant la vida millorant les coses.

Si ho plantegem a l'inrevés, també funciona: si comencem pels deures, veurem els drets, i així descobrirem la xarxa de drets i deures entre els humans i veurem com va creixent la sensibilitat moral entre nosaltres. Per exemple, cada dia som més les persones que pensem que tenim uns certs deures envers els animals –com ara el deure de no ser cruels amb ells–; des del meu punt de vista, això vol dir que ells tenen el dret de no ser maltractats. He començat l'arc a l'inrevés, i no s'hi val a dir que no tenen aquest dret perquè no poden protestar: els malalts d'Alzheimer i els nens petits tampoc no poden protestar! Mentre jo em senti amb *el deure de*, vol dir que hi ha algú que *té el dret* que aquest deure s'exerceixi amb ell, i si no ho faig se'm pot criticar. Si treballem amb aquest criteri i desbrossem què són drets i deures, descobrirem que la nostra sensibilitat va creixent i anem teixint una xarxa ciutadana bàsicament de drets i deures: la xarxa de la implicació. Estem implicats *en* i, en conseqüència, no és veritat que tinguem drets ni que tinguem deures; només tenim *sempre* drets amb deures i sempre deures amb drets, perquè allò que per a mi és un dret, per a l'altre és un deure, i allò que per a mi és un deure, per a l'altre és un dret; i, per tant, això ens implica.

Em temo, però, que ara estem en un mal moment. En relació amb aquest afer, és fonamental el concepte de respecte. Malauradament, haurem de tocar el rèquiem pel concepte de tolerància, una paraula amb un desprestigi tan fort que ja pràcticament no es pot salvar –i ho lamento molt– perquè *tolerància* ha acabat volent dir «fes el que vulguis»:

quan ara es diu, per exemple, que els Mossos d'Esquadra tindran tolerància zero, es fa servir *tolerància* en el sentit pitjor de la paraula: «De tolerància, zero! No serem tolerants, perquè la tolerància és un desastre». Bé, la tolerància és un desastre en els aspectes delictius –la beguda en el cas d'un conductor–, però no hauria de ser negativa; malgrat això, ara s'imposa a tot arreu –per exemple, en els camps de futbol: tolerància zero sobre la violència–, és a dir: només s'associa als aspectes més negatius de la conducta, i es diu que no se serà tolerant en aquests aspectes, però no es presenta com un concepte positiu. Per això sóc partidari de fer servir la paraula *respecte*. Sovint, en la nostra vida quotidiana, quan parlem de tolerància i diem «Oh, és que jo ho accepto tot, ho tolero tot!», en el fons el que volem dir és que som indiferents a tot; tolerància és pura indiferència: «Sí, faci, faci, que jo no diré pas res». Més aviat hauríem de tenir, doncs, respecte; recordem que *respecte* ve del llatí *respicio*, que vol dir *tornar a mirar*. Tornem a mirar i diem: «Escolti, què m'ha dit? Deixi-m'ho tornar a mirar, deixi-m'ho tornar a discutir amb vostè».

En segon lloc, el ciutadà no és només corresponsable, no viu només en una xarxa de drets i deures que invoca i incita al respecte, sinó que sap que només és ciutadà en un grup i gràcies al grup. ¿És veritat, com deia el professor Elzo, que som en un món molt individualista? Sí, però em sembla que aquí hi ha grans malentesos. La descoberta de la dignitat individual és fonamental però, des del meu punt de vista, més que l'individualisme, el que hauríem de valorar és l'autonomia.

S'estan posant de moda coses tremendes. Vegem, per exemple, l'expressió nord-americana *self-made man* –les senyores reconeixeran amb mi que conté dos errors: el del *self-made* i el del *man*, perquè només el *man* és *self-made*, només els homes ens fem nosaltres mateixos, mentre que les dones sempre necessiten un cop de mà, almenys segons la frase, i no se'n surten mai soles–: hi ha gent que es pensa que s'ha fet a si mateixa... sí que s'ho pensen! És increïble, la gent! No fa pas gaires mesos em va venir a veure un xicot amb una carrera tècnica, molt ben posat –enclenxinat, encorbatat, enxarolat, era un cromó, feia molt goig– i em va explicar la seva vida –trenta-un anys... una vida no gaire

apassionant, però això no li ho recrimino, perquè si als seixanta no és apassionant, perquè ho ha de ser als trenta?—: m'explica tot el que ha fet, tot el que ha aconseguit, i acaba dient: «És que jo m'he fet a mi mateix». I jo penso, primer, «Això ja ha arribat a Girona!», i després li vaig respondre el que he dit a tots els que m'ho han anat dient —perquè l'expressió ja es va repetint—: «Se't nota, perquè has quedat a mig fer». Quan m'ho va dir, m'imaginava un terrisser quan fa figures, que les pot abastar des de tots costats; però un, si es fa a si mateix, no es pot abastar des de tots costats. Segur que s'ha quedat a mig fer, si és veritat que ell es pensa que s'ha fet a si mateix. La sola idea que ho pensi és terrible; la sola idea que no hagi entès que, dels altres, n'ha après el fer i el desfer, n'ha après què no ha de fer: tot això és l'ajut dels altres. El nen llop és el nen solitari: el nen que acaba sent *llop*, i no persona humana. És fonamental entendre que sense comunitat no hi hauria individus, perquè els individus som el que som gràcies a —i per culpa de, en molt bona part— la comunitat. Sí que ens podem treballar, però només ens podem treballar en un context determinat.

Actualment hi ha intel·lectuals insensats —a vegades col·legues— que es pensen que l'individu és anterior a la societat. Pensen que la primera comunitat que es va fer al món és una en què un individu amb un xiulet a la mà va fer-lo sonar enmig de la selva i llavors, d'un en un, tots cantant *Kumbaià*, es van anar reunint al mig del bosc i van fer la primera comunitat. Això és, literalment, insensat. Caldria recuperar la idea que aquest individualisme és de despreniment, dessocialitzador, arrenca la veritable realitat d'un mateix; això és molt important inculcar-ho: nosaltres som individus gràcies al fet que som individus en un grup. El professor Elzo remarcava —parlant del jovent, i és molt cert— que tots ens trobem sols, i que la soledat serà un dels grans problemes del futur, si no ho és ja del present.

Deixin-me parlar altre cop del dret i exposar una idea —tot i que ho faré molt malament i els juristes s'enfadaran— sobre els drets individuals. Algú diu que no hi ha drets col·lectius... Segons com es miri, el que no hi ha és drets individuals. El beneficiari del dret sempre és un individu, però la justificació del dret no és mai individual. Si un dia el

Parlament de Catalunya fa una llei per a en Josep M. Terricabras, la gent s'escandalitzarà i dirà: «Què és això! Quin escàndol! L'hi han fet per a ell!». És clar que jo tinc drets, però com a ésser humà, com a pare de família, com a membre d'un club, com a catedràtic d'universitat; i, llavors, *tots* els membres d'aquest grup, *tots* sense discriminació, se n'han de beneficiar. En aquest sentit, el benefici del dret ha d'arribar a cada individu. La justificació del dret de cap manera pot ser d'un en un, perquè caldria fer lleis i drets individuals, i seria pura bogeria. Els drets tenen, doncs, una justificació col·lectiva. Els gais, per exemple, quan han avançat en els seus drets? Quan se'ls han reconegut com a col·lectiu; no quan tu acceptaves a casa teva un gai o eres amic d'un gai, sinó quan se'ls accepta com a col·lectiu. Passa igual amb la gent gran, o les vídues... és molt important remarcar-ho, perquè ajuda a entendre que el teixit de la ciutadania és un teixit comunitari, col·lectiu, és un teixit de drets, deures i responsabilitats mútues.

Un error important és que avui dia la gent accentua molt els aspectes individuals i personals de la vida –i és important accentuar-los–, però pensa que aquests aspectes són privats. No: allò que és personal no necessàriament és privat. Per això tenim responsabilitat social en la nostra vida. Jo puc tenir diners a la butxaca –i són meus, personals, me'ls he guanyat–; això vol dir que són privats? En dubto molt, amb franquesa: personals, sí; però privats –que en pugui fer el que vulgui–, en dubto molt; n'hauríem de parlar. És important accentuar l'aspecte personal, però s'ha de tenir en compte que hi ha pocs casos de privacitat autèntica, que aquesta és raríssima, i per això avui dia és difícil trobar privacitat.

He dit en primer lloc que el ciutadà és corresponsable; en segon lloc, que ho és sempre en un grup i he destacat el pes del grup. El tercer punt de què parlaré té a veure amb l'educació: els valors no vénen de l'educació, sinó que és l'educació la que ve dels valors. Aquesta idea, de David Hume, és fonamental perquè si els valors vinguessin de l'educació, qualsevol cosa que s'ensenyés seria un valor i llavors es podrien ensenyar autèntiques bestieses –com ara passa, per exemple, en certs llocs en què es prohibeix ensenyar el darwinisme. Els valors, aquells

valors que en una societat determinada s'accepten com a tals, són anteriors a l'educació; de vegades són valors de mínims, que s'accepten i són els que després s'infondran a través de l'educació. Però el que passa no necessàriament és allò que ha de passar. No fa pas gaire, una de les meves filles em va explicar una història tremenda d'una seva amiga; em vaig quedar tot parat, i em va dir: «Oh, pare, aquestes coses passen!». Que passen, ja ho sé; la qüestió és que no haurien de passar. El fet que passin encara no vol dir res, però observin que l'*efecticitat* s'ha convertit en llei: allò que passa és. I tornem a aquesta mena de tolerància incorrecta, d'acord amb la qual tot és acceptable, tot és bo, i sembla que quan descrivim una cosa ja l'estem prescrivint per als altres, o que allò que és ja és allò que hauria de ser.

Un punt fonamental per a una reconstrucció cívica ciutadana és entendre que el relativisme és dolent. Em refereixo al relativisme expressat en aquella coneguda frase de Campoamor que diu: «En este mundo traidor nada es verdad ni es mentira, todo es según el color del cristal con que se mira». La veritat és que Campoamor –deixin-m'ho dir així, amb franquesa– no s'hi va esforçar gaire, perquè el problema no és si ho veig verd o vermell perquè porto unes ulleres amb vidres verds o vermells, sinó per què em poso aquestes ulleres o aquelles altres; el problema no és que un cop posades les ulleres ho veuré d'acord amb les ulleres, sinó per què me'ls poso verds o vermells, els vidres. El relativisme és mala cosa, però també ho és pensar que es pot caure en una mena d'absolutisme. No enyorem el passat, si us plau. No hi ha una raó absoluta, no hi ha una veritat absoluta; per això és difícil viure com un humà: perquè mentre hi ha valors i veritats absolutes, demanes que algú te les digui, i tu mires de seguir-les i de ser bon minyó; quan no hi són, has d'anar buscant, temptejant, unes vegades anant a les palpentes, d'altres amb més seguretat –per això també són tan importants els altres, per anar de bracet amb altra gent i anar avançant. Dic que no hi ha veritats absolutes perquè no hi ha cap punt de vista absolut –només, si de cas, per a les definicions de Déu, però després no ho emboliquin, si us plau–; jo, personalment, seria favorable a acceptar amb la societat actual el no a l'absolutisme i a l'essencialisme, però, en canvi, en contra

del que diu la societat, jo diria també no al relativisme. Hauríem de ser –si se'm permet l'expressió, que ara no puc desplegar– relacionalistes: relacionar coses, treure'n conseqüències, saber –és absolutament elemental– que els actes tenen conseqüències, i potenciar-ho per anar veient quins són els actes que hem de fer i quins són els principis que ens han de guiar en cada moment. Hem de treballar amb conviccions: que cadascú sàpiga les ulleres que tria; posar-se ulleres; demanar que els altres se'n posin; aliar-se els que porten ulleres semblants o almenys els que visiten la mateixa òptica; i tots estar disposats a fer servir el sistema de prova i error i, quan ens equivoquem, reconèixer-ho i rectificar.

El camí de la llibertat ciutadana passa entre el dogma i la indiferència. Per això el compromís ètic i ciutadà no pot ser de *fast-thought* o *fast-reaction*. Hauríem d'animar que els ciutadans fossin gent amb esperit crític i assaonat, gent que es fa amb cocció lenta, que s'alimenta amb una ingestió calmada: ens cal temps –i per això les solucions no poden ser ni ràpides ni fàcils–, però també ens cal molta decisió per saber cap a on hem d'enfocar les decisions.

Quan a l'inici d'aquesta jornada ens preguntàvem què podem fer, m'imagino –fins i tot coneixent una mica el pensament del president Pujol– que al darrere hi havia la cèlebre pregunta de Kennedy: «Fins ara t'has preguntat què farà el teu país per tu. Ara pregunta't també què pots fer tu pel teu país». Això és ben veritat, però hem d'anar una mica més enllà: els ciutadans ara ja s'han de demanar «Què puc fer jo per a mi mateix?», i això no és individualisme, sinó supervivència moral perquè, actualment, ¿com volem que alguna gent molt passiva, molt poc activa, molt desrelacionada, molt poc implicada, faci res pel seu país, si ells mateixos tenen la columna vertebral feble, si tenen poca columna? Quan neva, la gent es queda a casa demanant-se quan passarà l'alcalde a treure'ls la neu, s'hi han fixat? Si els alemanys esperessin que l'alcalde passés a treure la neu, s'haurien quedat sempre nevats, dins de casa seva: és vostè, qui ha de treure la neu! L'alcalde, si de cas, la traurà del mig del carrer o de la plaça, però la de davant de casa seva és vostè que l'ha de treure. Un altre exemple: l'altre dia es va produir el cas dramàtic d'una persona pràcticament assassinada al mig del carrer –davant d'una

joieria a Castelldefels– però que encara estava amb vida, i explicaven que l'ambulància havia tardat vint minuts; i jo em vaig preguntar: «I vosaltres no el vaig agafar i el vaig traslladar a un centre sanitari? Com és que no se us acut? Com és que penseu que és l'ambulància que l'ha de venir a buscar i us poseu allà a comptar, a mirar el rellotge, a veure si tarda vint minuts? Perquè potser amb cinc ja era al centre sanitari! Com és?».

Em sembla que hem de convocar la ciutadania a posar-se dreta, no per himnes especials o per coses extraordinàries, sinó per coses molt senzilles, com saber que existim, saber que som, saber que volem caminar; hem de fomentar l'autonomia *amb* responsabilitats compartides i *en* responsabilitats compartides, amb totes dues coses. És cert que la nostra vida ciutadana passa entre el dogma i la indiferència; si sabem entendre que vivim en xarxa, encara que jo avui no hagi donat solucions concretes, haurem fet un pas endavant per poder començar a solucionar molts problemes.

Moltes gràcies.

Jordi Porta

En alguns dels punts que ha tractat aquesta exposició, sobretot en el de la no-acceptació del binomi individu-societat, segurament hi trobaríem un cert ressò, si no del mateix president Pujol, d'autors com Manuel Munier, que deia que individu i societat és una sola cosa; en aquest sentit, hi ha hagut unes connexions molt clares. Passem a la intervenció del senyor Josep M. Lozano, que parlarà de l'organització social.

Josep M. Lozano

Bon dia. Moltes gràcies, president, i gràcies al Centre per la invitació.

Quan vaig estar preparant aquesta presentació vaig prendre tres decisions que considero bastant arriscades, i demano excuses d'entrada. Primera: he decidit parlar sense matisar massa; per tant, aniré una mica pel broc gros; els asseguro que sóc capaç de polir una mica més les coses que dic, però avui les diré tal com raja. Segona: com que tenia bastant material, he decidit projectar-lo en bona part amb l'esperança

de fer-ho tot plegat més païdor. La tercera opció –crec que encertada– és que, com que segueixo amb interès i gust la producció intel·lectual de les tres persones que m’han precedit, moltes de les coses que jo diré s’han de prendre simplement com un referent per connectar amb allò que han dit anteriorment qualsevol dels tres professors.

La meva exposició té tres parts: en primer lloc, voldria posar de relleu com, des del meu punt de vista, això de la responsabilitat en el nostre context és difícil, perquè està diluïda; en segon lloc, voldria parlar del que a mi em semblen els components importants per construir la responsabilitat –perquè la responsabilitat es construeix, no únicament s’espera a veure si la gent és responsable–; i en tercer lloc, voldria parlar d’una qüestió molt important: les responsabilitats organitzatives, perquè en una societat que funciona amb organitzacions, només amb les responsabilitats atribuïdes als individus no podem resoldre alguns dels problemes que tenim.

La primera cosa que vull subratllar és que, en contra del que avui està tan de moda, el punt de partida de les nostres discussions no són els valors, sinó l’acció. Ens preguntem massa pels valors i massa poc pel que fem i com actuem. En el principi no és el verb –algú va corregir la frase evangèlica–: el punt de partença és l’acció, entendre bé què vol dir l’acció humana i que no hi ha acció sense conseqüències ni sense valors. Així doncs, hem de pensar sobre el que passa i el que fem, i no únicament o exclusivament sobre els valors. Quan pensem, es produeix un fet peculiar: en la mesura que ens plantejem el que fem, les conseqüències –o algunes conseqüències– es converteixen en responsabilitats; jo identifico que sóc responsable de coses que faig, i alguns valors, amb els quals em sento vinculat i compromès, formen part de les meves conviccions. La reflexió sobre la responsabilitat és indissociable de la reflexió sobre les conviccions. Difícilment veig possible el desenvolupament de persones responsables sense que hi hagi una valoració, també, del que podríem anomenar el terreny de les conviccions.

Quines són algunes de les coses que passen en el nostre temps i que a mi em preocupen? En primer lloc, que hem instaurat un discurs dels valors que s’aguanta sobre ell mateix sense parlar de conseqüències.

Tenim un discurs sobre els valors que està encantat d'anar repetint enunciats sobre els valors –sobretot els valors finalistes, com deia Javier Elzo– i, en canvi, tothom té la sensació que pot parlar d'aquestes coses sense vincular el discurs sobre els seus valors a les conseqüències del que fa.

En segon lloc, un dels problemes del nostre temps és que parlar de responsabilitat ha passat a ser un valor més: hem passat la responsabilitat al terreny dels enunciats i l'hem desvinculat de la pregunta per les conseqüències; abans es deia que es volen fer persones responsables, però quan es parla d'això, difícilment es vincula a què és el que aquestes persones estan fent i en quina situació es troben. En el nostre país parlar de valors, de fet, serveix per parlar malament dels altres. El discurs de la crisi de valors està molt estès, però sobretot serveix per dir que els altres han perdut els valors. Abans s'ha parlat de la cultura del no... Jo crec que hi ha una altra cultura vinculada a un mal plantejament dels valors: la cultura de la queixa; parlem de valors per queixar-nos que els altres no en tenen. Això té relació amb el fet que s'ha instaurat una tendència a parlar de valors en tercera persona i no en primera persona –podríem parlar de l'educació en valors, etc.–; dit d'una altra manera, els enunciats valoratius sempre són enunciats genèrics i, per tant, són enunciats que no vinculen a qui els enuncia, o almenys quan algú escolta no té la sensació que el que li diuen té relació amb la vida de la persona que en parla.

En tercer lloc, la reflexió i el fet de parlar de valors està dissociat de les pràctiques. Explicaré una petita història que il·lustra que això del discurs dels valors és relativament recent: jo tinc un amic de llarga tradició de militància d'esquerreres; és una persona radical –no en el sentit estúpid amb què es fa servir habitualment la paraula per dir que són radicals la gent que fa animalades pel carrer, sinó que és una persona que sempre s'ha pres seriosament les coses–; un dia el van convidar, dins del partit i el seu grup de treball, a un dinar de feina; quan va arribar al lloc on l'havien convocat, en veure el restaurant va dir: «Aquí no hi entro per dignitat i perquè em sembla que no hi ha dret que amb recursos públics dinem aquí», i se'n va anar i no va assistir a la reunió.

És important adonar-se que el discurs sobre valors és generalista i està desvinculat de les pràctiques quotidianes. En trobem un altre exemple en l'escoltisme –tot i que mai no vaig ser escolta, els millors dels meus amics han passat per l'escoltisme–, que tenia una cosa potser carinclona i que ha quedat en el passat, però que tenia una riquesa pràctica molt profunda: el que col·loquialment s'anomenava *la BO* (la bona obra). En definitiva, intuïm que no hi ha valors sense pràctica i que no hi ha valor sense forma de vida, però avui predomina un discurs sobre valors molt emfàtic i molt dissociat de les formes de vida.

Vegem ara un parell d'acudits. Dos ancians parlen i un li diu a l'altre: «Sembla que el codi deontològic consisteix a explicar als alts càrrecs el que les simples persones decents sabem de tota la vida». Dit sigui de passada, aquí surt una paraula dissortadament poc usada: el binomi decència-indecència. A part del que diuen els senyors de l'acudit, el problema és que estem massa acostumats al discurs de valors que queda molt satisfet perquè el que diu és inqüestionable. Qui pot no estar a favor de la solidaritat, la justícia, la llibertat, l'autonomia, etc.? Una vegada, en una empresa vaig fer un seminari per a un equip de directius i, sense cap mala fe, una de les persones participants em va dir en acabat: «M'ha agradat molt el seminari, perquè m'has solucionat el pròleg de la memòria de l'empresa». Jo li vaig respondre: «No, el que et vull solucionar és la memòria sencera!». La qüestió rau en la dificultat de generar un debat públic que no faci aquesta dissociació, de manera que no es produeixi un bloqueig perquè, ingènuament, ens costa posar els valors en pràctica, precisament perquè aclarir-nos sobre els valors no consisteix només a saber-ne els enunciats.

L'altre acudit és una conversa entre dues vaques; una li diu a l'altra: «He vist el pagès parlant amb el carnisser», i l'altra li contesta: «Diuen que el diàleg sempre és bo»; la primera li diu: «Depèn». És clar, si ets la vaca, el diàleg entre el carnisser i el pagès no és bo per a tu! Dit d'una altra manera, no ens podem aclarir sobre els valors parlant només de valors –n'estic profundament convençut–, i probablement per això es produeix el *desencaix* que de vegades ens trobem. És a dir: hem de parlar de valors, però també de subjectes i del context; un

valor no adquireix plenament sentit si no és en un context i amb una persona que s'hi vincula o que s'hi involucra.

En el següent acudit, sense oblidar la idea bàsica que he esmentat abans sobre l'acció, hi ha un personatge amb crisi d'identitat que es pregunta sobre els seus valors: «M'agradaria ser fidel a mi mateix, però... a qui? ¿Al llop que porto dins, al xai que també amago, al prepotent, al pusil·lànim, al brillant, al pesat? Àngel, dimoni, un, cap i cent-mil. Qui sóc jo realment?», i la dona contesta: «Malauradament, el meu marit». Així, no hi ha identitat sense considerar les conseqüències del que fem i, per tant, no puc parlar de qui sóc sense *escoltar* –no dir, escoltar– que els passa als altres amb el que jo sóc, perquè quedaria un discurs coix.

Una altra cosa important que té a veure amb la responsabilitat és que posem molt èmfasi en les conseqüències. Quan parlem de responsabilitat no n'hi ha prou només amb evitar les males conseqüències –diem que la gent és irresponsable quan fa disbarats–: la pregunta per la responsabilitat és la pregunta per construir bones conseqüències, i la construcció de bones conseqüències és una cosa almenys tan important com evitar les dolentes. El que ens hauríem de demanar és, doncs, en quines pràctiques estem involucrats o què és el que fem. Jo crec que ens preguntem molt poc «Què és el que faig?» i, en canvi, un tema habitual de les converses és «Què vull, què desitjo, quins són els meus objectius?». Per cert, aquesta és una expressió que a la gent li agrada molt, sobretot en determinats contextos: tothom té objectius, tothom vol coses, però ningú no vincula això a entendre millor què és el que fa.

La responsabilitat és quelcom central, perquè és la intermediació entre les conviccions i les conseqüències. Ser responsable vol dir entendre millor què és el que faig i vol dir també que el que faig m'ajuda a donar cos, a contextualitzar bé els meus enunciats, les meves conviccions. La idea de responsabilitat, el desenvolupament de la societat responsable, és crucial i vertebradora. Però és molt difícil parlar de responsabilitats si no hi ha també reflexió sobre conviccions. El debat sobre la responsabilitat dissociat de la pregunta «Des de quines conviccions?» és un debat que s'esfilagarsa perquè al final, tornant a la imatge del Campoamor, no tens ulleres per saber quines són les conseqüències,

perquè les ulleres passen precisament per la mirada que pots tenir sobre la realitat.

Entrem ara en la segona part d'aquesta exposició, per comentar les coses que s'ha de tenir en compte per construir la responsabilitat.

Tenim males herències en el discurs sobre la responsabilitat: la primera és una visió sobre la responsabilitat com si fos la tria entre el bé i el mal –el responsable tria el bé, l'irresponsable tria el mal–; en la realitat, en la vida concreta això no passa –recordem el que ha dit el professor Marina: «El desenvolupament tecnològic va lligat, almenys fàcticament, a desequilibris ecològics»–: hi ha vegades que els béns i els mals estan molt entremesclats, com el greix en el pernil, i és difícil separar-los. La segona mala herència, que a mi em sembla *molt* més important, és que parlar és de franc; per tant, sobre el paper, fer un llistat de valors no costa massa: tots estem d'acord amb la justícia, la solidaritat, l'equitat, l'eficiència, etc. El problema és que en la vida cal prendre decisions, i les decisions no són entre valors, sinó entre possibilitats, i hi ha les possibilitats que rebem passivament i les que nosaltres creem actuant. En les decisions no triem entre el bé i el mal, sinó que prendre una decisió vol dir prioritzar un valor en relació amb un altre: de vegades, si volem ser eficients no podem ser massa participatius, o si volem ser equitatius, potser no podem respectar massa la diferència.

Aprendre la responsabilitat i relacionar-la amb les conviccions és molt important perquè en la realitat la responsabilitat s'ha de construir: hem de construir decisions, i moltes vegades vivim les decisions –decisiones concretes, no el discurs– com a valors en conflicte. Així, la pregunta de la construcció de la societat responsable és sobre com aprenem o com ajudem a comprendre les decisions.

Insisteixo que hem heretat una visió de la responsabilitat molt conseqüencialista –només hi ha responsabilitats si tenim clars causa i efecte–, però avui hi ha responsabilitats sense que hi hagi un únic causant i l'efecte queda repartit. El problema ecològic, una vegada més, és il·lustratiu: «En problemes determinats de caràcter ecològic, tot i que jo hi estigui involucrat, com que no en sóc el causant, sinó que això està repartit, no m'afecta: encara que jo canviï, si no canvia ningú més, per

què ho he de fer? Per què els altres no ho fan?»), etc. Però som en un món fet d'interdependències, un món de xarxa, i encara tenim pendents algunes coses.

En primer lloc, hem d'aprendre a veure que les responsabilitats són compartides; en moltes qüestions no hem de preguntar per la responsabilitat, sinó per les corresponsabilitats. Com que som en una situació de corresponsabilitat –hi ha una altra paraula que s'utilitza poc: *ajudar-se*–, ens hem d'ajudar mútuament a veure que som corresponsables, i això només ho fem aprenent a escoltar. En segon lloc, hem de tenir una visió menys conseqüencialista i més relacional de la responsabilitat: la responsabilitat no és únicament veure l'efecte del que faig, sinó també construir relacions; la responsabilitat s'entén en el context d'en quines relacions estic involucrat i quines relacions estic construint. En tercer lloc, hi ha un lligam indissociable entre responsabilitat i projecte; sense debatre sobre projectes i sense comprometre's en projectes difícilment pot haver-hi una base creïble per parlar de responsabilitat, perquè gairebé només hi ha la responsabilitat penal d'evitar que la gent faci determinades coses.

Recordem el conte de Pere Calders *Invasió subtil*. A Catalunya, en els últims anys, d'una manera inadvertida hem patit una derrota subtil: la substitució de la idea de compromís per la idea de voluntariat; fins i tot s'ha creat un Institut Català del Voluntariat –i en canvi se'ns faria estrany un Institut Català del Compromís, posem per cas. Com que aquí hi ha persones involucrades amb l'esmentat Institut, vull aclarir que no parlo en concret d'això, ni menys encara de la quantitat de persones que des d'aquesta perspectiva han dut a terme accions lloables. Quan parlo de derrota subtil em refereixo a la derrota en el terreny de la narrativa, en relació amb la manera d'entendre el que fem. Abocant-ho pel broc gros, hem perdut: el voluntariat es centra en el jo, arriba a nosaltres a través de l'afirmació d'«el que jo vull» i, per tant, està vinculat a la cultura en què el punt de pertinença és l'individu; la idea, la narrativa del voluntariat –hi insisteixo: no el que ha fet la gent en nom del voluntariat– és deficitària perquè estableix vincles de gratificació del lligam i, en canvi, es perd la idea de projecte, que està vinculada a

la idea de compromís. No es tracta de retornar al temps dels compromisos emfàtics, que normalment eren en tercera persona, però certament hi ha una relació molt directa entre el dèficit de responsabilitat i el dèficit de la idea de compromís i la idea que cal vincular-se mirant el futur.

La nostra societat es troba amb dificultats amb el que s'ha anomenat la *modemitat líquida*. Si dissociem responsabilitat de conviccions, podem caure en l'error de dir que, com que som en una societat molt plural, només ens podem posar d'acord en el terreny de les conseqüències, en evitar que hi hagi males conseqüències, i així correm el risc que la responsabilitat esdevingui una cosa a la qual ens podem agafar, perquè sobre les conseqüències en podem parlar, però sobre les conviccions i les idees no se'n parla tant. Per parlar de responsabilitat hem de lligar valors, subjectes i contextos. La responsabilitat és inseparable de desenvolupar la capacitat de discerniment i la idea de compromís. Fa un temps –ara ja no tant–, en el terreny de les idees va córrer la frase que tot s'hi val; es va debatre molt, i almenys és políticament correcte dir que no és veritat, que no tot val, però això s'ha limitat al terreny de les idees. Hi ha un debat pendent que ens costa molt més i que té a veure directament amb una mala comprensió de la idea de tolerància, per discutir si no tot val en les maneres de viure. S'ha de parlar del que podríem anomenar l'exigència en l'excel·lència personal o en la qualitat humana, s'ha de començar a dir amb raons que no totes les maneres de fer valen igualment, i jo gairebé diria que el títol d'aquesta jornada amaga un altre títol indissociable: «La construcció de la societat responsable és inseparable de la construcció de la persona responsable». Sense plantejar clarament quin tipus de construcció personal volem fomentar, aquesta és una batalla relativament perduda. Com que no parlem de valors en primera persona, és poc creïble que diguem a algú «Aquesta manera de fer no val», però en la mesura que es parla des del compromís, té sentit dir i posar de manifest que, efectivament, som en una situació en què no totes les maneres d'actuar, de funcionar, etc. són igualment desitjables.

Dit amb altres paraules, la responsabilitat també demana habilitats, i hem de veure com desenvolupem habilitats adequades per a la

responsabilitat. Tant en el món polític com en l'empresarial i altres hi ha un excés de retòrica: a la gent li agrada parlar de presa de decisions –tothom se n'omple la boca: «Hem de prendre decisions! Hem d'assumir les decisions que hem pres!», etc.– i, en canvi, quan parlem de responsabilitat, ens trobem dos grans reptes, un de personal i un d'organitzatiu.

El repte personal és aprendre a discernir –aquesta és també una paraula de poc ús que, com deia Javier Elzo, ve de tradicions religioses però no necessàriament s'ha d'emprar en clau religiosa–; el discerniment és la capacitat d'entendre una situació, de vincular-s'hi, de crear i saber trobar-hi la resposta, entendre-la cadascú des de les seves opcions i conviccions de vida. Aprendre a discernir és molt més important que aprendre a prendre decisions: sovint es prenen males decisions perquè no hi ha capacitat de discerniment.

El repte organitzatiu és la necessitat d'aprendre a deliberar. En públic hi ha molta negociació, discussió, debat, però poca deliberació. A la pel·lícula *El tercer home* –de visió obligada: la tinc al llistat per fer cursos d'ètica mirant pel·lícules i discutint-les–, hi ha un moment del debat en què Orson Welles, el dolent, porta el seu amic, el bo, al Pràter de Viena, puguen a la Sínia i, parlant, Welles li fa dos comentaris provocatius. El primer: «Florència va ser una societat sanguinària; anaven a sang i fetge i van generar el Renaixement. Suïssa és una societat avorrida que només ha inventat la democràcia i el rellotge de cucut. Tu què prefereixes?». En conclusió, és bastant difícil parlar de responsabilitat sense debatre el model de societat –seria millor dir *el projecte de societat*– i parlar de per què hem de ser responsables. El segon comentari el fa mentre van pujant al Pràter: «Mira avall. Veus aquelles persones? No són persones, són punts negres, només es veuen puntets negres, són com formigues. Si a tu et donessin un dòlar per cada puntet que desapareix, no els aniries fent desaparèixer l'un rere l'altre i aniries cobrant?». L'altre problema que tenim en la nostra societat és d'escala: l'escala se'ns ha fet molt gran per a una idea de responsabilitat molt interpersonal. Com aprenem a ser responsables quan l'altre no té rostre? Tenim una responsabilitat pensada en el cara a cara, però les conseqüències de

les decisions en la nostra societat passen en escales en què l'altre és un puntet negre. Desenvolupar capacitats per aprendre que també tenim responsabilitats quan l'altre és un puntet negre per a nosaltres, però té rostre encara que no el veiem, és molt important.

En tercer lloc –a causa de la manca de temps, aniré passant coses molt ràpid–, l'acció humana avui es fa en organitzacions, no és només individual i, per tant, les organitzacions poden ser espais d'aprenentatge o espais d'anul·lació. En el nostre país ha predominat la visió, absolutament fora de lloc, de la retòrica políticament correcta sobre la responsabilitat de les empreses. La responsabilitat social de l'empresa i de les organitzacions no és cinc coses que es diuen sovint: una, no és una manera que les empreses camuflin les seves actuacions tenebroses; dues, no és una forma d'aparentar bondat en un món de taurons; tres, no és donar diners per a bones causes que donen bona imatge; quatre, no és una nova forma de captar recursos empresarials –faig el comentari perquè és important, perquè algunes organitzacions socials i algunes administracions públiques s'han agafat al discurs de la responsabilitat social no per fer empreses més responsables, sinó per accedir als seus recursos econòmics–; i cinc, no és un exercici de relacions públiques. *Responsabilitat social de l'empresa* vol dir una cosa molt diferent: vol dir que les empreses no només innoven o poden innovar en tecnologies, productes, serveis i processos, sinó també en el model d'empresa, el model de gestió, valors i actituds. Hauríem de parlar, doncs, d'empresa responsable, perquè la responsabilitat de l'empresa és molt més complexa, i això s'ha de fer en el marc d'aquesta idea de la societat responsable.

Som davant d'un repte relativament nou que no es contraposa al component personal de la responsabilitat i per al qual no tenim massa tiratge conceptual. Si el debat d'avui és el debat sobre la societat responsable, aquest és també el debat sobre les organitzacions responsables: en lloc de parlar de responsabilitats en genèric, aniria bé parlar de responsabilitats en concret. L'última pregunta que ens podríem fer és la següent: ¿Com podem tenir una societat responsable si no construïm no únicament –encara que també– empreses responsables, sinó també

ONG responsables, partits polítics responsables, institucions responsables, associacions responsables, etc.? Jo crec, i amb això acabo, que un altre malentès és creure que pel fet que una organització té com a raó social o com a finalitat objectius i valors finalistes molt lloables, tot el que fa està justificat; s'ha de començar també a debatre que hi ha empreses responsables i empreses irresponsables, però també ONG responsables i irresponsables, organitzacions polítiques responsables i irresponsables. Aquesta és una qüestió crucial que afecta el compromís de les persones, però també el model d'organitzacions que tenim en la nostra societat.

Gràcies.

Col·loqui

69

Jordi Porta

Em sap greu haver apressat les exposicions; els tres ponents tenien coses interessants a dir i les han hagut de comprimir... és la lògica d'aquesta mena d'actes. S'ha tractat sobrerament i amb molt de rigor tant la descripció com l'anàlisi de fets i comportaments lligats amb la qüestió de la responsabilitat; s'ha fet un esforç d'aclariment conceptual dels termes que fem servir quan parlem d'aquestes coses; hi ha hagut també una apel·lació a la consciència autocrítica, i s'ha insistit en la coherència pràctica dels enunciats amb les coses que fem, el que pensem amb el que diem i el que fem. Tot plegat dóna un conjunt prou interessant per poder iniciar ara, si cal, un debat. Tenim mitja hora; començaran els ponents fent un breu comentari, per deixar temps que la gent pugui preguntar.

Josep M. Terricabras

Quería hacerle una pregunta a Javier Elzo, para que se pueda defender en público.

Me ha parecido un poco pesimista su visión de los jóvenes, un poco pesimista, porque es que yo conozco también a otros muchos jóvenes que no encajarían en algunos de los clichés planteados. Y luego otra cosa: cuando se dice que en la educación se propugna formular preguntas pertinentes, acceder a buena información, realizar diagnóstico certero y proponer respuestas científicamente comprobables, políticamente alcanzables y éticamente defendibles, ¿no es esto muy conservador? Quiero decir: ¿dónde queda el alumno atrevido, el alumno impertinente, el alumno innovador, el alumno que desea romper justamente con las preguntas y las respuestas y con los moldes? ¿No deberíamos también fomentarlo?

Es pregunta ex profeso provocativa, ¿eh?

Javier Elzo

La primera cuestión. Hombre, no me sabe bien que yo haya podido dar una imagen tan negativa de los jóvenes. Yo he empezado diciendo que no existe la juventud, sino que hay jóvenes, y he señalado tres tipos de jóvenes. Y hay uno, un tipo de joven, que está ahí perfectamente –no definido, porque no lo he podido desarrollar–, que es el joven integrado, instruido, el que se divierte con red; es uno de los tres modelos de los que he hablado.

Sin embargo, no le oculto mi preocupación. O sea, yo tengo la impresión de que estamos ante una adolescencia nueva que está emergiendo en los últimos cuatro o cinco años, que me preocupa mucho. Y ésa es la tesis. Yo voy a escribir ahora un par de cosas, un par de libros sobre ese tema, y yo creo que hay una serie de factores evidentemente externos a ellos. Ellos están ahí, los jóvenes son como son en función del contexto en el que han crecido.

El adolescente que está creciendo en los últimos cuatro o cinco años a mí me preocupa básicamente porque es un adolescente flojo –globalmente; evidentemente hay individualidades–, porque lo tienen muy complicado. Yo utilizo mucho el ejemplo del puzle. O sea, los jóvenes en este momento tienen una ausencia enorme de referentes, porque los referentes básicos no funcionan. El referente familiar es uno de los

problemas más graves que tenemos en este momento. Yo creo que el referente familiar está dejando de ser un referente importante.

En el referente escolar, pues hay de todo, como en la viña del señor, y hay buenos y malos, pero en este momento la profesión de profesor no es precisamente la más valorada. Y la situación en la que están en este momento gran parte de los profesores de la secundaria, por ejemplo, y de la primaria no es la mejor del mundo. Es gente que no se siente valorada en su trabajo y entonces no están contentos.

El tercer gran referente puede ser, si nos falla la familia y la escuela –que yo sigo pensando que es muy tradicional–, los dos pilares básicos de la socialización, la socialización estructurada. Porque, en este momento, ¿cómo reciben los jóvenes la socialización? Básicamente a través de ellos mismos. Yo trabajo en grupos de jóvenes, y ellos se socializan de una manera muy horizontal, no tanto en los medios de comunicación, sino en algunas revistas y en algunas cosas que leen, y luego en lo que se puede llamar *la calle*, el aprendizaje informal. Y la calle en este momento es muy desresponsabilizadora. Yo, al menos, es el diagnóstico que he hecho.

Entonces, están creciendo en una sociedad desresponsabilizadora, en una sociedad en la que estamos aumentando la adolescencia. Y el adolescente se distingue del joven porque el adolescente es una persona que se sitúa en el presente, no quiere pensar en el futuro. Y entonces se sitúa en el presente en un estado relativamente confortable porque además, claro, las dificultades objetivas que presentaba hacen que viva en el lecho familiar, en el cual son uno. En este momento, la moda, lo más frecuente, es un hijo o hija por familia. Claro, son unos padres que están preocupados por obtener recursos económicos, que corren de un sitio para otro y que han colocado a ese crío o esa cría en el pedestal –«Ahí y no te caigas de ahí»–, pero no lo están educando.

Entonces, yo soy relativamente pesimista, lo siento. En ese sentido es verdad. Ahora, yo les puedo hacer un discurso muy bonito hablando de los valores de los jóvenes, porque también los tienen. La lealtad, por ejemplo, cosa de la que se habla relativamente poco: son leales entre ellos y además les molesta muchísimo... Pero sería otra conferencia.

Todo eso que he dicho de lo que es el aprendizaje está perfectamente abierto a un chaval inquieto. Lo que le estoy pidiendo al chaval inquieto es precisamente que sea capaz de ofertar soluciones imaginativas y creadoras; no le estoy negando en absoluto, no le pido que repita. Lo que le estoy diciendo es que se sepa formular las preguntas pertinentes. En segundo lugar, que sepa cómo tiene que ir para encontrar quién ha pensado antes que él esto –en mi terreno está descubierto. Y en tercer lugar, las respuestas que tiene que dar tienen que estar en esas tres que usted veo que ha retenido. Claro, es obvio que tienen que ser realizables, políticamente realizables y éticamente defendibles, pero eso puede hacerse magníficamente bien. Ahí es donde yo pido la creatividad.

Yo quiero la creatividad, pero no para que me saquen de pronto un Windows 2004 que me desbarate el Windows 2000 y haga que yo me encuentre con que, por ejemplo, todos mis datos que tenía en el formato cinco y medio son inservibles. Y dentro de poco el formato ése pequeñito que tenemos ahora aquí, éste con el que yo he venido aquí, ya no va a servir para nada. Oiga, busque usted un sistema para que yo no tenga que estar cada año preocupándome más por el continente que por el contenido, que es por lo que estamos abogando.

Jordi Porta

Si no hi ha cap altra qüestió, passem a donar la paraula al públic. Els demano que quan intervinguin, si fan una pregunta dirigida a una persona de la taula en concret, especifiquin a quina, i que no siguin excessivament llargs perquè donaran més oportunitats. Donarem primer les cinc paraules al públic, perquè els ponents en prenguin nota, i després respondran. Primer és l'Agustí Coromines. Endavant.

Intervinent del públic

Bon dia. M'agradaria saber l'opinió de qualsevol de la taula sobre la violència estructural. Entre els joves –els que tractem amb ells ho veiem clarament– és veritat que la gent té una certa tendència al desafiament, que entre les identitats diferenciades es desafien els uns als altres; però sempre acostumava a haver-hi alguna causa, i ara tenim

indicis que no hi ha causa de la violència: no hi ha causa, però hi ha molta violència. Jo mateix he passejat amb el meu fill adolescent pel mig de la ciutat de Barcelona i, en passar-li pel costat un altre noi d'una altra tribu, la mirada deia gairebé «Ara te la fotré». La violència sense causa és important per saber com ho hem fet. Recordo que un especialista en bandes juvenils, a «La Contra» de *La Vanguardia*, explicava que la violència és una forma d'arribar a la identitat. A mi em sembla una burrada, perquè en tots els àmbits la justificació de qualsevol cosa pot ser que és una forma de la recerca de la identitat, i la identitat no fa falta que sigui violenta.

Intervinent del públic

Hola. Con respecto a Javier Elzo, yo soy una defensora de la juventud y de la adolescencia. Yo creo que el problema no es de ellos; el problema es nuestro, en teoría de los adultos. La estructura familiar puede ser esta *xarxa* tan importante y tan complicada que tenemos, que yo creo que somos nosotros los que no la asumimos. Realmente, que tenga un padre, una madre, dos homosexuales, no es importante, si estas personas que lo componen son humanos y en sus convicciones actúan como tal, o sea, que tampoco tienen una confrontación en sí mismos con lo que piensan y con lo que hacen.

La mayoría de nuestros hijos han tenido que vivir una separación o una relación. En nuestras condiciones y con nuestra perspectiva actual de adultos exigimos más que antes, porque somos súbditos de primera clase. Por lo tanto, tenemos más conocimientos, pero tenemos dos partes en el cerebro: una de conocimientos y otra emotiva. Las mujeres hemos empezado antes a estudiar, a trabajar, a hacernos valer por nosotras mismas, a tener unos derechos y también unos deberes –no lo olvidemos: no sólo pedimos derechos, sino también deberes–, pero evidentemente nuestros adolescentes y nuestra juventud está desencantada. Europa está decadente. Hablamos de que Europa en el siglo XXI será el geriátrico del mundo; eso lo he oído yo en conferencias, y lo pensamos.

Entonces, los adolescentes son lo que son. Para mí son maravillosos, e intentas que tus hijos y los compañeros de tus hijos tengan autonomía,

pero ¿qué significa *autonomía*? Bueno, el colegio también dice «autonomía», y «felicidad», pero felicidad dentro del dolor. Todo esto es precioso. La sociedad no funciona, pero la sociedad la componen una gente muy complicada; todo esto es muy complicado. Sólo os pido que nos deis guías, desde nuestra cédula tan pequeña, para ver qué se puede hacer, porque si yo ya desde este Occidente me voy a Oriente, que me gusta más porque aquí no veo respuestas, pues nuestros hijos imaginados. Hacen lo que pueden, pero yo creo que son maravillosos.

Intervinent del públic

Jo no estic d'acord amb el doctor Terricabras sobre la necessitat que hi hagi algú obligat a respectar els nostres drets, perquè si tenim uns drets escrits que han jurat respectar, estan obligats, des del punt de vista del dret, a respectar-los, però nosaltres no podem fer que els respectin. L'Administració, d'una manera uniforme, està en contra del respecte dels seus drets. Per exemple, l'any 1990 un advocat va impugnar la mili per discriminació per raó de sexe; evidentment, no li van fer ni cas, però llavors va amenaçar amb denunciar el tribunal per prevaricació i la hi van acceptar, i hi ha hagut una sèrie de sentències sobre aquest cas, però són pràcticament secretes i ignorades per tothom, fins al punt que a mi no se me n'ha deixat informar els alumnes a l'institut on treballa –i això que els meus alumnes deixaven els estudis per fer la mili–, i en el claustre deien que aquest no era un tema que s'hagués de tractar allí; si jo insistia que no podem ser educadors mentre siguem encobridors i còmplices dels delinqüents que ens governen, deien el mateix.

Intervinent del públic

Segur que sóc de les més joves d'aquí, i penso que una de les coses més importants és l'educació. A Catalunya i Espanya en general tenim un batxillerat de dos anys, mentre que a la resta d'Europa és de tres anys o més. Als joves se'ls demana unes responsabilitats, però els governs i diferents institucions de la societat els haurien de facilitar els mitjans per arribar-hi; per exemple, si una persona vol estudiar Dret

i Econòmiques, es troba que totes les universitats o la majoria són privades, i potser no pot arribar al mitjà. S'hauria de pensar més en donar mitjans, i sobretot donar la capacitat d'aplicar totes les idees, perquè la majoria són inabastables, no es poden aplicar per culpa del govern, en part, però també de la societat, perquè ens estem replantejant un sistema educatiu i no pensem què hem de demanar ni com, ni què volem; ens centrem més en la religió i altres qüestions, però no ens parem a pensar en el que té la majoria de gent i en el que podem arribar a aconseguir. Potser tots hauríem de pensar-hi, i no demanar tant, sinó també prestar.

Intervinent del públic

Jo visc al món de l'ensenyament i m'agradaria fer una aportació una mica optimista respecte de l'esforç. Hi ha un esforç que, com que no es té en compte el punt de partença, sinó només el d'arribada, queda invisible, i això crea a vegades desànim i desconcert. Sovint ens sembla a molts de nosaltres que les estadístiques mostren però no demostren, cosa que pot crear una certa sensació que en realitat no s'aprecia el problema. A l'ensenyament molts professors no és que no ens sentim valorats, sinó que no ens sentim prou entesos. Ara bé, les conviccions et fan ser optimista per la feina que es fa.

Intervinent del públic

Respecte del que deia el professor Lozano sobre la responsabilitat de les organitzacions, segurament una de les maneres de concretar i aterrar és parlar de *territoris responsables*: de quina manera en territoris determinats, fins i tot en comarques, es fa possible que les diferents organitzacions –empreses, sector públic, sector privat, entitats socials– trobin la manera de fer-se coresponsables i entrar en un procés no tant de defensar interessos propis –que segurament sempre hi són–, sinó de crear valor conjuntament. Penso que és oportú el sentit crític per reflexionar sobre com algunes organitzacions –per no criticar les empreses, que sempre és més fàcil–, moltes vegades en el sector públic, donen la sensació, en qüestions de responsabilitat, de dir «De quina manera

podem obtenir-ne també un rendiment?». Moltes vegades això passa no tant pensant en clau de país i de quin és el model de societat, sinó més pensant en com solucionem problemes històrics que tenim de finançament.

És el mateix problema que afecta algunes organitzacions no lucratives quan afronten el tema de la responsabilitat de les empreses: es planteja més la responsabilitat de l'empresa que no estrictament la pròpia en tant que organització. Moltes vegades –Josep M. Terricabras hi ha fet alguna referència, i seguiré amb l'exemple que ell ha donat– per a les organitzacions socials sense ànim de lucre no és tan important plantejar-se quines emissions hi ha de CO₂, sinó de quina manera una entitat social està en condicions de crear valor per a la societat; crear valor, per una entitat social, vol dir crear capital social, confiança, capacitat d'entesa entre la societat. Aquest és un discurs que està en el fonament de la responsabilitat social de les organitzacions sense ànim de lucre, i sovint no es té prou en compte. Però, si parlem de *societat responsable* i de *territoris responsables*, aquesta és una de les maneres d'anar entrant en el debat: situar-ho en termes de com creem valor.

76

Finalment, per concretar em dirigeixo a Josep M. Lozano: ell afirma que prefereix el concepte d'*empresa responsable*, més que no pas el de *responsabilitat de les empreses*; estic d'acord amb tot el que planteja, però crec que parlar d'*empresa responsable* ens situa en el paradigma del bé i el mal, que volíem evitar: dir «Aquesta és una *empresa responsable*» vol dir que és una empresa que és bona, i pressuposa que hi ha empreses irresponsables. Crec que hem de partir de la idea que hi ha empreses o organitzacions que tenen polítiques de responsabilitat, que poden ser millors o pitjors, per no entrar en la situació que volíem evitar del dualisme entre el bé i el mal, el positiu i el negatiu, en termes massa absoluts.

Jordi Porta

Molt bé. Hi ha dues últimes paraules demanades. No en donarem cap més per poder tancar i donar temps a la taula perquè pugui respondre. Ara té la paraula el senyor Marc Forné.

Intervinent del públic

Amb el que han aportat els ponents, el president i el senyor Marina, es demanava unes bases perquè després puguem dir què es pot fer. Em dirigeixo sobretot al senyor Terricabras, perquè participa en tertúlies televisives amb una alçada digna a TV3, on va sovint. Com a president del Govern d'Andorra durant deu anys, els periodistes em pregunten a vegades què és el que més lamento; en la seva infinita ignorància, només saben dir: «Què és el millor que has fet i el pitjor que has fet?», com si es pogués resumir l'acció de govern en deu anys amb això. Jo, aquí, políticament i incorrectament però en la nostra llengua en la intimitat, puc dir que una de les coses que em sap greu és haver ampliat els canals de televisió que arriben a Andorra, que són tots estrangers excepte el nostre. La pregunta és la següent: És bo que, perquè augmenti el deversall de barroeria, de violència, de bestiesa, augmentin els canals de televisió arreu del món? O el fet d'augmentar permetrà a la gent triar? Jo no ho crec, perquè la gent no tria sinó que segueix instints molt bàsics, a vegades. O seria bo que hi hagués a tot arreu –no solament a Catalunya– un consell de l'audiovisual com el de França, que té competències per tancar emissions? Amb el que he sentit aquí i amb el que ha insinuat el senyor Elzo quan parlava d'alguns programes, penso que aquest és un dels temes de què podríem parlar aquesta tarda.

Intervinent del públic

El professor Lozano comentava –i hi estic molt d'acord– que només amb paraules avancem molt poc; en el camp empresarial hi ha situacions en què fa certa por deixar les paraules i passar als fets quan no queden socialment bé o políticament bé. Per exemple, ja que estem parlant de la falta de valors o del canvi de valors, en les organitzacions notem molt una falta de lleialtat i d'ètica bastant generalitzada –o que, en tot cas, ha crescut els últims anys– en l'exigència amb un mateix, que es reflecteix en l'absentisme, però ningú no vol enfocar aquest tema perquè passar a l'acció en assumptes que políticament tenen un cost o que socialment no queden massa bé és complicat. No atacar els fonaments d'aquesta debilitat, d'aquesta hipocresia social que tots

anem fent veure que no veiem –no es pot exigir, no s’ha de passar comptes, etc.– és molt perillós, i caldria trencar per algun lloc.

Jordi Porta

Els recordo que a la tarda hi ha una segona taula rodona i podran debatre molt més extensament. Ara passem a la taula, a la qual demano que faci un esforç de síntesi, i si volen fer algun comentari.

Javier Elzo

Empiezo yo. Quiero añadir –no añadir, sino subrayar– lo que ha dicho Josep: la importancia de la acción. Ciertamente hay un discurso excesivamente flojo sobre el tema de los valores: todo el mundo hablamos de los valores, pero al final es una pantalla que oculta más que permite ver lo que hay detrás de eso.

Al final, yo, que llevo veinticinco años trabajando en esto de los valores, creo que hay dos indicadores que son fundamentales para conocer cuáles son los valores reales de las personas. En el sentido individual, es preguntarles a qué dedican su tiempo y a qué dedican su dinero. Dígame usted qué hace con su tiempo y dígame qué hace con su dinero, y entonces hablaremos de sus valores. Luego, quería subrayar esa afirmación.

Siento esa idea que ha salido de que yo tengo una imagen negativa de los jóvenes. Yo no tengo ninguna imagen negativa de los jóvenes; la idea que yo tengo de los jóvenes es que realmente han crecido de una manera muy complicada. O sea, los jóvenes tienen una situación extremadamente complicada porque nunca han crecido tan solos como ahora. No me refiero solamente a la familia, y voy a recordar lo que tantas veces ha dicho Marina últimamente: que es toda la tribu la que educa a los jóvenes. Y ahora hay una fragmentación enorme, y entonces, claro, cada uno va un poco por su lado.

Yo creo que, ciertamente, los jóvenes son como son en razón del contexto en el que están creciendo. Y no hay más que eso. El problema es que lo van a tener complicado; yo creo que lo van a tener complicado. Sinceramente, creo que lo van a tener complicado porque no les veo con

una armadura psicològica o conceptual de una certa solidesa. Cuando se les pregunta, ellos dicen que son felices. Y yo me atrevo a decir que son menos felices de lo que dicen que son. Yo me atrevo a decir eso, y lo razono. Es otro discurso.

¿Qué se puede hacer? No hay recetas, pero hay una cosa que se puede hacer y que es lo más importante que pueden hacer un padre y una madre –y yo diría que también un profesor–: es dedicarles tiempo de calidad; tiempo de calidad, no las sobras del tiempo. Eso.

Josep M. Terricabras

M'agradaria contestar diverses coses, però ho faré telegràficament.

A l'Agustí Coromines, sobre la violència estructural: tens tota la raó. El poder és sempre violent; l'organització social és sempre poder, però la família també, i les relacions de parella. La gràcia de la violència al poder és que a vegades es pot repartir; si es reparteixen els poders, es reparteix la violència, i ara em sembla que els poders estan mal repartits, i per tant la violència està mal repartida. Per exemple, molts joves no tenen massa poder –en el cas de l'habitatge o de la feina estan en situacions molt dolentes– i, per tant, no tenen capacitat d'exercir a través del seu petit poder la seva quota de violència, de domini. En aquesta societat fabriquem insatsfets que no tenen la quota de poder i de violència que els tocava, cosa que fa que l'exercitin d'una manera molt més ferotge, indiscriminada, brutal. En relació amb això, l'autodisciplina, que és la violència que un s'ha de fer sobre un mateix, és important, però la pregunta és, si hem de ser subjectius, per què hem de tenir autodisciplina? Molts joves no saben per què s'han d'autodisciplinar.

La senyora que ha intervingut ha establert una relació entre el geriàtric i la decadència, relació que jo no faria, perquè un pot ser al geriàtric i no ser decadent. En canvi, en el cas dels joves –jo tinc la tendència de disculpar-los–, és veritat que no hi ha el món dels joves, i això vol dir que el que a ells els passa és en bona part culpa nostra, perquè al cap i a la fi som nosaltres que els venem la roba, les drogues, l'alcohol. L'adolescència dura molt, però jo no diria que això passa perquè ells siguin especialment totxos, mentre que nosaltres anàvem

de pressa a evolucionar, sinó perquè els humans tenim un embut, i ara l'entrada d'*inputs* és tal gran que l'embut no engoleix i cal més temps. Quan jo era jove, l'embut s'omplia de seguida i engolia, i jo sabia que havia d'anar de pressa, que un s'havia d'espavilar i fer la mili i acabar els estudis i casar-se... Ara hi ha moltes coses que entretenen els joves, els absorbeixen i els interessen, i baixen molt a poc a poc per l'embut; el problema és d'*inputs* i d'interès, precisament, i no de manca de capacitats per part d'ells.

En resposta a la intervenció del senyor que parlava dels drets i deures: no discrepem, perquè el que vostè ha dit no és que no hi hagi la relació dret-deure, que jo he exposat, sinó que a vegades no pots obligar l'altre a complir amb els seus deures, i això sí és veritat.

Sobre les universitats privades: a Catalunya no n'hi ha tantes –jo vinc d'una de pública, i a més molt bona: en Filosofia, la millor del món!–; el problema de les nostres universitats i del nostre sistema públic d'educació és que haurien de tenir un gran sistema de beques, de manera que les raons econòmiques no limitessin el centre on voldríem estudiar, que si volguessis anar a un centre privat hi poguessis anar, i si volguessis anar a un de públic hi poguessis anar i poguessis triar. D'altra banda, jo sóc partidari de les carreres llargues: em sembla ridícul anar retallant i que el que fèiem en cinc anys s'hagi de fer en quatre o en tres: era quan hi havia feina, que havíem d'anar de pressa a acabar, però ara que no n'hi ha, per què no allarguem els estudis? Després ens hem d'inventar màsters, perquè els joves no saben res, però ja han acabat els estudis; em sembla un mal muntatge...

Sobre el valor de l'esforç: tots, no només els alumnes, sinó tot el sistema educatiu ha de fer l'esforç. Però de vegades es demanen esforços que són literalment ridículs –d'acord amb aquella idea que si una cosa costa ja és necessàriament bona–; el sol fet que una cosa costi no és un valor, s'ha de saber per a què costa.

Sobre la televisió: el que passa amb els canals de televisió és, en primer lloc, inevitable, entre d'altres coses perquè l'empresa que té un canal de televisió, té més coses, i si no l'autoritza a emetre, ja s'espavilarà per fer-te la guitza; en segon lloc, si tu no l'autoritza, connectarà la

gent amb la televisió que hi ha a la Seu d'Urgell i, per tant, aquest continuarà essent un problema nacional, però tu et quedaràs més tranquil. Estic d'acord que hi hauria d'haver un consell de l'audiovisual molt potent, amb capacitat sancionadora, però hauria de tenir un consens social que no té: ara seria vist com una mesura repressora, franquista. És el que passa: quan critiques alguns mitjans ofensius, et diuen que ets tu l'opressor, perquè ells han declarat que no tenen llibertat d'expressió, sinó llibertat d'ofendre, llibertat d'agressió.

Josep M. Lozano

Contestaré tres coses, i una empalmant amb el primer diàleg. Jo crec que, a part de valors i estadístiques, ens falten narracions creïbles, que és el que ens costa oferir. Recomano molt fer un exercici que complementa la pregunta pel temps i els diners, i que els proposo fer amb un grup d'amics quan surtin; consisteix a contestar la següent pregunta: «Digueu el nom d'una o dues persones que siguin un referent per la vostra vida»; no demanem quins són els valors, només el nom... La llista de les persones és bastant espectacular en molts casos: poden ser personatges de dibuixos animats, gent que els que responen no coneixen i només han vist per televisió, etc. Aquesta pregunta es complementa amb una altra que també ens la podem fer nosaltres: «Digueu el nom d'algunes persones públiques que creieu que representen la idea de compromís i responsabilitat»; no cal que siguin persones influents, només hem de dir persones públiques que identifiquem amb això. Això ens porta al llarguíssim debat del retrat sobre els valors de la nostra societat que es reflecteix en els personatges que apareixen en els mitjans de comunicació. La frase que diu que hi ha televisió escombraria perquè hi ha espectadors amb vocació d'abocador té un punt de cert.

Quant a la responsabilitat, dues coses. L'una és que l'empresa responsable, com he dit, és la que es pregunta deliberadament per les conseqüències del que fa i les relacions que construeix; aquesta és una afirmació en positiu, no té una cara negativa, sinó que té a veure amb el procés, el model de gestió que té. L'altra: un problema crucial és que hi

ha coses que no s'afronten o costen d'afrontar perquè de vegades manca credibilitat –torno al tema de la primera persona–: no és tant que hi hagi elements d'exigència que no apareixen, sinó que també ens hem de creure aquell que exigeix, i això de vegades no es dóna.

Per acabar, dues frases reals com la vida mateixa. Una persona un cop em va dir: «Aquest any el director general ens ha parlat molt de valors; per tant, ja veig que no ens apujaran el sou»... és a dir: s'ha de veure què hi ha al darrere quan es parla de valors. La segona frase té a veure amb el fet que l'educació no és només l'escola, sinó també les organitzacions, i la gent aprèn en les organitzacions en les quals està. Una noia em va dir, parlant d'una feina nova: «Em va costar una mica entendre que volien que treballéssim malament»; és a dir que a vegades la gent –i tornem als joves– entra amb il·lusions projectades en una organització i les pràctiques de la vida real són justament la negació del que diuen que és l'eficiència. Voldria tancar el debat dient que hi ha molt camí per recórrer, i la pregunta «Per què s'aprèn?» no únicament s'aplica a l'escola i la universitat, sinó també a tota mena d'organitzacions.

Jordi Porta

Moltes gràcies. Perdonin el retard sobre l'horari previst. Els recordem que a la tarda es reprèn el seminari a un quart de cinc.

***Taula rodona 2:
«Algunes dimensions de la societat
de la responsabilitat»***

Moderador

Àngel Castiñeira
Professor d'ESADE

Intervinents

Ferran Sáez
Filòsof
Ignasi Carreras
Exdirector d'Intermón Oxfam
Eusebi Cima
Empresari
Anton M. Espadaler
Columnista

Àngel Castiñeira

Bona tarda. Reprenem la sessió del seminari sobre la construcció de la societat responsable. Intervindran quatre persones i a les set hi ha prevista la conferència de cloenda amb el senyor Camdessus. Recordem la lògica i el sentit del que estem fent: hem començat amb una conferència del professor Marina, que ens situava en la geografia de les responsabilitats, des de la més individual fins a les formes diverses de coresponsabilitat; després, amb la primera taula rodona, hem fet una certa pedagogia de la responsabilitat amb tres persones que provenen del camp acadèmic i que, des de la sociologia, la filosofia i l'ètica aplicada, ens podien fer algunes propostes concretes en relació amb el tema

d'aquesta jornada. Una de les qüestions que ens ha preocupat és com l'individualisme esdevenia un problema a l'hora de modular responsabilitats. Citaré un brevíssim fragment de David Hume, filòsof empirista del segle XVIII, perquè ens pot ajudar a entendre la importància del capital social per posar en marxa les responsabilitats, i perquè ens servirà de punt de referència per al segon col·loqui. Hume parlava d'una societat de pagesos:

«El teu blat avui està madur, el meu ho estarà demà. A tots dos ens resulta avantatjós que jo treballi amb tu avui i que tu m'ajudis demà. No sento afecte per tu i sé que tu tampoc no en sents per mi; per tant, jo no vull estalviar-me fatigues perquè em preocupi el teu benestar. I si treballés amb tu pel meu interès, esperant que se'm retornés el favor, sé que m'enganyaria i que esperaria en va la teva gratitud. Així, doncs, deixo que treballis tu sol i tu em tractes de la mateixa manera. El resultat és que passa l'època de la collita i ambdós la perdem, per manca de confiança i seguretat mútues».

Resultat: pèrdua de les dues collites, deia Hume en el llibre *Tractat de la naturalesa humana*. Les responsabilitats mútues es basen molt sovint en la confiança, en el capital social, en la relació entre grups i persones. En aquest sentit, segurament hi ha una concepció de l'individualisme que va en contra de la responsabilitat o de les responsabilitats.

L'enfocament de la sessió de la tarda intenta fer escandalls, és a dir, aproximacions a interpretacions de com avui podem posar en marxa la responsabilitat des de diversos àmbits sectorials. I aquesta és la raó que justifica l'elecció de les quatre persones que tenim a la taula. D'una banda, un representant del sector de l'empresa: el senyor Eusebi Cima, que ha estat responsable fins fa molt poc de la Cecot, una de les patronals del món empresarial, i que ara, en l'àmbit espanyol, representa la Fepime; una de les preguntes que després li formularem és com s'interpreta avui la qüestió de la responsabilitat des de la pràctica diària del món empresarial.

En segon lloc, el col·lega i amic Ferran Sáez, segurament un dels millors pensadors i assagistes del moment a Catalunya, que a més és professor a la Facultat de Comunicació Blanquerna. Li hem demanat, com a persona que treballa directament amb els experts en el camp de la comunicació, que ens expliqui com afecta la qüestió de la responsabilitat a la societat de la informació.

En tercer lloc, el col·lega Anton M. Espadaler, professor de Filologia que coneix força bé els mitjans –perquè intervé en la premsa escrita, la ràdio i la televisió–, que pot donar el testimoni d’una persona que té experiència en el món dels mitjans de comunicació, i per tant també ha fet alguna reflexió sobre les responsabilitats que comporta.

I per últim, l’amic Ignasi Carreras, segurament molt conegut de tots vostès perquè ha estat durant molts anys el director d’Intermón Oxfam, una de les ONG que més ha treballat en la cooperació i el desenvolupament en l’àmbit mundial, que va néixer a Catalunya i avui té projecció global; ell pot interpretar la qüestió de la responsabilitat des del punt de vista de les ONG. Mentre dinàvem discutíem si hem de parlar de responsabilitat o de solidaritat, i sobre les relacions o diferències entre aquests dos valors. Penso que aquest pot ser un debat interessant també per a molts de vostès.

Té la paraula, en primer lloc, Ferran Sáez, que s’aproparà a la responsabilitat des del punt de vista de la societat de la informació.

Ferran Sáez

En primer lloc, vull agrair públicament al Centre d’Estudis Jordi Pujol i al senyor Jordi Pujol aquesta invitació, que em fa molta il·lusió.

Jo tractaré un tema que pot semblar molt abstracte, però podran comprovar que és bastant més terrenal del que sembla: el concepte de la responsabilitat en el nou context de la societat de la informació, una expressió –aquesta de *societat de la informació*– que, com quasi tot aquest tipus de nomenclatures, s’ha anat desgastant i ara probablement no vol dir res... Vull remetre’m a una de les poques frases que s’han repetit literalment en la sessió d’aquest matí –l’ha dit primer Josep M. Terricabras i després Josep M. Lozano–: «Els actes

tenen conseqüències». Tothom hi pot estar d'acord, però m'agradaria situar aquesta frase en diferents contextos... Què vol dir que els actes tenen conseqüències en el nou context de la societat de la informació? Que ara, en aquest nou context, probablement l'acte més greu que hi pot haver és la informació en si mateixa.

A mode d'introducció, esmentaré una cosa que va passar cap al 1985: quan la malaltia de la sida ja es començava a fer evident, es va publicar un article en què es deia que tot aquest assumpte era un invent de la CIA i del Vaticà per fomentar el neoconservadorisme de Reagan i de Joan Pau II; al cap de poc, es va descobrir que l'origen era un virus. M'agradaria recordar que aquesta simple asseveració, que en aquell moment es va expandir en un diari de paper –Internet encara quedava una mica lluny–, va poder causar la mort de milers de persones. Ara aquesta mena d'afirmacions molt lleugeres cada dia són més freqüents i tenen un abast més gran. Podem parlar no només de la digitalització de la premsa, sinó també dels blocs, dels fòrums a Internet, dels xats, etc., en els quals aquest tipus d'afirmacions que tenen a veure amb coses com la salut humana estan a l'ordre del dia... Abans la responsabilitat requeria sobre el fer i ara, en la societat de la informació, recau sobre el dir; d'això és del que parlaré.

Un cop situats, la primera cosa que cal dir és que tot això ha passat en un temps vertiginosament curt. Nosaltres no tenim cap mena de perspectiva històrica per avaluar-ho, però la disjuntiva en què ens trobem –i em remeto a la gravetat de l'exemple de la sida, que no permet fer bromes– és la següent: l'expansió de certes idees irracionals o simplement no fonamentades fa inviable, a llarg termini, la democràcia, que és un règim polític que es basa en el diàleg.

Segona cosa: la censura repressiva d'aquestes idees desnaturalitzaria la democràcia. Jo –disculpin!– he de començar amb aquesta paradoxa, que és així de dura. Òbviament, no podem no exercir cap tipus de control sobre certes idees en el context actual, però tampoc no podem exercir la censura, ja que aleshores no val la pena que continuem parlant de democràcia, perquè l'estem desnaturalitzant. Com es pot resoldre la paradoxa? Doncs precisament amb el terme que ens convoca: la noció

de responsabilitat. Participar en la vida política no és més que fer-nos responsables de nosaltres mateixos o, en la terminologia d'Emmanuel Kant, abandonar la minoria d'edat.

La minoria d'edat de què parlava Kant fa dos segles estava relacionada amb l'Antic Règim, i ara és una altra cosa: la nova versió de la minoria d'edat kantiana es pot resumir en la frase *no és culpa meva*. Aleshores, de qui és culpa? De la societat: la culpa és de la societat; per tant, mai no és culpa meva, en cap context ni en cap circumstància. Per mi, això és una nova forma de minoria d'edat tolerada; aquella de què parla Kant tenia un vessant més polític i aquesta té un vessant més cultural.

Abans de la consolidació de la societat de la informació el responsable de les coses era aquell que feia una cosa i li sortia malament: si un arquitecte o un constructor feia malament una cosa i s'ensorrava l'edifici, aquella persona n'era el responsable. En la societat de la informació ja no només hem de contemplar la figura del que fa coses i després n'és responsable, sinó també la del que diu coses i ha d'assumir la responsabilitat d'haver-les dit. No em refereixo a figures jurídiques tipificades, com ara la difamació, sinó al que he il·lustrat amb l'exemple d'abans, d'aquells que deien que la sida no era un virus, sinó que era un invent de Reagan i de Joan Pau II. Per resumir-ho molt lacònicament, en una societat de la informació el dir és tan important com el fer o més, i em fa la impressió que nosaltres, això, no ho hem acabat d'assumir.

Vegem una altra paradoxa. En la majoria de societats occidentals, gairebé totes les decisions polítiques es basen en informes previs; ningú no fa ni deixa de fer alguna obra gran si no és a partir d'un informe. Per tant, tots els informes condueixen a un determinat fet, però –i aquí comença el gran problema– no tots els informes tenen el mateix valor epistemològic: hi ha informes que provenen de fonts molt prestigioses –per exemple, en medicina, les revistes *The Lancet*, o *Science*, que són fonts acadèmiques acreditades–, que ningú pràcticament no qüestiona, i hi ha altres fonts. Però, donada la manera com es difonen aquests informes, no es distingeix entre els que estan epistemològicament fonamentats i els que no ho estan, de manera que un espectador, lector,

etc., no veu, en general, cap diferència entre el que diu *The Lancet* i el que ha dit un senyor en un bloc d'Internet a Corea que un altre ha copiat i...

Des del punt de vista racionalista, però, sí que hi ha una diferència, encara que a nosaltres no ens arriba. Ens arriben realitats equiparables en les quals la veu d'una persona que, per exemple, no té ni idea de física se situa exactament, simètricament, a la vora d'una que porta trenta anys treballant en el camp de la física, i les dues opinions valen exactament el mateix. I, en general, l'opinió que suscita una resposta més entusiasta no és precisament la d'aquell que té un pòsit científic, al qual normalment els espectadors titllen de dogmàtic i intolerant, sinó la de la persona que passava per allà i explica les seves coses. Aquesta equiparació epistemològica fa inviable un sistema que no es basa en la presa de decisions arbitrària, sinó en la presa de decisions consensuades. Quan es trenca aquesta regla epistemològica –tot això ja ve de Plató: és la nostra tradició cultural–, ens veiem en l'estranya disjuntiva entre protegir la democràcia fiscalitzant la informació, cosa que òbviament destrueix la democràcia, o bé no fer res, cosa que també destrueix el mateix cor del sistema.

Per què s'ha donat aquesta situació? L'ha portada la pèrdua del paper arbitral de la ciència en les nostres societats. L'*excursus* que hauria de fer per explicar-ho ens demanaria pràcticament una setmana però, resumint-ho, és el següent: una persona diu A i una altra persona diu B; això passa aproximadament des del Paleolític, quan discutien on s'havia de posar el dolmen, de manera que aquesta discussió és molt antiga; el que no és tan antic és tenir un referent arbitral i, en el nostre cas, el referent arbitral era –dit molt ingènua i genèricament– la ciència. La nostra tradició cultural –la dels occidentals–, a partir de la Il·lustració havia acordat que, en cas que hi hagués una diferència entre A i B, qui havia de dirimir-la era la ciència en el seu paper arbitral. Doncs bé, això ha quedat esmicolat en mil bocins. Ara ens trobem en una altra situació, que podríem anomenar *postresponsable*, en la qual acaba guanyant aquesta partida l'escenificació mediàtica de l'opinió A i l'escenificació mediàtica de l'opinió B: si el senyor Castiñeira o jo mateix sabem fer un número

–número en el sentit de circ, teatral–, que a ell li doni cinc minuts de *Telenotícies* i a mi només me'n doni un o no me'n doni cap, perquè sóc una mica més ensopit, aleshores qui tindrà raó serà el senyor Castiñeira, perquè ell haurà obtingut cinc minuts de *Telenotícies* i jo cap o un.

És a dir, la vella disputa d'on hem de posar el dolmen ja ve del Paleolític; aquesta vella disputa que nosaltres, a partir del segle XVIII, vam decidir que es resoldria amb el paper arbitral de la ciència, ara s'està resolent d'una altra manera, a partir de l'escenificació mediàtica de determinades actituds. Això ha arribat a una tal consumació que el sol fet de constatar-ho pot semblar herètic quan, en canvi, a mi em sembla una obvietat: té raó qui sap escenificar millor les seves opinions. I això té poc a veure amb l'entranyable i antic art de la retòrica –que era molt més pacífica i fonamentada–; té a veure amb qüestions culturals que també ens portarien molt lluny.

Tot això ens allunya del nostre projecte col·lectiu que era la Il·lustració occidental a partir del segle XVIII en un sentit molt ampli, i ens retorna a una nova minoria d'edat. El problema és que aquesta mena de puerilitat, d'assumir que tornem a ser com nens –el qui la fa més grossa surt més minuts a la tele i, per tant, té raó– ja s'ha normalitzat i, per tant, queda poca cosa a fer.

Aquest és el diagnòstic. Per resoldre-ho, crec que la pista és fiscalitzar la informació a priori, dir: «Vostè no pot dir això». Ara bé, això no és compatible amb la mateixa idea de democràcia, perquè és censura. En canvi, fiscalitzar les conseqüències a posteriori, segons el que hagi passat, és perfectament compatible amb el cor mateix del sistema democràtic... El que passa és que és força complicat.

Jo proposava en un llibre, molt ingènuament, fer un registre internacional d'informes sobre medi ambient i salut humana: que totes les coses que es diuen i que tenen un impacte sobre l'opinió pública en aquests dos àmbits quedessin registrades, de tal manera que si una persona diu que la sida és un mite del neoconservadorisme, després això tingui unes conseqüències penals. Bé, de moment no crec que ningú tingui ganes de fer-ho, perquè seria molt complex des del punt de vista juridicotècnic, i no crec que es dugui a terme, però és una idea.

D'altra banda, i per acabar, caldria un canvi cultural profund –i en aquest cas no tinc ni tan sols cap indici de com es podria fer!–; l'explicaré amb un exemple: darrere d'un paquet de tabac hi ha un cartellet blau que diu «Impuestos sobre las labores del tabaco» i, un centímetre més avall, un altre que diu «Proteja a los niños, no les haga respirar el humo del tabaco», i això resumeix pràcticament tot el que estem dient aquí. La pregunta és: «Vostè, que ha autoritzat que això es vengui i que treu el seixanta per cent de guanys del que jo compro, m'està dient *a mi* que protegeixi els nens? O sóc jo qui...?» Fins que no hi hagi un canvi cultural que faci que la gent, quan vegi coses com aquesta, s'adoni que li estan aixecant la camisa i es posi a riure, no aconseguirem gran cosa. Però, bé, això és un canvi cultural i no estem en temps maoistes de fer revolucions culturals.

Moltes gràcies.

Àngel Castiñeira

Ferran Sáez ens ha parlat no només de les inquietants situacions de la societat de la informació, sinó també de la societat dels informes.

Ara parlarem de les responsabilitats en la societat de la cooperació: les responsabilitats que estan posant en pràctica grans institucions i organitzacions no governamentals. Té la paraula l'amic Ignasi Carreras.

Ignasi Carreras

Moltes gràcies. Felicitats, president Pujol, per la fundació i pel primer acte, que té una audiència tan àmplia i tan bona.

Jo voldria destacar el fet que, per mi, la solidaritat és el que realment vigoritza i fins i tot ajuda a crear una societat més responsable. A l'hora de dinar debatíem si el que importava era ser responsables o ser solidaris; era un debat difícil, però jo deia que la solidaritat és gratificant: la responsabilitat a vegades es veu des del deure –haig de fer– i la solidaritat és molt més empàtica i no solament aportes, sinó que reps d'aquell al costat del qual tractes de posar-te. I quan una cosa és gratificant, l'avantatge és que es manté amb el temps. Malauradament, tenim molta gent que és responsable dos o tres anys, una època, quan hi ha una campanya

publicitària, quan hi ha unes circumstàncies determinades... i això ens serveix, però no construeix una societat responsable. La persistència, la perdurabilitat de les nostres actituds i dels nostres valors són els que permeten que aquesta societat es consolidi i maduri.

No sé, però, si hem de fer una societat responsable o ciutadans responsables. Jo he treballat des dels disset anys a les ONG i crec en la força de treballar conjuntament i de crear organitzacions que tenen capacitat per transformar la societat o per contribuir a transformar-la. Tota organització, si darrere no té persones a l'alçada dels seus valors i la seva missió, de poc serveix tot el que anuncia. Crec que és molt important que hi hagi, primer, ciutadans i persones responsables i solidàries, i a partir d'aquí es creen organitzacions i societats solidàries i responsables.

El poder que tenim els ciutadans és molt alt. Cada dia –suposo– agafem els diaris i diem en llegir algunes notícies: «Quina pena, quina llàstima!»; avui, quan he vist que van executar ahir Stanley Williams, a Califòrnia, ho he dit: quina pena, quina llàstima que Schwarzenegger no hagi acceptat les moltes sol·licituds de clemència; d'acord, és una persona que va matar altres persones, però es va rehabilitar, i una societat que no valora la rehabilitació de les persones, que no sap premiar aquells que passen d'un acte delictiu a lluitar contra la violència dintre de la seva situació, és una societat que va cap endarrere. Els diaris deien que Schwarzenegger, governador de Califòrnia, havia analitzat la història, les proves, tota una sèrie de situacions relacionades amb el cas i amb la persona, però joestic convençut que també deu haver analitzat, un temps abans de les eleccions, qui estava a favor i qui estava en contra d'aquesta clemència, i que bona part de la seva decisió no haurà estat presa ni en funció de la trajectòria, ni de la vivència, ni de tots els fets relacionats amb el cas, sinó de l'opinió dels ciutadans de Califòrnia, que són els que han de votar en el futur, i deu haver dit –és una hipòtesi, potser m'equivoco–: «Si dic que no a la clemència, tinc assegurada tota una sèrie de vots conservadors i tinc molt més assegurada la reelecció».

El poder dels ciutadans és canviar aquestes coses. Els polítics són sensibles a l'opinió dels ciutadans; actuen en funció de les seves

directrius, creences, valors, del bé comú i de l'orientació que creuen que han de donar als països, però han de ser molt sensibles. Si a Califòrnia hi hagués hagut persones molt més responsables i conscients –des del meu punt de vista– de la importància del valor de la clemència quan una persona es pot rehabilitar, Stanley Williams en aquests moments seria viu. És important tenir ciutadans que creen opinió pública, i és important tenir ciutadans que tenen iniciatives solidàries. Jo, en aquests moments, estic col·laborant com a voluntari amb l'organització Aret, que treballa per la reinserció de dones que són a la presó o en l'última etapa de la condemna penitenciària, i que si no se les ajuda en la capacitat laboral i la cerca de feina tornen a delinquir: hem d'invertir en la rehabilitació; hem d'invertir-hi com a administració pública i com a societat civil. De la societat civil surten iniciatives que són pioneres i que funcionen bé, i hem d'incidir en l'administració pública perquè millori els sistemes de rehabilitació, i aquí tenim un conjunt de persones que es van ajuntar al voltant d'una iniciativa i que estan ajudant moltes altres persones a sortir d'un cercle viciós molt negatiu.

Iniciatives i trajectòries... tots som fills d'una certa època. A l'hora de dinar parlàvem amb el president Pujol de la Transició –quan els polítics ja no són polítics val la pena dinar amb ells, encara és més interessant–: quan Franco va morir, jo tenia divuit anys, o sigui que entre els quinze i els vint anys, que és quan et conformes més com a persona, em va tocar viure l'etapa de la Transició, i crec que per mi va ser una sort, per agafar un compromís cívic i ciutadà. En aquell moment hi havia moltes voluntats per tirar endavant; uns van anar cap a la política i jo vaig anar cap a l'activitat social, però haig de reconèixer que m'ho van posar fàcil –els meus companys d'universitat tenien inquietuds polítiques, socials, hi havia tot un tarannà–, com és fàcil, també, lluitar –contra el franquisme, a favor de la democràcia, la justícia, la llibertat– quan no tens una cosa i pots generar un canvi.

Ara és més difícil, perquè no és tan clar, tan evident, contra què lluitem. Sovint has de tenir molta fe per creure que el teu esforç donarà resultat, i cal molta persistència. Però no hem d'oblidar que bona part dels drets col·lectius i de l'estat del benestar de què ara gaudim són

fruit de l'esforç de persones que van lluitar fa molt de temps. Quan viatges per l'Àfrica, per l'Amèrica llatina, recordes que fa cent cinquanta anys hi va haver persones que van lluitar contra l'esclavatge quan ningú volia fer-ho; en aquests moments, nosaltres diem que no pot ser que hi hagi treball i esclavitud infantil... però fa cent cinquanta anys es veia com una cosa normal.

Ara no és tan fàcil lluitar a favor de segons quines causes, hi has de tenir fe. A l'hora de dinar parlàvem també de la cimera de l'Organització Mundial de Comerç que té lloc aquests dies a Hong Kong... Actualment, els països pobres, per cada euro que reben d'ajut al desenvolupament en perden dos perquè les regles del comerç internacional són molt injustes, i diuen: «Volem viure de les matèries primeres que podem produir –cotó, sucre, el tèxtil–; no ens doneu tanta ajuda, doneu-nos el dret a comercialitzar en unes condicions justes». Burkina Faso, només pel cotó –i per les pràctiques lesives dels Estats Units, que subvencionen l'exportació, cosa que permet als seus productors vendre per sota del preu de producció i ha fet baixar els preus del cotó a nivell mundial un 30%–, perd més diners dels que rep en conjunt com a ajuda internacional. És una causa molt evident, però –potser m'equivoco– de la reunió de Hong Kong no en sortirà un avanç substancial per aconseguir unes regles més justes del comerç internacional. Intermón Oxfam ha presentat 17 milions de firmes de ciutadans d'arreu del món a favor d'aquesta causa; la causa és a l'agenda internacional i la gent l'entén... i no avançarem.

En canvi, actualment –després de deu o dotze anys– l'ajut internacional torna a créixer: els països rics, durant la dècada dels noranta i fins l'any 2003, cada vegada érem més rics però compartíem menys la nostra riquesa amb els països pobres, cada vegada estàvem més lluny del 0,7% del producte nacional brut dedicat a la cooperació al desenvolupament; però això va començar a canviar després de les manifestacions per una altra globalització, contra la guerra de l'Iraq, quan molts governs es van adonar que no podien apostar només a la carta de la seguretat internacional: havien d'apostar també a la de la lluita contra la pobresa al món. I a Espanya, Gran Bretanya, Bèlgica, principalment

a Europa, però també en altres països com el Japó i Austràlia –no tant als Estats Units–, l'ajut torna a créixer i es comença a condonar el deute extern.

Tot això ho dic perquè fa temps que vam començar a treballar per incrementar l'ajut al Tercer Món. A vegades, dic als periodistes: «Quan jo vaig començar com a director d'Intermón Oxfam, fa deu o dotze anys, vaig posar-hi tot l'esforç, i ara, quan ja no sóc director d'Intermón Oxfam, veig els resultats». En bona part del canvi que volem aconseguir en el món –personal, col·lectiu, comunitari–, l'esforç el veiem al cap de molt de temps i les energies se'ns en van pel camí.

Per això és tan important la solidaritat: la solidaritat et dóna forces per continuar. La gent que som a les ONG en contacte amb realitats tan dures, quan hem de lluitar contra un huracà –l'huracà d'una globalització que no sempre és justa i que hauria de ser d'una altra manera per donar oportunitats a tothom, o el de la corrupció a molts països del sud, o el de les regles del comerç internacional–, d'on traiem aquestes forces? Jo, almenys personalment, les trec de tres grans àmbits.

En primer lloc, de les creences. És molt difícil tenir una ciutat responsable, tenir persones responsables i solidàries quan no es cultiven les pròpies creences –religioses, polítiques, socials, humanitàries... tant se me'n dóna, a la meva organització hi ha gent de tot tipus–: les fonts poden ser diferents –religioses o més humanístiques, per exemple–, però és important tenir uns valors fonamentals que tots podem compartir. Si ens dediquem a l'activisme i no cultivem aquestes creences i la capacitat de la persona de créixer com a persona, al cap de dos o tres anys les persones deixen d'actuar, es perden. Som en un món on ens preocupem més del fer que no pas de constituir-nos com a persones per després poder actuar, i ambdues coses s'han de poder combinar. Així, part de les forces les traiem de les creences i del fet de cultivar-les i alimentar-nos contínuament, perquè l'actuació desgasta molt.

Part de les nostres forces les traiem del contacte amb les persones. Quan tractes d'ajudar algú, acabes rebent molta més ajuda de la que tu dones. En el contacte amb les persones amb les quals formes un grup –jo m'ho passava molt bé amb els meus companys i companyes

d'Intermón Oxfam–, crees una dinàmica de relacions realment interessant i de la qual t'alimentes cada dia. Els meus fills, per exemple, van a uns escoltes i a un grup d'esplai, i ara és difícil trobar monitors; com més fàcil sigui que els joves trobin amics i grups interessants on puguin fer les seves activitats, més fàcil serà que hi hagi més monitors per a escoltes i per a grups d'esplais. Hem de crear ambients on el compromís estigui associat a l'alegria, al fet de divertir-se, passar-s'ho bé, despertar-te cada matí amb ganes de conduir aquest món. Si el compromís és avorrit i representa un esforç, dura dos dies.

Però les forces també vénen de les victòries. La gent no continua si no veu que el que fa dona resultats. I en dona: una dona surt del cercle viciós de tornar a delinquir i es reinsereix en la societat, una campanya per aconseguir que la població africana tingui accés als genèrics arriba a la societat, es prenen decisions polítiques adequades, s'avança... Hem d'aconseguir victòries i hem d'aconseguir que les persones que participen en aquestes campanyes coneguin quan s'avança en aquestes victòries.

Jo crec que tots tenim una part solidària i una part egoista –parlar d'aquestes coses em fa una certa vergonya, perquè... qui és responsable i qui és solidari, aquí?–; el cert és que, al final, si cultives més la responsabilitat, la solidaritat, el ser una persona oberta, deixar-te tocar pels altres, acabes tenint una part solidària més àmplia; i si cultives més l'individualisme, el tancar-me en el que és teu, acabes essent una persona més egoista.

Suposo que a la nostra societat hi ha moltes persones indiferents, que es preocupen del que és seu, però també n'hi ha moltes que són solidàries, i n'hi ha moltíssimes que et diuen «A mi no m'agrada aquest món com està, m'agradaria canviar les situacions. I crec que es pot canviar. I voldria fer quelcom, però no sé ni el que puc fer ni com ho puc fer». No ens adonem que les possibilitats de contribuir són més altes del que pensem; les possibilitats que la nostra contribució ajudi són realment determinants, i no cal ser un cooperant que se'n vagi a Ruanda o una persona que està quaranta-vuit hores cada setmana col·laborant en una organització; en la família, com a ciutadans, com a voluntaris, com

a consumidors, col·laborant a les ONG, tenim moltes possibilitats de contribuir.

Perquè, al final, més que la responsabilitat, és la solidaritat: la solidaritat no és tant fer molt, sinó una actitud: una actitud i uns valors que comporten una forma de viure i d'actuar, sobretot perquè és ser conscient dels altres i que tots els actes tenen una repercussió en els altres –en els que són a prop i els que són lluny–; és compartir, amb més o menys possibilitats, el que cadascú de nosaltres som i el que tenim, i compartir coses tan tangibles com els diners, el nostre temps, o tan intangibles com la nostra estima o la nostra opinió. És aportar a la societat aquella part de nosaltres que és imprescindible perquè la societat continuï funcionant i, sobretot, perquè pugui millorar. I cadascú de nosaltres tenim quelcom que és imprescindible per a la societat.

Per a mi, la solidaritat és transformar la societat. De vegades es diu que hem passat de donar el peix a ensenyar a pescar a la gent, però s'ha de fer un pas més: donar el peix, ensenyar a pescar i treballar perquè totes aquelles persones a les quals no se'ls deixa pescar, o que ja no tenen pesca, o que no saben com comercialitzar-la, o que no poden comercialitzar-la, ho puguin fer, i lluitar contra les causes que provoquen que aquestes situacions es mantinguin anys i anys. Aquesta és la força de les ONG, que han sabut ajuntar programes socials per ser al costat de la gent que pateix la pobresa i la injustícia, i campanyes i actuacions de pressió política per lluitar contra les causes que provoquen aquesta pobresa i aquesta injustícia.

Això és el que permet que la gent s'hi apunti: veuen canvis a llarg termini i a curt termini, veuen una oportunitat de dir «Aquesta és una causa que puc fer meva i a la qual jo puc contribuir», sobretot perquè, d'aquesta manera, les ONG col·laboren en causes concretes. Però la meua experiència de viatjar per tants països em diu que, allà on la societat civil està organitzada, la democràcia pot avançar, la corrupció –que, malauradament, és a tot arreu– és més petita, els governs actuen amb vocació pel bé comú i per deixar-se a les grans majories i no a les oligarquies, i la societat és molt més avançada i molt més madura. Les ONG tenim sentit pel fet que impulsem causes concretes –i està bé que

la iniciativa estigui en la societat, i que al mateix temps exigim als governs que es facin càrrec d'allò que els correspon fer-, però també perquè, en constituir-nos com part de la societat civil organitzada, som el que els anglosaxons diuen *check and balance*, que fa que les societats siguin molt més madures i que entre poder, govern i societat civil es puguin generar sinergies en positiu.

La solidaritat no es construeix d'un dia per l'altre. És fonamental construir la solidaritat des dels nostres nens, nenes, joves –aquest matí parlàvem d'educació i de valors–; després també es pot fer, però és més difícil. Aquí la família és determinant –a vegades més del que puguem pensar–, no tant pel que diem, sinó pel que som com a exemple. Jo tinc dos fills, de nou i catorze anys; no sé si seran solidaris o no, si seran responsables o no –el més normal és que siguin molt diferents de com sóc jo, perquè jo sóc molt diferent de com eren els meus pares–, però per molt que jo els parli de solidaritat, el que els quedarà serà segons quines coses que jo faig: això els servirà com a model. Som en una societat en què parlem massa de solidaritat i ens oblidem que la gent el que valora és la coherència entre el que diem i el que fem. I aquí, com a pares, tenim molt a fer, perquè moltes de les coses que ells veuen que fem són les que marquen el seu futur, encara que no siguin explícites, perquè les prenen com a exemple.

Jo m'alegro que a la nova LOE, tan criticada i tan debatuda, almenys s'hagi acceptat que hi hagi una assignatura anomenada *Educació per la ciutadania*, que fomenta els valors solidaris, cívics i els valors del compromís. Això és important, però seria una llàstima que l'escola pensés que això resol el foment dels valors i del compromís cívic dintre de l'escola: el que és important és que els professors siguin referents per als alumnes, i que en bona part de les matèries això sigui transversal, perquè, si no, de poc serveix. Però també els pares hi tenim molt a veure. A l'escola on van els meus fills es parla molt del voluntariat, de solidaritat, però després, a les reunions de pares es veu que es fomenta un model educatiu molt competitiu: ens interessen molt les matemàtiques i l'anglès. Però aleshores, tots aquests valors que tant ens preocupen i volem que els nostres fills adquireixin, què són, per a l'extraescolar o

l'escola? Nosaltres mateixos som contradictoris amb el que volem. I hem de ser una mica més coherents.

Els mitjans de comunicació ens ho posen molt difícil per crear nens i nenes amb uns valors solidaris. I hem d'aconseguir que, més enllà de la família i de l'escola, les persones puguin tenir els seus espais on puguin desenvolupar i viure els seus valors. La tasca fonamental que han fet els centres d'esplai, els escoltes, les associacions de temps lliure, ha estat extraordinària durant molts anys i l'han de continuar fent: són espais on els joves poden viure una sèrie de valors com si fossin una bombolla dins de la societat. Després, quan surten, és una altra història, però almenys tenen aquesta oportunitat per poder-los viure.

Som en una societat en la qual ens hem de redescobrir com a persones si realment volem crear una societat més responsable i més solidària, i una de les dificultats que tenim és que ens falta temps per redescobrir-nos. Estem massa preocupats en mantenir les nostres possessions, pagar les hipoteques, mantenir el prestigi, mantenir el poder, etc., per tenir temps per poder descobrir qui som i què és el que volem fer. El que és clar és que a mi, en la meua trajectòria vital, les persones que he tingut com a referents són les que m'han marcat el camí: al final, la solidaritat i el compromís no sempre s'aprenen en els llibres ni en aquests seminaris –encara que ajuden–: s'aprenen en contacte amb altres persones que els practiquen i que són una lliçó de vida, la lliçó més important.

Àngel Castiñeira

Moltes gràcies, Ignasi. També la teva és, en part, una lliçó de vida que t'agraïm.

Té la paraula, amb un altre model de contribució, centrat en l'àmbit de l'empresa, n'Eusebi Cima.

Eusebi Cima

Gràcies. President, autoritats, amigues, amics. En primer lloc, vull agrair al Centre d'Estudis Jordi Pujol la invitació de ser avui aquí amb tots vosaltres. El nivell dels altres ponents m'ha deixat en una situació a l'altura de la qual em costarà estar, però ho intentaré.

Com a empresari i com a president d'una organització patronal –Fepime, la Federació de la Petita i Mitjana Empresa de Catalunya–, he de dir, primer de tot, que em complau ser amb tots vosaltres per parlar d'un tema que és en boca de tothom i té una àmplia difusió en els mitjans de comunicació. Aquesta oportunitat em permet afirmar amb èmfasi el meu orgull de presidir un amplíssim conjunt de petites, mitjanes empreses i microempreses del nostre país que són, per sobre de tot, la base de l'ocupació, del creixement, del pagament d'impostos i de la prosperitat del país. Fins i tot m'atreveixo a dir que sense el dinamisme empresarial del nostre país, Catalunya no seria la mateixa.

Se m'ha proposat parlar de la responsabilitat social de la pime i de l'empresari de la pime. Hi ha una gran diferència entre el que és i es pot exigir a una pime i el que és a l'abast de la gran empresa. En alguna de les intervencions s'ha parlat ja de la gradació de la responsabilitat; m'agradaria que es tingués en compte quan ens referim al món de l'empresa. Nosaltres ja comencem per diferenciar l'RSE de l'RSP i la CR. Us ho explico en mig minut.

A la nostra organització diem que la responsabilitat social de la pime (RSP) és una cosa diferent de la responsabilitat social de l'empresa (RSE), que és la que es coneix normalment, i a més hi ha el capital reputatiu (CR), que és el que les corporacions que duen a terme grans accions inverteixen en obra social a fi i efecte de millorar la seva imatge corporativa, fins al punt que els pot comportar una revalorització de les accions. Aquest és un capital immaterial que dóna més valor a l'empresa. En definitiva, entre tots tres conceptes hi ha diferències i una gradació.

En el món de les pime compartim un enfocament: tota la regulació es fa pensant bàsicament en la gran empresa –quan les petites i mitjanes empreses són més del 90% i ocupen més del 70% dels treballadors– i, llavors, s'han de fer adaptacions per a les pime. No seria més lògic regular per a les pime i fer les adaptacions per a les grans empreses? Amb la responsabilitat social passa una cosa semblant: es pensa, quan parlem de responsabilitat social de l'empresa, en la gran empresa, i hem de buscar adaptacions –retallades– quan parlem en el món de les

pime. Vagi per davant que jo avui parlaré només de l'RSP—la responsabilitat social de les pime i dels seus empresaris—, ja que aquesta mena d'empreses formen el teixit empresarial majoritari en el nostre país.

Permeteu-me, en primer lloc, que il·lustri dos aspectes de la vida empresarial que normalment no es tenen en compte ni s'esmenten quan es parla de responsabilitat social. Hi dedicaré uns moments per situar el tema i destacar la responsabilitat que jo mateix vull i que m'exigeixo, així com la que també voldria per als altres companys. Us volia parlar, doncs, del metamercat —que és el conjunt de normes, costums, institucions en el si del qual té lloc la vida social—, però em limitaré només a parlar de normes, i del mercat en tant que mecanisme social per coordinar la demanda i l'oferta i satisfer les necessitats socials.

La normativa, que forma l'atmosfera en què treballem en la vida social, no és idònia en aquests moments per a l'activitat empresarial, ni ho és la política fiscal o la monetària. El malbaratament de la regulació que suportem comporta un cost de compliment que és difícil de percebre per aquell qui no el suporta. Ningú té la transparència que té l'empresa; ni els governs —als diferents nivells—, ni les entitats esportives, ni les entitats religioses, ni les ONG o les persones físiques: només les empreses estem obligades a fer cada any una auditoria dels estats financers, una de mediambiental, una de prevenció de riscos laborals, una de protecció de dades personals... i si l'empresa és en el mercat de valors, ha de comptar amb un cos especial, el de la Comissió Nacional del Mercat de Valors, que li afegeix més exigències informatives; hi ha també la Comissió de Telecomunicacions i la de l'Energia, agències especials de protecció de dades, de consumidors, la de l'aigua i d'altres que estan en procés de creació. Nosaltres hem de presentar els resultats de les empreses davant de la hisenda pública, que, a més, compta amb dos cossos especials d'inspecció dedicats a les empreses, de manera que la seva activitat relativa al medi ambient i a les relacions laborals té unes inspeccions respectives, a les quals s'afegeix la inspecció de treball. Hi ha igualment una inspecció especial de consum i tribunals sectorials —del social, mercantils— amb especialitzacions —com els que entenen en convenis de creditors o els de

defensa de competència–, i tribunals arbitral voluntaris de consum i laborals.

Per entendre la composició de l'atmosfera de normes en què es viu avui, convé recordar les normes que afecten la petita i mitjana empresa, i l'empresa en general. Només pel que fa a les normes de primer rang avui vigents a Espanya, sense incloure les de les comunitats autònomes ni les dels ajuntaments, províncies ni municipis, hi ha un total de 20.862 lleis que hem de suportar i complir. Aquest volum fa referència només a l'estoc de normes, i s'hi ha d'afegir el flux de nova normativa que es genera cada any –lleis orgàniques, ordinàries, decrets llei, reial decrets.

Qualsevol empresari que desitgi portar bé els seus afers necessita un coneixement bàsic de la normativa, com és lògic, però no pot especialitzar-se en cap àrea perquè cadascuna és, a més, una especialitat en si mateixa. Això exigeix, en el món de les pimes, recórrer a assessors legals, fiscals, comptables, experts en medi ambient, en relacions laborals i moltes altres disciplines, amb el consegüent cost afegit, però evidentment sense que se'ls pugui traslladar la responsabilitat, que, per definició, és indelegable.

Els *Factbook* –compendis que fa Aranzadi– serveixen per fer la síntesi que ens mostra on som: la relació dels *Factbook* que són bàsics, amb el nombre de pàgines que tenen, és prou il·lustrativa encara que no recull les peculiaritats autonòmiques: hi ha 49.727 pàgines plenes de normes i lleis per poder-les interpretar. Novament, són només compendis –que, en aquest cas, tenen l'avantatge d'estar ordenats per grups de normes–, i ens queden per assimilar les normes noves... Potser el nombre de pàgines dels diaris oficials ens pot donar una certa idea d'allò de què estem parlant: el de les pàgines anuals del *Boletín Oficial del Estado* i del *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya...* no m'he atrevit ni a fer la suma! Quant a la Comunitat Europea, tres quarts del mateix.

Cada nova norma que entra en vigor pot ser el punt que desnivella la balança. La Unió Europea recomana simplificar i reduir el flux de normes; el Govern laborista del Regne Unit ha fet un esforç en aquest

sentit amb la campanya «Better Regulation»; a Dinamarca i a Bèlgica tenen quelcom semblant. I aquí, mentrestant, desenvolupem nova normativa –innecessària– i, no obstant això, el mandat constitucional de regular el dret de vaga, per exemple, continua inèdit més de vint-i-cinc anys després de la seva aprovació. Tot això, quant a la normativa. Passem ara a analitzar el mercat, considerat en tant que mecanisme social per coordinar la demanda i l’oferta i satisfer les necessitats socials.

El mercat és una institució nascuda espontàniament i codificada després amb normes. El mercat és necessari per raons d’eficiència i com a base de la llibertat. És veritat que en algun rar cas pot haver-hi mercat sense llibertat –però només durant algun temps, ja que qui treu la llibertat acaba per no deixar esclètxes– i és cert que no hi ha llibertat sense mercat. Els països on hi ha un mercat tenen un millor nivell de vida, més protecció social i més drets reconeguts que on impera la voluntat totalitària de les autoritats. El mercat serveix els interessos dels consumidors en oferir-los el que desitgen; serveix a les persones i la col·lectivitat perquè propicia un ús eficient dels recursos limitats amb què compta la societat. No obstant això, un cop creat, al mercat li passa el que li passa a la llibertat: cal protegir-lo contínuament perquè alguns desitgen lucrar-se creant distorsions per obtenir avantatges en perjudici dels consumidors i els competidors.

El mercat cobreix adequadament la seva funció si reuneix tres característiques fonamentals: primera, que hi hagi llibertat de transacció; segona, que hi hagi competència –és a dir, llibertat d’entrada i sortida en l’activitat, i absència de privilegis–; i tercera, que tots els costos s’internalitzin o, en altres paraules, que les externalitats negatives –potser els abocaments contaminants, l’acumulació de residus, etc.– s’incloguin en el cost total de la producció i entrin en joc en el moment de fixar els preus. Per garantir aquestes condicions hi ha les autoritats, que vetllen pel bé comú, regulen el que cal, inspeccionen allò que és convenient i sancionen les transgressions; em refereixo a les autoritats laborals, de medi ambient, de defensa de la competència i les altres que ja he esmentat; no cal que hi afegim els interventors voluntaris, com per exemple les comissions religioses d’algun país fonamentalista.

Entrem en la responsabilitat –per fi puc entrar en matèria!–: vist el context on ens estem movent, la responsabilitat és una virtut pròpiament empresarial, i és un valor anticipat, com ho és tota la conducta empresarial. L'empresària o l'empresari transforma costos certs en ingressos incerts; té una idea aproximada dels costos de subministraments, de les càrregues laborals, dels tipus d'interès, de la pressió tributària i altres, però no sap si vendrà o no, a quin preu i quan cobrarà. Això és l'assumpció de la incertesa: els treballadors cobraran encara que no es vengui; els lloguers i el cost del crèdit es cobraran; el proveïdor veurà les seves factures liquidades, encara que el capital de l'empresa desaparegui i les entitats financeres executin el patrimoni de l'empresari que garanteix els crèdits rebuts; també el client quedarà satisfet o se li tornaran els seus diners –fixeu-vos en aquesta parauleta mínima: els *seus* diners, o sigui que els diners del client són *seus* fins que no queda satisfet. Els tribunals vetllen perquè cada producte s'ajusti a les especificacions, sancionen disfuncions i obliguen, a més, a pagar compensacions elevades si hi ha alguna actuació maliciosa.

La responsabilitat de l'empresa és, simplement, una expressió en l'àmbit professional de la responsabilitat personal; és l'exercici d'aquesta en la vida laboral. Quan un és fora de l'empresa, desconeix el que això significa. A la vida real cal especificar el que es dóna i estar a l'altura; no obstant això, és preferible una altra actitud: la que tenen les empreses que prosperen, que els japonesos anomenen *miryokutekina shinshutsu*, que vol dir *la qualitat que fascina*, és a dir, la qualitat que excedeix les seves expectatives prèvies. El valor que les persones donen a les coses té un fort component de subjectivitat; per exemple, una moneda d'or no té el mateix valor per a un numismàtic que per a qui simplement valora el preu del metall que en pot obtenir; la capacitat de degustar un bon vi està vinculada a coneixements i a una sensibilitat que no són generalitzats, i això succeeix amb molts altres productes. Per això importa anar més enllà de la mitjana i entendre que la satisfacció es mesura respecte d'un referent previ: per bona que sigui una prestació, si és allò que s'esperava, es veurà com a normal; per pobre que sigui una expectativa, si comporta una millora, hi haurà complaença.

D'aquí la importància d'oferir quelcom exigent però realista i, si pot ser, excedir-ho.

La responsabilitat, com he dit, és un valor anticipant, com la prudència, tot i que aquesta última, no obstant, convida a abstenir-se de riscos i allò propi de l'empresari és justament assumir-los. Anticipar-se exigeix tenir en compte les implicacions de qualsevol acció, evitar el que pugui causar dany, o almenys minimitzar aquesta possibilitat, i estar amatent per, si efectivament es produeix, estar en condicions de rescabalar el dany. L'empresa és responsable, i ho és l'empresari. Probablement convinguí recordar que el nostre és el col·lectiu que treballa més nombre d'hores, com demostra una enquesta de la població activa de l'INE que mostra les diferències de les hores treballades de mitjana per ocupadors, treballadors independents, els que treballen amb ajuts familiars, els cooperativistes, els assalariats, els assalariats públics, etc. En realitat, l'empresària o l'empresari viu i dorm amb la seva empresa, somia els seus problemes, dificultats i incerteses, que creixen amb els dels empleats, amb els dels proveïdors, els de la comunitat a què pertany i els de la seva associació.

Quant a la paraula *responsabilitat*, si a més hi afegim el qualificatiu *social*, penso que perd una mica el sentit, com quan anomenem *orgànica* o *popular* una democràcia: l'empresa és social per la seva pròpia essència, i és responsable, i personalment ho és l'empresari. Sé com n'és d'important dedicar hores no cobrades a l'associació dels empresaris a la qual es paga una quota; sé, personalment, el que és ajudar a millorar l'entorn de les empreses, negociar amb els sindicats, anar a les escoles a explicar als nens quelcom que el sistema educatiu sembla incapaç de mostrar –per exemple, què és una empresa–, i ho sé perquè m'ho va ensenyar el meu avi quan jo tenia no més de catorze o quinze anys; ell em deia que si tots dediquéssim una hora al dia a treballar per als demés, la nostra societat seria molt diferent, i ell ho feia.

Altres companys –persones que respecto i amb les quals molts cops competeixo– em mostren quotidianament que tenen valors que estimo. Per això sé que qui és responsable és la persona, sigui on sigui i faci la funció que faci. No n'hi ha prou amb fer bé les coses en el mercat; per

vendre cal informar, donar visibilitat al producte, anar a fires, etc., però les persones no són productes i la responsabilitat, com la virtut en general, és humil. D'aquí les dificultats de mantenir una bona reputació corporativa, que ha d'estar fonamentada però no s'ha d'exhibir, perquè la virtut de què es presumeix desapareix convertida en vanitat, en orgull sense sentit que se'ns torna en contra. Si hem d'afegir a les nostres empreses un certificat de responsabilitat, caiem en el fariseisme sense afegir cap valor per a ningú –excepte per al certificador, que cobra–; no estic desacreditant les consultories en aquest àmbit, ni tampoc l'acreditació, sinó al contrari: intento evitar que es banalitzï i es desnaturalitzï... Siguem realistes: ningú amb seny confia en qui presumeix de bo i de responsable: «Dime de qué presumes y te diré de lo que careces», diu la saviesa popular.

Permetin-me recordar, per exemple –avui que parlem del nou Estatut i de la Constitució–, que algú deia que la Constitució no crea els drets i deures socials, senzillament els formula. No s'és bo ni dolent per llei: se n'és per la pròpia responsabilitat. Els valors guien la pràctica, no les proclamacions. I els valors s'obtenen en l'educació, que es manté tota la vida, amb la família, la feina i la relació amb els altres. Necessitem més i millor educació, perquè l'educació combina l'aprenentatge de coneixements amb la formació del caràcter, conté un ensenyament dels professors que té un component de dades, fets, fórmules, vincles entre una i altra cosa, rigor en el raonament i en la classificació, etc., i també –si els alumnes s'hi esforcen– un d'aprenentatge de coses i d'interiorització de valors que incideixen en el comportament social.

Per això de vegades tinc sentiments contradictoris en sentir parlar de responsabilitat social de l'empresa i de l'empresari: d'una banda, quan se'l desqualifica –perquè si et demanen que siguis responsable és que no ho ets–, senzillament no ho puc acceptar; ja sé que existeixen casos flagrants: d'Enron, d'Unió Bophal Carbide, del petrolier Exxon Valdés... La reputació d'Arthur Andersen com a auditor i consultor era boníssima, i ara ha desaparegut; sempre hi ha hagut casos aïllats que deformen el conjunt, però s'ha d'evitar l'extrapolació fàcil; dels dotze apòstols que tenia Jesús, només n'hi va haver un de traïdor. Això,

però, no ens ha de dur ni al cinisme ni a pretendre obligar a un comportament virtuós. Primerament, perquè la nostra motivació ha de ser interna i basar-se en la bondat intrínseca del que fem. I en segon lloc, perquè mai ha funcionat: com més es certifica, més pesa el costat formal i menys el substantiu. Quan la religió és obligatòria, l'incompliment creix i el pecat brilla més; totes les religions, en algun moment, han tractat d'imposar la seva fe per tots els mitjans, i el pecat continua com sempre i la virtut, on n'hi ha, també continua tan ferma com sempre.

Ha d'haver-hi llibertat per certificar o no, i per triar el que es desitja certificar. Així, en lloc d'estrènyer les normes i les guies, hi ha espai per desplegar la creativitat empresarial en tot allò que va més enllà de la seva activitat normal. La responsabilitat és també la consciència del que es fa, i és molt més important fer amb eficàcia el que és propi de la condició de cadascú que qualsevol altra cosa per a la qual, més enllà de la bona voluntat, falta sovint coneixement i temps.

Moltes gràcies.

Àngel Castiñeira

En les dues últimes intervencions hem vist un element que podria ser motiu de conversa en el col·loqui: d'una banda, Ignasi Carreras ha intentat fer una hermenèutica de la responsabilitat o solidaritat des de l'acció no lucrativa, i ara n'hem vist una altra versió des de l'acció lucrativa; no s'han formulat exactament igual, però han posat de manifest virtuts o valors importants.

Parlem ara de la responsabilitat en un altre tipus d'acció –l'acció informativa– amb el testimoni de l'amic Anton M. Espadaler.

Anton M. Espadaler

Moltes gràcies. Espero, distingits amics, que en el col·loqui solidifiquem la nostra amistat, perquè si hi ha algun periodista aquí pot ser que no quedi gaire content de les coses que haurà de sentir, que seran, d'altra banda, breus, perquè s'està fent tard i convindria molt que debatéssim.

Enric Canals em va proposar –i li estic molt agraït– que elaborés algunes notes des d’una perspectiva que espero que tots compartim: la del lector de diaris. Llegir premsa és un exercici que fem en llocs molt diversos, però em fa l’efecte que és universal. I llegint els diaris s’esdevé, últimament, que és bastant difícil quedar satisfet per un conjunt de raons que ara molt breument exposaré.

Com que em dedico a la literatura medieval, permetin-me que la primera autoritat que esmenti sigui Francesc Eiximenis, el nostre gran polític, urbanista, creador d’una determinada moral col·lectiva: en el *Dotzè del Cristià* –el seu llibre més polític, que conté el regiment de la cosa pública–, dedica un capítol a aconsellar el príncep sobre l’elecció dels seus consellers, i diu que els triï no entre els cavallers, sinó entre els ciutadans, per una raó molt senzilla: perquè els cavallers acostumen a viure fora de la ciutat, en llogarrets petits, «envoltats de gent simple i sens grans lletres», i es passen el dia cavalcant i passejant pel camp i no s’assabenten de res, mentre que, en canvi, els ciutadans, com que viuen a les ciutats, gaudeixen d’un cúmul d’informació que circula i es renova, i, per tant, són més savis i estan més ben preparats. Eiximenis sosté, interpretant a la seva manera Aristòtil, que les ciutats van ser inventades no per fer la gent millor, sinó per fer la gent més sàvia, amb coneixements superiors.

En aquest moment de la Catalunya ciutat o de la *ciutadanització* del món per efectes de la globalització de la informació, em fa l’efecte que els mitjans, els diaris, són els difusors, els instruments a través dels quals la informació i el coneixement circulen, i la saviesa moderna i civilitzada es reparteix entre aquells qui formen part d’aquesta gran urbs que és, de fet, el món sencer.

Des d’aquest punt de vista eiximenià, entenc que la funció dels mitjans no és només informar i, sens dubte, no és només educar –si és que en algun moment s’ho proposen–, sinó sobretot preparar. I quan dic «preparar», al marge de qualsevol consideració moral, entenc que després d’haver llegit un temps determinat diari, un bon lector hauria de poder encarar una cosa que és canviant, variada, múltiple, i per a la qual no es té la preparació suficient en conjunt, en la seva globalitat:

encarar l'actualitat i els seus àmbits de tot ordre –moral, de preocupació científica, religiosa, esportiva, econòmica, etc.– no amb un coneixement exhaustiu, naturalment –no és missió del diari proporcionar-lo–, sinó només –almenys a mi em basta– de manera que es pugui prendre sense sorpreses excessives les novetats que l'ataquen, amb la tranquil·litat per discernir que dóna el fet d'estar preparat.

Aquesta consideració fa que jo, en la meua intervenció, subverteixi la jerarquia dels mitjans, on el primer lloc, sense cap mena de dubte, l'ocupa la televisió –però, des de la meua perspectiva, la televisió és el pitjor de tots– i prengui com a punt de mira els diaris. Tot i que en aquestes sessions es parla de la responsabilitat, em permetran que obviï la ràdio, que és el mitjà que últimament està donant exemples d'irresponsabilitat rotunds i incontestables.

Des del meu punt de vista, el periodisme actual actua de la manera que actua perquè a mitjan dels anys vuitanta algú va decidir que els diaris estaven destinats a ser un instrument publicitari que es complementaria amb seccions d'entreteniment i algunes notícies comentades per experts –no per periodistes– després d'un coneixement obtingut a través de la televisió. És a dir: el diari modern servia bàsicament per als publicitaris, secundàriament per fer mots encreuats i, en tercer lloc, per reflexionar –si hi havia temps– sobre alguna cosa que s'havia d'haver entès abans a la televisió, sabent que la televisió dóna una informació absolutament volàtil.

Aquesta profecia no es pot dir que hagi triomfat, però no s'ha abandonat del tot, com demostra l'existència triomfal de la premsa gratuïta, que no és altra cosa que això: publicitat sobre paper destinada a gent que necessita les notícies païdes en pastilles perquè les veu a la televisió o les aprèn a la televisió. Des d'aquella època, que és l'època en què els grans diaris espanyols fan el penúltim canvi de disseny sobre el model del país, es manté l'obsessió per la visibilitat, que ha provocat que la lletra desaparegui de les pàgines dels diaris. Si vostès compren el *Corriere della Sera* –per posar un exemple fàcil–, l'endemà tots aniran a l'oculista, perquè hi ha quinze notícies i tres articles d'opinió per pàgina, i nosaltres estem acostumats a mitja idea cada tres pàgines –la diferència és brutal.

En conseqüència, la falta d'espai fa que les notícies s'aprimin enormement. La disminució del text provoca que elements que abans no eren decisius ara hagin esdevingut, en canvi, importantíssims. Per exemple, ningú no es baralla ja per una anàlisi de la situació, sinó per un titular: els titulars són la quinta essència del periodisme actual, i de vegades, són tan bons que són millors que els escrits que aixopluguen; és més: qui fa diaris compta que hi ha un lector que llegeix només els titulars i ja en té prou. Conscient d'aquesta dinàmica, hom cerca l'impacte, i això és molt perillós perquè pot crear situacions desafortunades. Poso un exemple cruel: recordem els fets greus i luctuosos, tristíssims, esdevinguts fa poc a Castelldefels, i com els diaris no van resistir la temptació d'explicar-los relacionant-los amb el barri de la Mina... Així les coses, a ningú no ha de sorprendre que el penúltim premi Ciutat de Barcelona de periodisme s'atorgués no a un article de dens pensament, sinó a una portada on només hi havia una foto –no dues fotos: una.

Pot semblar, aleshores, que el periodisme sigui simplement l'art de l'oportunitat, però si es pensa un moment d'on provenen les notícies, de seguida es veu que no és ben bé així. Deia Josep Pla que la gran diferència entre el periodisme del seu temps i el d'ara és que abans el periodista anava a buscar la notícia, a capturar-la, mentre que en l'actualitat el periodista va als grans centres de poder –polítics, financers, comercials– a rebre-la. És certament admirable comprovar –i vostès estan en situació privilegiada per fer-ho– com els dossiers informatius que reparteixen a les rodes de premsa passen a les pàgines d'alguns diaris sense la més mínima alteració... Tant és així que l'avantpenúltim premi Ciutat de Barcelona de periodisme es va atorgar a un article que reproduïa en un 79% –perquè bé calia introduir el tema– un dossier de premsa, firmat, això sí, per un periodista en plantilla. En la lògica de Pla, aquest seria un capteniment submís. Tanmateix, la premsa no cessa de proclamar la seva independència, i és innegable també que gaudeix d'un cert poder. Molt sovint la premsa s'autoanomena –ningú de fora ho faria– *el quart poder*, i de vegades aquest poder el té –hi ha exemples suficients, naturalment als Estats Units–, i fins i tot de vegades el té oportunament i eficaçment, però també altres vegades la premsa

aconsegueix imposar modes o maneres de veure la realitat, o conceptes, o fins i tot inventar conceptes absolutament discutibles i enfollits que passen com a veritats rodones.

Vull posar l'exemple –que encara no entenc, però com que vostès estan molt més preparats que jo, després me l'explicaran– d'un concepte d'èxit enorme, en aparença sociològic, potser moral –no n'estic segur– i que possiblement compregui també la psicologia de masses: el concepte d'alarma social. A mi, aquest concepte m'esvera enormement, perquè és una arma de manipulació terrorífica: qualsevol cosa pot crear alarma social, i assegurant que una cosa crea alarma social es pot fer un mal espantós. Però el pitjor és que aquest concepte s'ha introduït tant en la ment dels lectors de diaris que l'altre dia un jutge va fer una sentència on condemnava algú per alarma social, i el Consell General del Poder Judicial el manté en actiu, en lloc de retirar-li la toga, el birret i la carrera... És molt estrany.

Curiosament, en aquesta dinàmica de dir poc i cridar molt l'atenció, pocs llocs hi ha més idonis per almar-se que la premsa. Quanta gent no hi ha, per exemple, que respira per un sol forat del nas per por de la grip aviària? Quina gran por! En canvi, no deixa de ser significatiu que, ahir mateix, una notícia sobre aquest assumpte en un diari molt important de Barcelona digués que les víctimes mortals ja eren setanta –jo, que sóc de lletres, trobo que és una xifra com per prendre-s'ho una mica seriosament–, i que es publiqués en format de breu d'agència, cosa que vol dir que la notícia ja ha passat –estem salvats! No cal que prenguem aspirines! La notícia ja ha fet efecte, fora!– i també vol dir que la memòria no forma part del periodisme; que el periodisme ens incita a viure-ho tot com episodis efímers i deslligats, perquè les coses passen i, un cop ha passat el moment de la foguerada, desapareixen.

A un hom li agradaria, ni que fos de tant en tant, que el posessin al corrent de les coses que passen en aquells llocs que un dia el van despertar amb un gran ensurt. Un dia et compres el diari i hi ha una guerra, una epidèmia, una carnisseria, un terratrèmol terrible... Algú de vostès sap per un diari espanyol com estan exactament les coses a hores d'ara a Nova Orleans? Ja es pot anar a escola? Tothom té llum? Les carreteres

estan obertes? Els rius ja es tornen a portar bé? Els avions aterren normalment? D'on vénen els aliments? Què passa amb els que feien aquells *raids* nocturns per robar? Quanta gent hi ha a la presó? Tothom està lliure? Tothom torna a tenir casa? Com van els mals de la humitat? Què ha passat, a Nova Orleans? Han desaparegut? S'ha acabat.

Això vol dir –i és una conseqüència catastròfica– que les notícies no s'inscriuen en la història, sinó que les notícies són tractades com anècdotes que van saltant com a llebres i que ens agafen quasi sempre desprevinguts i no acaben mai d'afavorir una comprensió global del món, perquè la donen extraordinàriament fragmentada. I, per tant, és molt difícil que un lector normal de diaris –que és el que som tots– copsi amb exactitud la dimensió real dels esdeveniments. I això, em sembla, és molt important. Posaré un altre exemple de la meua època: el mes de febrer de l'any 1453, les cancelleries europees es treien del damunt els ambaixadors de Constantinoble dient-los que, per una baralla més amb els turcs, no els atabalessin; el mes de maig cau Constantinoble per sempre més... Bé, tant d'aprimament deixa molt poc temps per pensar!

El fet de convertir-ho tot en l'anècdota ha creat des dels diaris un gust per l'anormalitat –la televisió és el refugi de l'anormalitat– i, és clar, on hi ha anormalitat no hi ha norma, que és el que fa les coses normals; i el mitjà on no hi ha norma crea un espectador, a la llarga, profundament anormatiu. El gran ideòleg de l'oposició a la guerra a Iraq, fa tres o quatre anys, per exemple, no va ser cap polític que parlés en un parlament, sinó Boris Izaguirre; no hi ha cap mena de dubte, en això; podria argumentar-ho més llargament, però espero que comparteixin aquest principi.

Cap sorpresa, per tant –si no hi ha temps per pensar– que les coses s'expliquin acríticament i que només com a excepció els diaris acullin serioses qüestions de fons. La conseqüència més negativa d'això no és que en els diaris espanyols un no trobi gairebé mai qüestions que li semblen en realitat fonamentals, com per exemple el perill de la desaparició de la identitat europea, les qüestions de l'Islam relatives a l'emigració i l'educació, les tribulacions teològiques d'un papa que comença el seu

govern dient «El problema d'Europa és que tots són ateus i, per tant, jo què hi faig?»; en aquesta banda d'Europa no hi ha un escriptor de pes, Amin Maalouf, que diu que «l'únic que té sentit a Orient és recuperar l'Imperi turc», i al *Der Spiegel* cada dia explica aquesta idea; o algú que m'expliqui per què l'Europa de l'Est, que s'acaba d'incorporar a la Unió en aquests moments, està redescobrint d'una manera molt curiosa el seu passat austrohongarès... Això em semblen qüestions que tenen un cert fons, i que no veig reflectides enlloc.

El més greu no és això. El més greu, per mi, és que la premsa no ens acaba de donar els instruments suficients, i alhora propis –és a dir, que ens permetin mirar el món com a catalans–, per poder captar allò que passa dins i fora, sense que constantment t'agafin desprevinguts i –ai las!– sense paraigua.

Moltes gràcies.

Àngel Castiñeira

Com hem vist, l'última ponència ha fet una valoració molt crítica de la premsa, que és l'altra cara de la reflexió sobre les responsabilitats.

Col·loqui

Àngel Castiñeira

Tenim aproximadament uns trenta minuts de col·loqui. A banda que hi hagi alguna interpel·lació directament entre els membres de la mesa, donaré la paraula directament al públic, i després hi haurà un torn de rèpliques o de respostes dels membres de la mesa. De totes maneres, el senyor Eusebi Cima demana una breu intervenció.

Eusebi Cima

En la meva intervenció m'ha semblat que m'excedia en el temps; he procurat explicar que des del món de les pime no creiem necessari que

es legisli sobre la responsabilitat social de les pime –però que sí hi ha una voluntat clara de fer-ho–, i possiblement ha quedat un regust una mica amarg o es podia interpretar que no volem saber res d'aquests temes, quan és ben bé el contrari. A títol d'exemple, en la meua etapa de president de l'organització empresarial Cecot –el cercle de joves empresaris on poden ser-hi només fins als quaranta-dos anys– vam muntar un seminari per tractar exclusivament de la responsabilitat social a l'empresa, i fins i tot es va editar un llibre blanc i aquesta entitat té un programa d'auditories internes de les seves empreses. Aquest matí s'ha parlat dels joves... Si els joves empresaris estan conscienciats i pensen en aquest tema, tenim el futur una mica més bé; i sí, n'hi ha uns quants que se'n preocupen; aquests mateixos estan fent una cooperació internacional a l'Amèrica central i en algun país africà, on van a ajudar petits artesans perquè formin petites empreses i no solament se'ls dóna la canya –com deia Ignasi Carreras–, sinó que se'ls ensenya a pescar i a comercialitzar el peix un cop pescat i obtenir-ne un rendiment per crear riquesa en el seu propi país. Això a tall d'exemple. Pel que fa a la patronal, jo mateix vaig tenir l'honor, fa un any i escaig, com a president de Fepime, de firmar un acord amb el Departament de Justícia, pel qual estem treballant també intensament en la qüestió de la reinserció laboral dels interns a les presons, i estem començant a veure'n algun resultat positiu.

Intervinent del públic

El senyor Ferran ha posat un exemple –el d'A i B– que continuem vivint encara, i la nostra societat, tot i que no té la por del temps de la Inquisició, té encara molta por. Que no ens hem adonat que aquest any passat ha augmentat a un bilió el nombre de noves víctimes de la sida? Això es va comentar molt, però ningú no ha respirat. Algú té alguna cosa a veure amb això? I de l'explosió demogràfica, què en diem? Ara som 6.600 milions, però d'aquí a pocs anys es calcula que hi haurà 12.000 milions... Com ens ho farem, amb l'ecologia i tot això? Són preguntes que faig perquè ell ha dit que tenen molt difícil solució. Jo penso que una de les primeres coses és que hem de perdre la por a denunciar els fets. Això enllaça amb el que deia Ignasi Carreras: hem de tenir

conviccions per actuar solidàriament, però també hem d'estar alerta perquè a vegades anomenem conviccions el que no són conviccions, sinó solament creences –aproximacions que no podem contrastar o valorar racionalment– i els donem massa força; si no, potser ens trobarem –com ha passat recentment– amb fenòmens similars al terrorisme, que es desenvolupen sobre conviccions... A mi, aquest terme *conviccions* aplegat a les creences sempre m'ha fet molta por, perquè és cert que les conviccions poden servir d'estímul per a l'actuació, però hem de pensar a no parlar de conviccions en els casos que són exclusivament creences.

Intervinent del públic

Dirigeixo la pregunta al senyor Espadaler, que m'ha fet venir unes ganes de sortir al carrer a comprar el diari... ho ha plantejat d'una forma tan real, lamentablement! Em quedaria molt més descansat si em donés alguna solució, perquè, a partir de demà, em prendré una cervesa en lloc de comprar el diari.

114

Intervinent del públic

Agraeixo molt al senyor Espadaler la seva crítica però, des del meu punt de vista de col·laborador de premsa, he de dir que no hi puc estar d'acord perquè, en certa manera, avui hi ha alguna labor de reflexió important, amb gent –no solament d'aquí, sinó també de fora– que en sap força de moltes disciplines i que examina la problemàtica del món de vegades no solament des del punt de vista de l'actualitat, sinó també des de l'històric que es projecta en l'actualitat. Els diaris fallen, publiquen moltes coses que no comprenem perquè no tenim el *background* informatiu i mental suficient per comprendre-les però, almenys pel que fa a mi, surto en defensa dels que intentem reflexionar una mica en els diaris.

Intervinent del públic

Jo trobo a faltar aquí algú que hagi parlat del que potser és el col·lectiu més potent que hi ha al món –a part de l'economia, i no pas de la política–, que és el de les grans religions. Diverses intervencions han fet referències a fets molt greus –el de la sida, la primera frase d'aquest papa–,

però ara no vull entrar en qüestions de crítica fàcil –no del cristianisme, sinó d’algun representant del catolicisme–, sinó parlar de la força, més que de creació, de promoció de grans valors en el món en relació amb aquests grans problemes que hi ha avui dia. Hi ha col·lectius que tenen com a funció primària endegar criteris i empènyer els poders polítics –els veritables polítics: les organitzacions internacionals, etc. Per què aquesta gent no es planta a les Nacions Unides i dóna un cop sobre la taula i diu «S’ha acabat la misèria en el món! S’ha acabat les guerres!»? Com és possible que davant d’això ningú no piuli i ens fiquem en petites coses? No vull dir que la sida sigui una cosa petita, però sí que la gran potència espiritual històrica de prestigi –fins i tot de prestigi–... com és possible que això estigui fora de la nostra reflexió?

Àngel Castiñeira

Tornem ara a la mesa, perquè ja hi ha força intervencions. Si disposem de temps, obrirem un segon torn.

115

Ferran Sáez

La pregunta –en relació amb la disputa entre A i B– és qui determina què és un fet. Ho resumiré amb una anècdota rigorosament certa: un professor de la meua facultat –Carles Ruíz– va encarregar als seus estudiants una enquesta que tenia dues preguntes; la primera era «Què n’opina, vostè, de l’ús experimental de les cèl·lules mare?», i a peu de carrer ho van demanar a unes cinquanta persones; les respostes eren, en comú, furibundes –«No hi ha dret», «Els haurien de matar», coses així–; la segona pregunta era «Què són les cèl·lules mare?»... doncs bé: el cent per cent dels enquestats van respondre que no ho sabien, és a dir, el cent per cent no sabia què era allò que li estava provocant un atac d’histèria; crec que amb això responc per a què serveixen la racionalitat i la ciència en aquest context.

Ignasi Carreras

Sobre la pregunta de les religions, crec que sí que se n’ha parlat –en el discurs de la gent que parlava al matí i a la tarda. Jo crec que les

religions són un dels grans generadors de valors, i també d'actuacions; però també en certs moments són separadores de societats. A mi m'agraden aquelles organitzacions que tenen la capacitat d'agrupar persones amb diferents creences –religioses o no religioses– i que, malgrat això, poden treballar amb uns mateixos valors i amb un mateix objectiu. L'objectiu del dret de totes les persones a una vida digna es pot entendre des de totes les religions, i la religió és la font personal d'alimentació que cadascú de nosaltres tenim per poder treballar amb aquest objectiu, i col·lectivament alguns també poden aprofitar-la; per això crec en la força que té.

També penso que, al final, els ciutadans hem de saber la importància que tenim com a ciutadans, com a consumidors, com a generadors de canvi, i moltes vegades ens n'oblidem. Abans parlàvem de la responsabilitat social corporativa... arribarà un moment en què els ciutadans sabran el que és la responsabilitat social corporativa –amb això passa el mateix que hem dit: tothom en parla, però ningú no sap el que és, de què estem parlant–; ara quan els dius que alguna empresa té una pràctica negativa des del punt de vista dels drets humans o del medi ambient, els ciutadans et diuen que estan disposats a no comprar a aquesta empresa, i esperen de les empreses el que deia Eusebi Cima: que, naturalment, tinguin una actuació que els permeti guanyar i tenir beneficis d'una manera compatible amb els drets humans, amb el respecte al medi ambient a qualsevol part del món on duguin a terme una activitat productiva comercial, tant si en aquell país hi ha una legislació adequada per garantir aquests estàndards ètics, mediambientals, laborals i de drets fonamentals com si no, i això els ciutadans sí que ho entenen. Nosaltres, com a ciutadans, tenim molta força per fer canviar les coses, però ens oblidem d'això i del que ens dóna força com a societat responsable.

Anton M. Espadaler

Ha arribat l'hora de matisar, amb el benentès que prendrem la cervesa i llegirem el diari... les dues coses alhora, si pot ser. Ara bé, per poder llegir el diari de gust, n'hauré de comprar molts, i em fa l'efecte que si

n'has de comprar molts és que, en la premsa, alguna cosa no acaba d'anar. És veritat que hi ha una idea que els diaris els fan els periodistes però els omplen els col·laboradors, és a dir que allò que fa llegible un diari no és un periodista –o només secundàriament és un periodista–, sinó sobretot un que ve de fora i dona a la pàgina alguna densitat –les coses, perdonin, són així. Els diaris han millorat molt i pots trobar informació de molta gent, però no estic tan segur que sigui tan variada com el nombre de firmes dona a entendre. No parlaré de *pensament únic*, perquè és una expressió molt lletja, però és veritat que els diaris acullen massa favorablement unes opinions que van molt d'acord amb un determinat tobogan, és a dir: ens deixem anar per una determinada línia que fa que, per exemple –tot i que no voldria ser iconoclasta–, hi hagi molta gent que es llegeix els articles de Robert Fisk cada dia més que el catecisme. Hi ha una determinada línia que en alguns assumptes és la que ara s'imposa i, per tant, la falta de diversitat i la falta d'atenció a determinades fonts fa que el diari sigui insatisfactori i et vegis obligat a comprar premsa forastera. Aquesta és la realitat: jo en conec uns quants que els dissabtes es passegen per la Rambla –i no per anar a lligar– amb diaris alemanys, italians, anglesos, perquè els necessiten, no per saber què passa a Rabat o a Roma específicament, sinó per saber què pensen aquells que ens donen allò que en realitat necessitem. Dit això, és veritat que les col·laboracions han millorat molt els diaris.

Eusebi Cima

En relació amb el que explicava Ignasi Carreras, el sentiment col·lectiu del petit i mitjà empresari d'aquí és altament positiu respecte de la qüestió de la responsabilitat social, fins i tot a nivell d'empresa –s'ha de tenir en compte que moltes vegades a la pime l'empresa és familiar, i aquesta responsabilitat se solapa amb la responsabilitat personal pròpia en l'empresa. El que ens rebenta és l'actuació de moltes companyies i el mal ús que fan d'aquesta responsabilitat social, com passa amb les empreses que han portat a terme amb un gran desplegament mediàtic una obra social extraordinària, però ni més ni menys que per tapar que tot allò que és tan important i que distribueixen aquí està fet en països

on no es respecta el medi ambient, on no es mantenen els drets humans i, a més, s'explota mà d'obra infantil. Aquestes grans actuacions ens dolent i ens saben greu, perquè no són el millor exemple a seguir.

Àngel Castiñeira

Disposem de temps per donar dues o tres paraules. Els recordo que després encara hi ha un altre acte, i els demano que siguin breus, per poder donar el màxim de paraules.

Intervinent del públic

Sobre la responsabilitat social empresarial, penso que el senyor Cima ha fet bé de fer un aclariment final, perquè inicialment m'ha donat la impressió com si passés una mica per sobre del tema. Dit això, estic d'acord que la responsabilitat social empresarial és allò que va més enllà de l'obligació legal, per a la qual hi ha les lleis fiscals, laborals, etc. D'això no se n'hauria de desprendre la conclusió que no pot haver-hi norma, perquè la norma no és necessàriament coactiva o obligatòria, per entendre'ns, d'imposar obligacions i sancions. Hi pot haver norma –diguem-n'hi així– per incentivar o per promoure.

Jo seria partidari de regular fins i tot l'obligació que les empreses rendissin comptes –aquesta última referència que s'ha fet ara podria ser un cas: hi ha empreses que, perquè està de moda, perquè vesteix o queda molt bé, fan ús d'eslògans o missatges que transmeten que actuen responsablement... Doncs que aquell que s'aculli a aquesta imatge a efectes de fer-se propaganda, ho justifiqui davant de la societat, perquè si no seria un frau. Penso que, en tot cas, la regulació hauria d'anar per aquí.

Intervinent del públic

Voldria fer un comentari sobre els diaris. Jo em vaig dedicar uns anys a la cooperació i el desenvolupament, i sempre explico als alumnes de la universitat que hi ha tres coses molt importants que descobria quan tornava a casa després d'anar per l'Àfrica o l'Amèrica llatina: una, alçar-se al matí i tenir aigua fins i tot per dutxar-se; dues, tenir nevera i

llet fresca per esmorzar, i tres, obrir la porta de casa i trobar-me dos diaris per saber què ha passat al món. És molt important poder escollir els diaris, saber quins tenen més credibilitat... ara bé, això no s'improvisa, i d'aquí la importància que els nostres joves adquireixin, ja des de petits, l'hàbit de llegir –els meus estudiants no llegeixen diaris; em diuen que no hi ha temps, que potser agafen el *Metro*–; hi ha poc hàbit de llegir, i aquesta és una altra cosa que s'ha de fomentar a les escoles, i sobretot a les famílies –parlem del model finlandès: diuen que els pares ensenyen els fills a anar a la biblioteca i agafar l'hàbit de llegir i de pensar. La premsa és importantíssima per a la construcció d'una societat responsable. És veritat que la premsa és un negoci, i fins i tot diria que el poder mediàtic està controlat pel poder econòmic i, a la vegada, tots dos volen controlar el poder polític. I hem arribat a una situació que... en posaré un exemple: quan un del Barça vol comprar un diari, compra l'*Sport* o el *Mundo Deportivo*, perquè li diuen que el Barça és el millor equip del món, de la mateixa manera que a Madrid compren el *Marca* i els expliquen que el *Marca* és el millor diari del món. Tinc la sensació que una part de la premsa cada dia és més *forofa*, és a dir, dóna les notícies –els titulars– per vendre o simplement per crear polèmica; d'aquí la importància de la formació, perquè la gent sàpiga escollir els mitjans, que –penso– són una peça importantíssima per això que diem aquí: la construcció d'una societat més responsable.

Àngel Castiñeira

Moltes gràcies. Un parell, encara, més de preguntes. El professor Lozano, primer.

Intervinent del públic

Un comentari, per si després algú el vol recollir. M'ha cridat molt l'atenció que, certament, tres dels ponents s'han referit a la qüestió del temps, i jo diria al temps de qualitat. Sigui perquè el temps és un recurs escàs, sigui per la vulnerabilitat de les coses que passen, sigui per la necessitat de tenir espais de temps fins i tot com a recurs de nodriment, jo em pregunto –i ho deixo obert, perquè m'agradaria donar-hi més

voltes— si en relació amb la construcció de la societat responsable no ens cal aprendre a construir espais de temps de qualitat. Penso que la barreja de volatilitat i acceleració del temps, si t'arrossega, fa difícil que pugui aparèixer la pregunta per la responsabilitat, simplement perquè acabes no adonant-te de res; i, per tant, se m'acut que una infraestructura de la responsabilitat és que hi hagi espais de temps de qualitat, i fins i tot gosaria afegir —arriscant-me molt— espais de temps de silenci.

Àngel Castiñeira

En l'última intervenció, precisament, Ignasi Carreras parlava literalment de «temps per redescobrir-nos». Donem una última paraula i pasarem de nou a la taula.

Intervinent del públic

Una pregunta per a Eusebi Cima: quina era la posició dels empresaris respecte de Hong Kong i l'Organització Mundial del Comerç? I una per a Ignasi Carreras: com considera la paradoxa que una majoria —en el cas de la pena capital a l'estat de Califòrnia, per exemple— vulgui una cosa que algunes conviccions o creences consideren inadequada?, i com es gestiona això per a un bon funcionament de la democràcia?

Eusebi Cima

Ignasi Carreras ha parlat de comerç just, i a Hong Kong es parla de liberalització de mercats... Si el comerç és realment just —això té a veure amb la liberalització—, els empresaris som els més lliberals del món. El mercat necessita tenir competència; no tenim por de la competència, sempre que es faci lleialment o justament. Un exemple, del qual tots hem llegit alguna cosa els últims temps, és el comerç de productes tèxtils amb la Xina: els fabricants catalans, espanyols, europeus, per ser responsables hem de pagar uns salaris, oferir unes cobertures sanitàries i socials als obrers, respectar el medi ambient, complir una llei de protecció i de prevenció de riscos laborals —tot això és ser responsable— i, a més a més, en el sector tèxtil no ens deixen utilitzar uns productes químics que s'empren en la tintura i l'estampat dels teixits perquè s'ha demostrat

que poden ser tòxics en contacte amb la pell humana o perquè són dolents pel medi ambient. Quan ens diuen que es liberalitza el mercat amb la Xina i es pot importar el que es vulgui d'allà, on no tenen aquestes normes... Això no és just; això no és comerç just. Joestic d'acord amb el comerç just, però amb una competència lleial, amb unes regles de joc comunes, perquè si no, n'ajudarem un però destruïrem l'altre. Liberalització total, però amb unes regles i uns complimentes i mínims ètics de funcionament: comerç just.

Ferran Sáez

A en Josep M. Lozano: respecte al que deia del temps, el felicito; al matí ha sortit la paraula *responsabilitat* –amb hac intercalada–, perquè aquesta és una de les habilitats que calen.

I una breu conclusió per acabar: jo crec que hi ha dues tradicions políticsoculturals, no només ideològiques: una que entén la responsabilitat –*responsabilitat* vol dir poder donar resposta d'alguna cosa, fer-se'n responsable–, i una altra que ve d'una paraula que aparentment vol dir el mateix, però que té relació amb la tradició contestatària: *contestar*. Contestar i respondre aparentment és el mateix, però jo crec que són dues tradicions diferents, i avui s'ha vist que aquestes dues tradicions encara continuen paral·leles.

Ignasi Carreras

Sobre la pena capital: Una de les dificultats que veig és que de vegades una situació és injusta, almenys des del meu punt de vista, i considero que majoritàriament la població comparteix aquesta visió, però no es veu així des del punt de vista polític i es manté; això canvia quan aquesta situació passa a ser als llocs de dalt de la llista en les enquestes que es fan –el CIS o qui sigui– sobre què preocupa la població. El problema és que, com que hi ha tantes coses que preocupen la població, aquells que prenen decisions, o almenys els polítics, només es fixen en les que ocupen els dos primers llocs. Si a l'estat de Califòrnia el 70% de la gent està en contra de la pena de mort, posem per cas, i Schwarzenegger s'atreveix a mantenir-la és perquè considera, segurament, que la

pena de mort no és una de les deu coses que preocupen més els ciutadans de Califòrnia. Aquesta és una de les coses que hem d'aconseguir les ONG: no que es parli dels temes, sinó que pugin a l'agenda fins que arribi un moment que preocupin els ciutadans. Això és el que va produir el canvi que hi va haver, per exemple, en la guerra de l'Iraq amb la qüestió de la globalització respecte de l'ajut internacional, quan diversos països van dir «Aquest és un tema que interessa, és un actiu que hem d'incorporar si volem guanyar eleccions».

La segona qüestió, sobre el temps: jo crec que necessitem temps per fer silenci, per descobrir-nos, per descobrir els altres, però també un cert temps per atrevir-nos a fer una passa més. Tenim massa inèrcia com a persones i ens costa molt sortir de les rutines, i ens hi hem d'atrevir. Molta gent diu «És que no puc fer res!». No: segur que pots fer alguna cosa més... Temps de qualitat i una mica més d'atreviment per sortir de les rutines i ser ciutadans més responsables amb actuacions fàcils i quotidianes que tots podem fer.

Àngel Castiñeira

Molt bé. Hem arribat al límit del temps. Ara estem tots convidats a prendre un cafè, que és també una oportunitat, per a algunes persones que s'han quedat sense poder fer algun comentari o pregunta, de continuar el diàleg. Els recordo que a les set tindrà lloc la conferència de cloenda, a càrrec de Michel Camdessus, antic director del Fons Monetari Internacional, en una sessió oberta al públic, per la qual cosa, si volen trobar lloc, seria bo que fossin puntuals a l'entrada.

Moltíssimes gràcies i fins després.

Conferència de cloenda **Introducció**

Jordi Pujol

President del Centre d'Estudis Jordi Pujol

Senyores i senyors, aquesta és l'última conferència del seminari d'avui. El senyor Michel Camdessus és un personatge important no solament en la vida política i intel·lectual francesa, sinó també amb una gran dimensió internacional. Durant tretze anys va ser el director del Fons Monetari Internacional i, per tant, una de les primeres personalitats mundials amb la funció de regular l'economia i fer-la funcionar de manera que hi pugui haver un progrés global. Fa uns mesos va ser l'encarregat, per part del Govern francès, de fer un estudi sobre la situació de l'economia francesa que va titular *Le sursaut* –l'impuls que s'ha de donar per anar endavant, per saltar un obstacle–, la qual cosa vol dir que l'economia francesa té problemes, però que es poden superar; ara ha fet un segon informe conjuntament amb un altre personatge francès conegut nostre, *monsieur* Michel Pébereau, president de la Banque de Paris et des Pays-Bas. D'altra banda, és l'assessor de Kofi Annan, el secretari general de les Nacions Unides, en els assumptes relacionats amb l'aigua en el món. Tony Blair va crear l'any passat un comitè especial per tractar de l'Àfrica, aquesta gran vergonya mundial que afecta tothom, però als europeus potser més –l'informe anyal del PNUD (és a dir, el programa de les Nacions Unides per al desenvolupament) indica que hi ha un progrés bastant general, excepte a l'Àfrica o almenys excepte a molts països d'Àfrica, tot i que continua havent-hi molta gent pobre i marginal i gent que es mor de gana–, i Michel Camdessus és en aquesta comissió en representació del president Chirac. És també –i això ho considero molt important– el president de les Semaines Sociales de France, una institució creada els anys cinquanta d'una gran eficàcia i

importància, des d'un punt de vista intel·lectual, de la reflexió ètica, polític i social, en la configuració del que ha estat el model social francès i europeu dels anys cinquanta i seixanta; després va decaure i havia arribat a una situació difícil, però d'ençà que va deixar el Fons Monetari Internacional, Camdessus l'ha refet –vaig ser precisament allà fa poc i hi havia més de quatre mil persones– i n'és l'ànima. I moltes més coses, però, a part d'això, és amic nostre.

Conferència de cloenda
«Vers una nova ciutadania solidària
i responsable. Valors per un món global»

Michel Camdessus

Exdirector FMI

Muchas gracias, señor presidente. No será cortesía decirles que estoy muy contento de estar con ustedes esta noche, de estar con un admirado amigo para tratar de concluir esta jornada con una muy modesta contribución. Pero déjenme decirles lo fascinante que es para sus amigos de más allá de los Pirineos y de Europa en general ver que, en este momento de importancia histórica para Cataluña, durante el cual ustedes están atareados en encontrar un nuevo equilibrio constitucional –¡un tema que no me atrevería comentar!–, Cataluña emprende una reflexión sobre estos temas de responsabilidad y globalización. En esto reconozco la contribución del presidente Jordi Pujol, un hombre que todos en Europa admiran precisamente por la manera en que el sentido de responsabilidad y solidaridad han sido y siguen presentes en su vida pública.

Responsabilidad y globalización: éstos son temas complejos, muy vinculados entre sí y sugieren mil cosas, empezando por todo lo que abarca este aforismo de los anglosajones: *think globally, act locally* (‘pensemos globalmente, actuemos aquí’). Pero esto no basta, no permite abarcar todos los aspectos del tema, y me parece que es útil tratar de ir más allá. Lo poco que les puedo ofrecer en esta reflexión es mirar en los trece años que he pasado en una organización mundial –precisamente– y ver qué lecciones se pueden aprender allí para avanzar sobre estos temas.

Un mundo global. De la globalización se ha dicho todo. Nos aparece como un conjunto complejo de riesgos y oportunidades; oportunidades

de crecimiento y enriquecimiento colectivo vinculadas a las revoluciones en las tecnologías de la información y la liberalización de los mercados, pero también riesgos mucho más inmediatamente perceptibles de inestabilidad, de marginalización de los más pobres, de crecientes desigualdades, de proliferación de problemas con dimensión universal ante los cuales el estado-nación queda –frecuentemente sin nunca reconocerlo– totalmente desarmado. Y frente a tal enredo, otra cosa que sabemos muy bien, al menos los que no se conforman con sólo satanizar a la globalización, es que ella no es ni buena ni mala; pero es un hecho, y será lo que nosotros hagamos de ella, siendo o no capaces de animarla con valores pertinentes, valores para estos tiempos.

Pero, ¿qué valores? Muchos años he vivido con este interrogante, yendo de un país a otro del mundo. Me parece que he visitado ciento treinta y cuatro o ciento treinta y cinco países, cada vez en una situación más o menos de crisis, y cada vez con ocasión de discutir sobre qué bases reconstruir un país.

126

Cuando discuto de valores con la gente –y esa experiencia la tienen seguramente ustedes–, se nos ofrecen muchos, muchos otros alimentan retórica, varios se visten de tradicionales, otros de progresistas; unos se pretenden de ayer y se ven eternos, otros se pretenden de hoy y se ven progresistas. Tengo gran respeto por unos y otros, pero los valores que hay que buscar por encima de todo son los que podrían responder realmente a los problemas de este mundo global –al hecho de que el mundo se globaliza–, así como los valores que como ciudadanos europeos –y basándonos en nuestra cultura y en nuestra historia– podríamos proponer al mundo y comprometernos a propugnar no sólo colectivamente, sino también como individuos.

Muchas ocasiones tuve de pensarlo, y acabé concluyendo que, como personas para las que la dignidad del ser humano es el valor supremo y la búsqueda de un bien común universal se impone cada día más como prioritaria, podemos dar preeminencia a tres valores. Se los sugiero –a lo mejor escogerán otros–: el primero –y aquí verán que estoy realmente en la línea del partido, que soy políticamente correcto–, la responsabilidad; el segundo, la solidaridad, y el tercero, el compromiso de

ciudadanía. Sólo me toca aquí hablar de su dimensión internacional, pero es obvia. Se trata de:

- responsabilidad política ante la globalización: tenemos que apoderarnos de ella;
- solidaridad frente a la pobreza, y
- ciudadanía global para asentar en una base participativa y democrática las imprescindibles instituciones mundiales.

Me gustaría comentarlos desde un punto de vista europeo, puesto que ustedes catalanes y nosotros franceses tenemos esto en común: somos europeos.

I. Responsabilidad ante la globalización

En épocas de cambios históricos decisivos –y ésta es una de ellas–, el sentido de la responsabilidad es clave. Lo dijo magníficamente Vaclav Havel, a principios de este siglo, cuando recibió en Praga a diez mil banqueros, gobernadores de bancos centrales y ministros de Hacienda con motivo de las asambleas anuales del Banco Mundial y del Fondo Monetario Internacional. Nos dijo lo siguiente: «Dado este orden de cosas –la globalización–, sólo tenemos una posibilidad: buscar en nuestro interior y a nuestro alrededor nuevas fuentes de un sentido de responsabilidad para el mundo». No sólo para nuestros países: para el mundo. La globalización hace necesaria la renovación del sentido humano de responsabilidad para el bien común, por lo menos en dos aspectos:

- la responsabilidad de cada país, grande o pequeño, con el mundo entero, para el bien común universal, y
- la responsabilidad de todos los actores sociales, y no sólo de los gobiernos, de desempeñar su propio papel en esta búsqueda del bien común universal.

Déjenme enfatizar esta responsabilidad de cada uno de nuestros países, grandes o pequeños, para con el bien común universal. Debido a

las intrincadas relaciones entre los países en este contexto globalizado, los fenómenos de contagio, particularmente de las crisis económicas, constituyen un rasgo importante en la configuración de la nueva economía mundial.

Durante trece años yo sólo he conocido crisis, pero una de ellas me impactó particularmente –e impactó también particularmente al mundo–: fue la crisis que llamamos *asiática*. Un país pequeño, durante tres o cuatro años, hace tonterías, maneja su economía de manera totalmente contraria a lo necesario y razonable y de ello se deriva una cadena de catástrofes: cae Corea, cae Indonesia, pocos meses después lo hacen Rusia y Brasil, y casi todo el sistema se desploma. Eso demuestra claramente que cualquier crisis hoy en día puede afectar a todo el sistema a través del contagio en los mercados globalizados. Por esta razón, la política económica doméstica debe, ahora más que nunca, tomar en cuenta su potencial de impacto mundial.

A esto, todos los años, cuando se reúnen en la OCDE, en el Fondo Monetario Internacional o en cumbres de presidentes, nuestros líderes se comprometen a tomar en cuenta la situación de los otros. Rápidamente lo olvidan, y éste es uno de nuestros problemas. Olvidándolo demuestran que no alcanzan el nivel de responsabilidad que deberían. Un deber de responsabilidad universal recae sobre todos. Cada país, grande o pequeño, es responsable de la estabilidad y la calidad del crecimiento mundial. Ningún país puede escapar y todos deben ser completamente conscientes de ello.

Así se añade una nueva dimensión al compromiso –normalmente de excelencia– que todo líder o responsable político debe asumir cuando accede al gobierno. Y debo decirles que, particularmente en este momento, en el que estamos amenazados por una gran crisis sistémica a escala mundial debido a los desequilibrios en las balanzas de pagos, la obligación de tomar en cuenta lo que los otros pueden hacer y el impacto sobre los demás de lo que nosotros hacemos deberían estar mucho más presentes en los que nos lideran.

Pero hay otro aspecto relacionado con ese problema de responsabilidad global. Habrán notado ustedes que todos nuestros países se han

entusiasmado con el concepto de *desarrollo sostenible*. A todos nos gusta y todos nos comprometimos en Johannesburgo, en el 2002, a conducir realmente nuestras políticas nacionales con este espíritu de desarrollo sostenible, es decir, un espíritu compatible con la cohesión social y protector del medio ambiente. Pero este concepto, en realidad, si realmente nos lo tomamos en serio, nos debería llevar mucho más allá, a su dimensión internacional. Algunos de ustedes me dirán: «Sí. Por ejemplo, tendríamos que contribuir con el 0,7%». Es verdad, pero se trata de mucho más que esto.

No se trata sólo de aumentar en un porcentaje nuestra ayuda al desarrollo o de decidir que paguen más los ricos o los que contaminan el aire o el agua. Se trata aquí de algo mucho más fundamental: se trata de reconsiderar algo de lo que hemos obtenido hasta hoy, algo relacionado con ciertas maneras de vivir y de consumir. Se trata de la estructura de poderes que rigen nuestras sociedades y el sistema mundial. No se trata de destruir el tejido de nuestras sociedades, sino –como dice la encíclica *Centesimus Annus*– de «orientarlas hacia una concepción justa del bien común de toda la familia humana». Pero estamos algo alejados de esto.

Decir esto es otra manera de reconocer que el progreso económico depende de un sentido renovado de responsabilidad: que cada actor es responsable del avance de todos, de la armonía de las relaciones sociales al nivel nacional y de la paz en la esfera internacional.

Al sugerir esta contribución de todos los actores, introduzco el segundo aspecto de la responsabilidad global: no sólo la responsabilidad de los gobiernos hacia lo universal, sino también la responsabilidad universal de todos nosotros: empresas, instituciones financieras y todos los componentes de la sociedad civil, así como sindicatos de trabajadores, ONG u organizaciones religiosas. Todos son, de alguna manera, responsables de la tarea de humanizar la globalización. Esto me parece que es obvio, no es necesario subrayarlo más.

Bien lo vemos: el bien común tiene ahora una dimensión universal y es responsabilidad de todos. Jamás fue la palabra de Dostoievski más profética y pertinente: «Cada hombre es ahora responsable de todo, ante todos». Pero para ser efectivo, este sentido de responsabilidad

debe ir a la par con el sentido de solidaridad. No responde a su definición la responsabilidad si no culmina en solidaridad, pero tampoco la solidaridad alcanza sus objetivos si no se desempeña de manera responsable. Hablemos pues de:

II. Solidaridad en la reducción de la pobreza mundial

La solidaridad frente al riesgo máximo del mundo de hoy –y bien saben cuál es ese riesgo máximo del mundo de hoy. Voy a utilizar las palabras de un hombre que acabamos de elegir –los españoles, los franceses y otros–, secretario general de la OCDE: Ángel Gurría, el antiguo canciller y ministro de Hacienda de México. Gurría ha repetido mil veces: «La amenaza sistémica última del mundo de hoy es la pobreza».

Cuando se consideran todas las dinámicas que animan a nuestro mundo, la lentitud del progreso de reducción de la pobreza resulta totalmente inaceptable. Algunos datos dan una idea de la privación humana:

130

- más de 1.200 millones de individuos viven con menos de un dólar diario;
- más de 1.400 millones de personas no tienen acceso al agua potable, ¡y el agua es vida!;
- 900 millones de seres humanos son analfabetos;
- 900 millones de personas padecen hambre o desnutrición.

Y la lista podría ser mucho más larga. Además, dar cifras y datos es desesperante, porque ninguno de ellos, por horrorosos que sean, dan a uno el sentido de lo que *es*. Hay que verlo para creerlo. Tuve la suerte –o la desgracia– de verlo de cerca. El problema no debería dejarnos en paz –y son cifras de hoy en día. Sin embargo, nos enfrentamos a las brechas constantemente crecientes entre ricos y pobres dentro de las naciones, así como el abismo entre las naciones más prósperas y las más empobrecidas. Todo esto es moralmente inaceptable, económicamente devastador y, en lo social, potencialmente explosivo.

Ahora sabemos, además, que no basta con hacer un pastel más grande,

pues la manera en que está distribuido influye mucho en la dinámica del desarrollo. Más aún, si se deja a los pobres sin esperanza, la pobreza socavarà la estructura de nuestras sociedades a través de la confrontación, la violencia y el desorden civil. Y aquí ya no hablo de Malawi, de Etiopía o de Honduras, hablo de mi propio país, hablo de lo que ocurrió en los suburbios de París durante casi todo el mes de noviembre. El tejido social se está rompiendo.

Si estamos comprometidos con el fomento de la dignidad humana y de la paz, no podremos soportar que se ignore la pobreza y los riesgos que tal indiferencia pueda traer para la paz. Todos debemos trabajar para aliviar este sufrimiento humano y, sobre todo, tratar de desmontar los mecanismos donde tiene su origen. Esto es lo que significa *solidaridad*; ésta debería ser la respuesta de Europa a la eterna pregunta de Dios a Caín: «¿Qué has hecho con tu hermano?».

Nuestra Europa, que se define ella misma en el proyecto de constitución que habéis votado –nosotros no, pero la habéis votado y a mí me gustaba esta definición– como –y de manera muy ambiciosa– «espacio privilegiado de la esperanza humana», me parece que esta Europa espacio privilegiado de la esperanza humana no puede dar un paso decisivo hacia su unidad ignorando la presión de la miseria humana en sus fronteras, particularmente cuando se piensa que durante los próximos veinticinco años, 2.000 millones más de seres humanos habrán nacido y, entre ellos, más del 90% en los países en desarrollo y en particular en nuestra vecina África. Cada mañana se nos recuerda esta realidad con las nuevas olas de inmigrantes clandestinos que llegan, muertos o vivos, a nuestras costas o fronteras.

La simple prudencia política nos prohíbe ignorar la obligación de hacer frente a estos problemas como europeos, como primera potencia comercial del mundo y con todo lo que esto conlleva de responsabilidades globales. Lejos de poder desviar nuestra mirada de la tragedia de este mundo –de lo que llamaba usted, presidente, hace un minuto, esta gran *vergonya* mundial–, lejos de poder desviar nuestra mirada de esta *vergonya*, debemos hacer el mayor esfuerzo posible para solucionarla y trabajar por una globalización más humana.

¿Pero no será esto utópico? ¿Podemos proponer tal ambición a quienes sólo anima el deseo de encontrar soluciones racionales a los problemas del mundo? Sí, porque en el peligroso mundo de hoy no puede haber futuro para la humanidad entera si no es en la solidaridad. La simple preocupación de sobrevivir, para nosotros y nuestros hijos, transforma la apertura y el compartir en la única solución razonable. Ante el formidable desafío de la miseria del mundo, nuestra única opción es reconocer que este desafío es nuestro y tratar de enfrentarnos a él; haciéndolo, podremos ofrecer a una juventud en busca del sentido de su vida razones nuevas para ensanchar su horizonte, un espacio nuevo para su entusiasmo y su generosidad.

¿Pero qué hacer? Como siempre, a la hora de las grandes decisiones, los elementos que conforman la respuesta están muy cerca de nosotros, a nuestro alcance. Avanzaríamos de manera muy significativa si nos empeñáramos en hacer honor a la palabra que hemos *dado* solemnemente en varias ocasiones al resto del mundo. No podemos entrar en Europa olvidando la palabra dada al resto del mundo. Nuestro primer gesto debe ser el leer de nuevo, con mirada nueva, estos compromisos ya tomados para medir su alcance. Entonces descubriremos que coinciden con lo que deberían ser elementos centrales de nuestra respuesta a las llamadas del mundo.

¿Cuáles son estos compromisos? Puesto que fueron tomados en nuestro nombre, deberíamos conocerlos muy bien. Seguro que conocen varios de ellos, pero mencionaré tres.

En primer lugar, la decisión tomada en Monterrey, México, en ocasión de la conferencia de las Naciones Unidas del año 2001, sobre «Finanzas y desarrollo». En ella, nuestros países –y lo recuerdo porque asesoraba a Kofi Annan en una reunión en la que estaban presentes todos los jefes de estado o jefes de gobierno, además del presidente de España en aquel tiempo– adoptaron el compromiso de sustituir nuestras relaciones de asistencia asimétrica entre países industriales y países en desarrollo, que han existido durante cuarenta años, por una relación de alianza. Digo «relación de alianza», que es la única palabra que he encontrado para traducir, presidente, la palabra inglesa *partnership*.

Pero *partnership* dice mucho más que *alianza*. Lo podremos discutir después.

Sigamos con el partenariado según la reunión de Monterrey. Cuando se pasa de la asistencia al *partnership*, se pasa a una relación en la que –como dicen los africanos– uno da y el otro recibe, pero la mano que da está siempre por encima de la mano que recibe. Recorrer a *partnership* significa que nos reconocemos iguales, que aceptamos que nos critiquen como nosotros nos permitimos criticarlos, que aceptamos sus propios problemas, sus propias preocupaciones, su propia manera de gobernar sus cosas, escuchándonos, tratando de ayudarnos, dando pasos, andando al mismo paso. Éste es el primer compromiso: pasar a la alianza.

En segundo lugar, el conjunto de los que llamamos los «objetivos del milenio». Seguro que ustedes los recuerdan: reducir a la mitad el número de personas que vive con menos de un dólar al día, de aquí al 2015; educación para todos, chicos y niñas, para el 2015; reducción de la mortalidad infantil a dos tercios y de la mortalidad materna a tres cuartos; reducción a la mitad del número de personas que no tienen acceso al agua; reducción a la mitad del número de personas que no tienen alimentos suficientes... Tomamos todos esos compromisos y los estábamos olvidando. Hubo una conferencia en Estados Unidos, en septiembre pasado, en la que los recordamos y decidimos modificar las trayectorias de forma que nos aproximemos más al objetivo.

Y, en tercer lugar, el compromiso aceptado en Johannesburgo en septiembre de 2002 de basar nuestra gestión económica y social, nacional, europea y mundial, en el concepto de *desarrollo sostenible*.

Ahí están todos esos compromisos, pero ¿qué hacer con ellos, concretamente? Habría que decirles muchas cosas y lamento no tener mucho tiempo, pero desde luego tenemos que mirar del otro lado del Estrecho, y tenemos que tomarnos en serio todo lo que hemos prometido a África. Y les recuerdo un compromiso que hemos tomado, y que, por cierto, nos debería llevar muy lejos: nos hemos comprometido a hacer que cualquier país africano que haga todo lo posible por mejorar sus políticas económicas, reducir o erradicar la corrupción, abrir su economía, aspirar al buen gobierno y centrar en los objetivos del

milenio los pocos recursos que tienen, nos hemos comprometido, como decía –leo el texto–: «A hacer que a esos países no se les niegue la posibilidad de realizar los objetivos del milenio por falta de recursos financieros».

Estamos lejos de cumplir con esto, pero debemos tenerlo siempre presente en nuestro espíritu. Y por ello celebro que la última cumbre celebrada durante la presidencia de Blair en Gleneagles llevara a nuestros líderes –España estaba representada allí por la Comisión Europea– a aumentar significativamente nuestros compromisos de financiación para tratar realmente de afrontar esto, ya sea por financiación de la deuda o por mecanismos financieros innovadores que, conjuntamente, tratamos de introducir España y Francia.

Pero también hay que añadir una apertura en la negociación comercial internacional de Doha, que hoy pertenece a Hong Kong, y hacer que den a los países pobres todas las oportunidades de desarrollo que hoy les negamos por nuestro proteccionismo.

Hablo de Doha y hablo de la Organización Mundial del Comercio, y esto me lleva a los problemas actuales de la crisis de gobernabilidad global y a la necesidad de dar a luz una nueva ciudadanía global para que puedan asentarse en una base democrática las instituciones mundiales, imprescindibles por otra parte. Como ven me acerco al tercer valor, por lo que requiero su paciencia para unos pocos minutos más.

III. Nueva ciudadanía global y gobernabilidad mundial

Hasta ahora, diría que la globalización ha ido avanzando a solas, empujada por dinanismos financieros o tecnológicos de algún modo autónomos. Es tiempo ahora de asumirla y tomar iniciativas para que sus avances, y nuestros avances, hacia la unidad del mundo se hagan de manera coherente al servicio de un desarrollo humano sostenible. Es tiempo, en particular, de reconocer que gran parte de las tragedias y los problemas de los últimos decenios –bien sean de cambio climático, de criminalidad en todas sus formas, de drogas, de migraciones clandestinas, de grandes endemias, de sida, de SARS...– tienen en común una particularidad: han ignorado las fronteras del estado-nación y se han

desplegado de entrada inmediatamente a escala mundial. Los problemas a escala mundial no pueden resolverse únicamente con soluciones nacionales, y éste es el problema de hoy.

Con el progreso de los medios de comunicación y los avances en el diálogo y en los métodos de cooperación internacional anteriores, tenemos ahora la posibilidad de afrontar estos problemas de dimensión mundial y hacerlo como familia humana a esta escala mundial que, para muchos de esos problemas, es la más pertinente.

Esto parece evidente, pero a pesar de esa evidencia hemos continuado ignorando la necesidad de darnos los medios institucionales necesarios para hacerlo. Hemos dejado el sistema que las Naciones Unidas crearon entre 1945 y 1950. Se impone, pues, un esfuerzo de imaginación para definir esas instituciones que mejor servirían al bien común mundial o, al menos, para reformar suficientemente las instituciones actuales. Sólo así podrán ellas definir las estrategias que nos permitirían protegernos de riesgos colectivos, identificar juntos una visión clara de nuestro destino mundial y darnos la posibilidad de dirigir estas fuerzas de la globalización según exigencias de justicia, en especial para con los países que tienen hoy la impresión de que nunca se les escucha, porque no están en estas instituciones o porque sólo tienen un escaño pequeño que no les da la posibilidad de tener la palabra. Pero es fácil decir esto.

Hablo aquí de una empresa inmensa. Debemos, desde luego, preguntarnos si es aún pertinente el aparato institucional creado en 1945 en torno a las Naciones Unidas, que, por cierto, encaraba bastante bien y con visión los problemas de aquel tiempo. Pero en aquel tiempo no existían problemas que hoy son de capitalísima importancia, y pongo dos ejemplos de ello. Uno: *environment, environement*, medio ambiente. Esta palabra, hace cincuenta años, no tenía en nuestras lenguas el mismo significado que tiene hoy. ¿Por qué? Porque no existían estos problemas, o muy pocos. O sea que no se creó en las Naciones Unidas una institución fuerte para atacarlos, fuerte como es el Banco Mundial o el Fondo Monetario Internacional. No se las necesitaba. Hoy me parece imprescindible que una institución de esta categoría nos dé

estrategias, nos dé una visión clara del futuro indiscutible y vigile la manera en que cada país aplica las estrategias aceptadas en común.

Otro problema: las migraciones. Bien sabemos en España y Francia que éstos son nuestros grandes problemas del futuro. En el año 1945, cuando yo era un niño, no había problemas de migración; había problemas de refugiados, de personas desplazadas, y se crearon instituciones para refugiados y personas desplazadas. Migraciones, ¿por qué? Pues ahora tenemos el problema de la migración, y no tenemos ni una institución para ocuparnos de ella. No resisto la tentación de darles otro ejemplo.

En el año 1945 el agua no era un problema en el mundo. No había polución, el agua era abundante y no se creó una institución para vigilar las reservas acuíferas. El problema ha ido creciendo y adquiriendo proporciones enormes. El del agua va a ser uno de los problemas más grandes del siglo XXI, pero en el sistema de las Naciones Unidas es huérfano, y es por eso que trabajo un poco con Kofi Annan sobre el tema. Figúrense, cuando nos dimos cuenta en el sistema de este problema, como ninguna institución se encargaba de él lo que se decidió es que cada año una de las veinte o veintidós instituciones de las Naciones Unidas –UNICEF, Energía Atómica, Transportes Aéreos, Banco Mundial, Salud– se haría responsable del tema del agua, con lo que rotaría la responsabilidad anualmente. Pero, figúrense, en el año 2003 no se imaginan quién se encargaba del tema del agua: pues el señor Hans Blix, el mismo que se encargaba de ir a ver si Saddam Hussein escondía armas atómicas. Ustedes pensarán que el problema del agua, para él, en ese momento, era relativamente secundario. Pues así es. Desde luego que hay que hacer algo, desde luego que hay que mejorar este sistema, pero no es fácil porque no nos gusta cambiar lo existente, y por supuesto habría que reestructurar un poco el sistema para no pasar siempre el tiempo añadiendo nuevas instituciones a otras que han perdido su vigencia.

También habrá que hacer frente al problema de la responsabilidad política de las instituciones existentes. Muy a menudo se las ve como tecnocracias irresponsables en el momento en que cada día colocamos

sobre sus hombros responsabilidades más importantes y en el momento, también, en que los gobiernos, al darles responsabilidades, no piensan en abandonar la responsabilidad última de lo que allí se decide. Sólo en Europa hemos inventado el abandono parcial de la soberanía. A escala mundial queda por inventar.

En todos los terrenos de la economía y de las finanzas, una globalización más respetuosa por parte del hombre requiere la adopción de reglas mundiales, sin las cuales los abusos y las asimetrías que observamos hoy no podrán ser corregidos. Para que tales reglas puedan ser adoptadas y puestas en vigor, tendrá que reconocerse la legitimidad democrática de las instituciones responsables y permitir que los países pobres o emergentes sean parte de las deliberaciones y de las decisiones. Fueron varios los intentos de respuesta a esta necesidad, pero hasta el momento actual no se ha logrado un consenso sobre estos temas.

También habría que crear una instancia de arbitraje político supremo para dirimir las diferencias de opinión entre estas instituciones, que nos permitiera resolver problemas como el de la cláusula social en materia de negociación comercial, del que nadie se hace cargo. También se ha trabajado mucho en esto. Claramente, sería necesario que un organismo realmente representativo, que reuniera a jefes de estado o de gobierno con legitimidad democrática, pudiera ejercer este arbitraje. Hubo sugerencias al respecto, por ejemplo la de Jacques Delors, que propuso un consejo de seguridad económica; o la idea de ampliar las cumbres del G8 a una reunión de jefes de estado, de unos veinticuatro países –los que controlan los consejos de administración del Banco Mundial y del Fondo Monetario, por ejemplo–, en presencia de los dirigentes de las principales organizaciones mundiales y del secretario general de la ONU, para coordinar las estrategias de esas organizaciones y establecer un vínculo fuerte y más obvio entre ellas y los representantes más legítimos de la comunidad mundial.

Sin embargo, lamento decir que estas iniciativas no han tenido gran eco hasta ahora. Debemos tomar en serio este problema, porque aquí estamos no sólo frente a un deber de justicia, que es dar la palabra a los

que no la tienen, sino también frente a una condición esencial de la eficiencia de estas organizaciones imprescindibles. Entiéndanme bien: no se trata aquí de establecer ningún tipo de gobierno económico planetario –algo que nadie quiere–, sino de encontrar una respuesta global a problemas de dimensión mundial con los cuales hoy no podemos nosotros solos. El reto es formidable. Somos –figúrense, esto me llama mucho la atención– la primera generación mundial, presidente, que se enfrenta a la necesidad de organizar y manejar el mundo, no desde una posición de poder como la de Alejandro, la de César o la de los aliados al final de la Segunda Guerra Mundial, sino a través de un reconocimiento de las responsabilidades universales de todos los pueblos, de iguales derechos al desarrollo sostenible y de un deber universal de solidaridad y cooperación.

Es más difícil que hacerlo desde una posición de poder, pero es lo que nos toca. Y debe hacerse en un entorno adverso, que no es el de un proceso irreversible hacia la unidad mundial, sino el de una lucha indecisa entre fuerzas centrípetas que están a favor de la integración y fuerzas centrífugas, regresivas y violentas que se han ido multiplicando. Esto sólo será posible con el apoyo de la opinión pública mundial y si nos organizamos de tal forma que sus requisitos puedan cumplirse de la manera más descentralizada posible. Aquí hay que regresar al *think globally, act locally*.

Esta tarea pasa, desde luego, por un enorme esfuerzo de información y de educación cívica, como el que vuestro Centre d'Estudis está emprendiendo aquí, y tiene un nombre: engendrar una ciudadanía responsable a todos los niveles, incluso el mundial, que debe ser uno de los valores claves para el siglo XXI. De hecho, la gran esperanza para este siglo, la de ver que el proceso de globalización sirve para el desarrollo humano, no se hará realidad si la sociedad civil y los forjadores de opinión pública no aceptan la responsabilidad de dotar a la opinión pública de una conciencia global. Debe crearse un nuevo tipo de ciudadanía, no simplemente un cosmopolitismo vago, sino una genuina ciudadanía en todos los niveles de gobierno: local, nacional, europeo y global.

Señor presidente, amigos todos: tenía preparada una conclusión algo metafísica, pero se la perdono, porque preferiría escuchar algunas preguntas tuyas para debatir un poquito.

Muchas gracias.

Torn de preguntes

Jordi Pujol

Ara si hi ha alguna pregunta a fer, en principi no estava previst, però de tota manera sembla que podem arreglar-ho.

Intervinent del públic

¿Cree usted que la Ronda Doha –concretamente la reunión que se celebra en Hong Kong– camina en el sentido de su discurso? Y si no es así, ¿hacia dónde va?

139

Michel Camdessus

Voy a responder a ésta, pues ayer mi compañero y buen amigo Pascal Lamy respondió a una cuestión muy similar, y como tengo gran respecto por él voy a responder, poco más o menos, de la misma manera. Él dijo: «Miren ustedes, muchos han dicho que de este lío sólo se puede salir con una *baguette magique*», una varita mágica. «Pero a la vez, la varita mágica sólo puede funcionar si todos creen que puede funcionar».

Y les decía a los ministros ayer: «Me parece que ustedes, señores, no tienen la fea altura de las ambiciones, y que todos dudan de que se pueda conseguir». Mi opinión es que, desde luego, durante los cinco días que quedan en Hong Kong, en esta etapa de la Ronda Doha, no se va a conseguir sino un acuerdo –y ojalá sea así– sobre la manera de continuar, puesto que en principio la Ronda termina a finales del 2006. A lo mejor un poco antes, porque todos los que están allí presentes saben

que los poderes de negociación del presidente de los Estados Unidos se acaban en el año 2006 y que probablemente no estará en posición de renovarlos a finales del 2006 si caducan durante el final de las negociaciones. O sea, que es muy urgente dar pasos adelante, y creo que se dará algún paso adelante sobre la manera de continuar.

A estas alturas estamos muy lejos del espíritu de consenso necesario, y no hay que verlo solamente desde una perspectiva de egoísmo nacional –desde luego, los egoísmos nacionales están ahí–; de hecho, que durante los últimos años las condiciones de la negociación han cambiado enormemente. Hemos visto surgir superpotencias que no existían cuando se reunía la OMC en Marrakech hace tan pocos años. Ahora China e India son superpotencias en el marco económico. Hemos visto que Brasil, que consideramos todos como un país en desarrollo entre países en desarrollo, ahora es una grandísima potencia agrícola, posiblemente casi la más importante del mundo, y aspira aún al estatuto de países en desarrollo que tenía hace diez años.

140

Por supuesto, los países más pobres dicen que «por favor, esto no es posible», y los países industrializados que estarían de acuerdo en hacerles concesiones no están de acuerdo en hacérselas a Brasil, porque saben que si, por ejemplo, se abre el mercado europeo de las aves de corral, pues no será la gente de Burkina Faso, Benín o Mozambique la que venderá las gallinas y los pollos, sino que serán los brasileños. O sea, que todo el equilibrio de la negociación se ha hecho mucho más difícil; además, esta etapa coincide con la Cumbre Europea de Bruselas, donde se va a rediscutir el presupuesto europeo para los próximos años y, desde luego, el futuro de la política agrícola común –si al menos se escucha a Tony Blair lo que dice, que impactará sobre la Ronda de Hong Kong.

En definitiva, ya ven todos ustedes cómo es este enredo. Lo que queda es que todos reconocemos que sí, aunque puede haber discusiones sobre las cifras y un progreso hacia la reducción de derechos. La apertura de los mercados interesa a todos –y particularmente a los países más pobres– y hay que ir en esa dirección. Queda mucho trabajo por hacer.

Intervinent del públic

Sí, ha hablat de los objetivos del milenio, que no están andando muy bien. En todo caso, siete de ellos ponen la losa encima de los países pobres; solamente uno, el de partenariado, hace más referencia directamente a la responsabilidad de los países ricos, y siempre los estados. Quizás por ello Kofi Annan, en su momento, y casi en paralelo, también sacó la iniciativa «The Global Compact», la manera de implicar a las empresas en las estrategias de gobernabilidad del mundo.

En temas de responsabilidad social, seguramente hay estrategias muy diferentes. En Europa, la estrategia europea es más de fomentar a partir de la responsabilidad el desarrollo económico; en las Naciones Unidas se entiende más como una estrategia de *gobernanza* mundial. ¿Cree realmente que el elemento de confianza que supusieron en su momento las instituciones nacidas en Bretton Woods y el sistema de Naciones Unidas viene siendo suplido, en cierta manera, por un mayor compromiso de las empresas? ¿Cree que las empresas tienen que tener un mayor compromiso explícito en la *gobermanza* en el futuro? ¿De qué manera?

141

Michel Camdessus

Mire, sí, éste es exactamente el otro capítulo del compromiso de Monterrey, del Consenso de Monterrey. Uno de ellos era el ir a la alianza, o al *partnership*, en las relaciones con los países más pobres, pero este *partnership* ya no había de ser solamente *partnership* entre los estados que habían dominado hasta ese momento las relaciones internacionales en el marco de las Naciones Unidas, sino que se había de abrir al conjunto de fuerzas –otras– que contribuyen a la vía económica, y aquí se mencionaban, en particular, las empresas, las instituciones financieras y la sociedad civil desde todos sus aspectos. Y esto es una cosa muy seria, porque es verdad que cada vez más las empresas y los bancos tienen un papel casi dominante en el fomento del desarrollo.

Tomemos a los bancos como ejemplo. Hasta los años ochenta, prácticamente toda la financiación internacional era pública. Hoy lo público es pequeño y la financiación internacional se hace *for indirect investment*, por inversiones privadas, por financiación bancaria y de

manera muy accesoria a través de la ayuda al desarrollo. Esto implica que los bancos, como las empresas privadas, tienen algo que decir y deben aceptar sus responsabilidades; no deben limitarse a optimizar la última línea de sus balances, sino que tienen una responsabilidad que va mucho más allá del entorno en el que están, y con ella deben contribuir al desarrollo social libre.

O sea, que estamos en las primeras horas de un nuevo sistema, y es evidente que la economía del siglo XXI debe estar cada vez más dominada por este concepto de *partnership*, sin el cual no se podrá cumplir –como decía usted perfectamente– con los objetivos del milenio.

Jordi Pujol

Había una última pregunta y ahora sí que lo vamos a dejar, vamos a cortar. Tiene la palabra Ángel Castiñeira.

Intervinent del públic

Señor Camdessus, había hablado usted, en su intervención, de la necesidad de pasar de la idea del poder a la idea de la responsabilidad, que ha sido el motivo de estas jornadas. Hablar del cambio de poder a responsabilidad me recuerda a un libro de un asesor de la Casa Blanca, Robert Kagan, que compara en *Poder y debilidad*, precisamente, el papel geopolítico que Estados Unidos y Europa pueden desempeñar en los problemas globales. Usted ha citado un conjunto de problemas que tienen que ver con el medio ambiente, con la pobreza, con las pandemias, etc., que cuando uno los ve desde Estados Unidos se convierten en problemas como armas de destrucción masiva, terrorismo, eje del mal, estados fallidos o estados delincuentes.

Mi pregunta es: ¿podemos, desde Europa, desde la debilidad ser responsables en el ámbito mundial? Usted ha hecho referencia a nuestro poder comercial, a nuestro poder económico, pero sin duda alguna estamos viviendo también en el seno de Europa una crisis profundísima del eje franco-alemán. El caso francés no tiene sólo que ver con el no a la Constitución, sino también con las gravísimas crisis vividas internamente durante el mes de noviembre –usted las conoce bien. Y el caso

alemán también es un caso bien conocido. ¿Cómo podemos desde esta debilidad, los europeos, ejercer un papel de responsabilidad en el ámbito mundial?

Michel Camdessus

Qué cuestión más interesante; me parece muy interesante hablar del tema de la debilidad de Europa frente a su futuro.

Primero, debo decir que es un problema filosófico y también teológico; las grandes cosas sólo se hacen a partir de la posición inicial de debilidad. O sea, que no hay que desanimarse porque se esté por algún tiempo en situación de debilidad. Tendrían que leer de nuevo a los profetas de Israel y lo que escribieron sobre el pequeño resto de Israel que lleva *in situ* las promesas de Dios, pero dejemos la teología.

Los Estados Unidos se ven como la gran potencia, como la única superpotencia del mundo. Está bien. Eso es verdad militarmente hablando; aunque, dicho sea de paso, yo tengo mis dudas sobre un superpoder militar que tanto cuesta y que tan poco permite ganar batallas. Yo no soy estratega, pero observo que no sirve de mucho en el mundo de hoy tener ejércitos tan costosos desde el punto de vista de la influencia. Pero ése es otro problema.

Hablemos de la debilidad de Europa. Me cuesta hablar de debilidad cuando un conjunto políticamente unido –a pesar de todo, a pesar de tantas querellas– es el primer poder económico del mundo. Es verdad que pasamos por una crisis, es verdad que el eje franco-alemán –no como eje, sino como dos economías hermanas– está muy flojo en este momento, pero Europa tiene muchas cosas que decir al mundo.

Lo primero que Europa puede aportar al mundo es su propia experiencia de reconciliación y de construcción de un conjunto en el cual, por primera vez en la historia y de manera pacífica, los países aceptan abandonar algo de poder y soberanía para construir algo más eficiente. El euro es eso y muchas otras cosas. Esto puede servir de inspiración a un mundo que claramente necesita organizarse. Y aunque tengamos nuestras disputas, querellas... tenemos valores en común y queremos continuar juntos, y me parece que las crisis tienen este valor

de obligar a pensar y obligar a inventar remedios en los que antes ni se pensaba.

Es verdad que la crisis que vivimos ahora nos revela que era fácil pasar de seis a doce y a quince con el mismo sistema. Lo que estamos descubriendo es que no se pasa de quince a veintisiete con el mismo sistema, y que a partir de ciertos valores comunes en los que creemos nos toca ahora inventar algo diferente. Pero Europa puede hacerlo. Lo hará en posición de debilidad; si fuera fuerte no lo haría. O sea, que no debemos alegrarnos de nuestra debilidad, sino construir algo basándonos en ella.

Cloenda del seminari

Jordi Pujol

President del Centre d'Estudis Jordi Pujol

Hem anat de Tailàndia al Brasil passant per Rússia, i al final hem tornat a Catalunya: volta al món i torna al Born. La nostra primera responsabilitat com a catalans és el nostre país; després, hem de tenir consciència clara que tenim també, tan modestament com vulgueu, unes responsabilitats universals, o almenys hem de voler tenir-les, o hem de voler tenir la sensibilitat pròpia de les responsabilitats universals. Un president de la Generalitat, temps enrere, ho deia sempre: «El nostre món és el món». Camdessus ens acaba de situar ben bé en el món –i abans ja ho havia fet molt bé també Ignasi Carreras–, una cosa necessària per complementar el plantejament d'aquest seminari. El que han dit tant ell com els altres ponents té, en l'ànim dels organitzadors d'aquest seminari, un objectiu i fins i tot un adversari: el pensament polític dominant a Catalunya i a Europa, un pensament hegemònic, únic, que no ens permet avançar, que ens ofega en qüestions com l'ensenyament, la dimissió de la responsabilitat, la dimissió del futur, el fet de pensar sempre només en drets i més drets i cap deure i esperar que tot t'ho donin fet, etc. Hem de reaccionar, ha de reaccionar tothom, començant per Europa –perquè amb aquest pensament Catalunya no se salvarà, però Europa tampoc–; jo sóc un europeista utòpic i ara em sento incòmode amb les coses com estan, però estic d'acord amb Camdessus: la potència europea és molt gran si ens ho creiem i si no renunciem al pòsit que representa l'herència europea. Europa és potent perquè fa vint segles que s'està fent potent; no ens l'hem inventada ara, ni l'any 1968, ni el 1945 –tot i que va ser un any molt decisiu–, ni se la va inventar la Il·lustració –tot i que va jugar un paper molt important en la definició de l'Europa moderna–: ve d'abans.

Aquesta Europa és, doncs, molt potent; el que passa és que no sé si això, nosaltres, ho sabem fer servir, perquè som presoners d'un pensament caduc.

Catalunya és menys potent que Europa, és clar, però alguna potència devem tenir perquè, tal com ha anat la història, nosaltres no hauríem d'existir: ja vam néixer amb una certa dificultat, fa més de mil anys –i és de miracle que no siguem francesos ni siguem castellans–, perquè l'any 988, en un bosc prop de París, es va consagrar la dinastia d'Hug Capet, en un moment que el regne de França era molt poca cosa –no anava gaire més enllà del que es veia des de la torre de Nôtre Dame (això és un anacronisme, perquè no existia Nôtre Dame)– però tenien una visió clara del que volien i van posar en una llista tot el que era França, segons ells, de nord a sud; la llista comença per Bruges i a baix de tot hi ha Vic i Barcelona, de manera que ells tenien la idea que nosaltres havíem de ser francesos. De fet, amb una gran clarividència, tenacitat, sentit de la història i potència moral i política, els francesos han aconseguit això amb tres excepcions: Bruges, Vic i Barcelona. En resum, ja vàrem néixer amb dificultat, d'esquitllentes, i si després de tot això i moltes més coses que ens han passat, amb molts mals estats i molts desastres, encara hi som –donant molts mals de cap, pel que sembla– deu ser que alguna potència interna tenim. Hem de tenir autoestima.

De tota manera, amb el pensament únic que ara domina no ens salvaríem, ni Europa tampoc. Fa pocs dies, per exemple, vaig llegir coses d'Alain Touraine, un pensador típic d'aquest pensament únic europeu, que s'interrogava: «Servim per a alguna cosa, nosaltres?». Sí, vostès serveixen. A Alemanya, Enzensberger, un altre gran intel·lectual, també pregunta: «Què hem de fer, els alemanys?». En general, doncs, Europa viu en una situació de desconcert però, com diu molt bé Camdessus, Europa té aquest pòsit de què parlàvem, i mentre no hi renunciem i l'ofeguem amb discursos que, en nom de no sé quin futurisme, sacrifiquen la identitat, la consistència, l'energia i els valors d'un país –o d'Europa–, Europa se'n sortirà. En aquest sentit, tot el que ara hem estat discutint, que s'aparta del que hem dit aquest matí, val per a nosaltres.

Això per a Catalunya encara és més veritat, perquè aquest és un país més fràgil i sempre ha necessitat un plus d'esforç i de voluntarisme –la necessitat i el ser necessitant–; per això parlem d'un missatge que, si tinguéssim potència suficient, hauríem de fer arribar a tot Europa –que té la mateixa malaltia–, però almenys a nosaltres sí que ens ha d'arribar: hem de fer aquest plus d'esforç que implica la responsabilitat, ser uns aferrissats defensors dels drets, i sobretot dels drets dels altres, però a més dels deures –dels altres i dels nostres–, els valors, les obligacions, els compromisos; explicar a la nostra gent que no podem esperar que ens ho donin tot fet ni en el terreny polític, ni en el nacional, ni en el social, perquè si esperem que ens ho donin tot fet ens quedarem sense res.

Actualment això és important perquè Catalunya es troba en un moment complicat, semblant a una cruïlla: quan arribes a una cruïlla, és que has fet camí i vas bé, però si t'equivoques de camí pots perdre tot el que havies guanyat. Diumenge passat vaig pujar al Castell de Montsoliu; anava amb la meva dona caminant i dalt de tot hi ha una cruïlla mal senyalitzada i vàrem dir: «Per on anem?». «Hem d'agafar el camí costerut, perquè el castell és allà dalt», i ens vam equivocar, perquè al cap d'una estona el camí baixava; vam haver de tornar enrere, baixar, pujar, i vam arribar a dalt. En la plenitud de Catalunya com a país, una cruïlla requereix esforç, i l'esforç no pot ser sense sentit de responsabilitat, sense exigència, sense moral de l'esforç i sense tot això contra el que s'ha predicat durant molts anys a les nostres escoles, als mitjans de comunicació, en el món polític i l'intel·lectual –a tot arreu s'ha predicat contra la moral de l'esforç–; si això no ho escombrem nosaltres, no arribarem a dalt. Per tant, fem una crida en un moment en què, repeteixo, som en una cruïlla perquè hem caminat.

Us vull dir tres coses relacionades amb la responsabilitat, que, per tal que pugui anar bé, necessitem bones institucions, un bon Estatut d'autonomia, un bon finançament, etc., però amb això sol no salvarem el país, no ens en sortirem: fem alguna cosa més.

En primer lloc, la moral de l'esforç: Catalunya és un país que està molt bé; tothom que ve ens felicita... i ens hi ajaiem, ens adormim. Catalunya ha de tenir –ho ha tingut sempre i jo crec que encara ho té,

però s'ha de reforçar— el que podríem anomenar *sentit de la moral de l'esforç*. Jo de vegades deia —per donar-me ànims i per impressionar la gent, tot i que no sé si és veritat, i com si això fos un elogi, que no sé si ho és— que teníem un punt de moral calvinista. I això ha de continuar essent així; i no és que la moral calvinista comporti treballar molt però no treballar bé, sinó que cal treballar molt i bé, i això és responsabilitat nostra. Ens poden frenar en no fer-nos segons quina infraestructura o posant-se en contra de no sé quina OPA, posem per cas, i això passa. Però, de tota manera, bàsicament això és responsabilitat nostra.

En segon lloc, la responsabilitat que tenim amb la immigració, la responsabilitat d'acollir la gent i que els cònsols dels països sud-americans continuïn dient que dins del conjunt d'Espanya, la part que tracta millor la immigració és Catalunya: això és la nostra obligació, i ho hem de saber defensar, que ningú ens vingui a donar lliçons de maneres; si de cas, nosaltres en podem donar, que en això ja tenim una molt llarga experiència. Però davant d'aquest fet, tenim una altra responsabilitat: la de defensar la nostra identitat; per tant, necessitem una societat sòlida, no fragmentada, i hem de fer un esforç d'integració i fer jugar l'ascensor social, que ha estat la gran força integradora de Catalunya i que funciona! Ahir vaig rebre vint-i-cinc sud-americans; un portava un obsequi i em va dir que fa vint anys que és aquí i que la seva filla, de dinou anys, que parlava català i era amb ell, és estudiant de la Pompeu Fabra. Molt bé, no en parlem més: si vostè és un home que va venir de Bolívia i no hi vol tornar, si arriba a un país i pensa que potser la seva filla serà més que vostè, i ho és, això no és responsabilitat nostra, però sí que ho és fer que la seva filla parli català, que es pugui integrar al país.

I en tercer lloc —perquè es vegi que això de la responsabilitat no és un discurs genèric, el que us diré ara es pot aplicar d'aquí a deu minuts, quan sortim al carrer—, el tema lingüístic. L'Estatut d'autonomia és molt important, encara que no sabem com sortirà; suposem que surt molt bé i que, a més, surt molt bé en el tema lingüístic, però ara qualsevol de vosaltres surt al carrer, agafa un taxi i diu al taxista: «¿Quiere usted llevarme a tal sitio?». ... ja hem perdut la batalla: ja no hem exercit

la nostra responsabilitat de defensors de la nostra identitat i de la nostra llengua, i això no depèn de l'Estatut; depèn de la sensació que un té que la responsabilitat de la defensa de la llengua no és del Govern de la Generalitat, del Parlament de Catalunya –que també ho és– i de l'Estatut –també–, sinó que és de cadascú de nosaltres.

Un exemple del món econòmic: la gent de Terrassa i de Sabadell no era ningú fa dos-cents anys –i no tenia Estatut d'autonomia, ni res–, i a Reus no hi havia aigua, i van fer el que van fer... amb responsabilitat, amb la moral de l'esforç en el camp econòmic; és el que hem d'aplicar en l'assumpte de la immigració, en l'àmbit lingüístic i en tants i tants d'altres. Aquest és l'objectiu d'aquest seminari. Ara ja hem tornat al Born, però el nostre món és el món, i ens ha anat molt bé que ens recorridin les nostres responsabilitats al nivell del món.

Aquest matí deia el professor Marina: «No hi ha país i no hi ha democràcia sense una elevada exigència ètica»; també s'ha parlat dels perills que hi ha de caure en el relativisme i en el dogmatisme, i de com hem de trobar el punt mig; hem dit que la nostra gent jove, però nosaltres també encara que siguem grans, necessita referents morals –coses, institucions, gent, persones–, i moltes altres coses que em farien allargar-me molt si en parlés, però se'ns ha acabat el temps. El que sí que farem és continuar treballant en aquests assumptes des de la Fundació i des del Centre d'Estudis. Jo acabo aquesta reunió molt content, molt agraït a tota la gent que l'heu fet possible i als que hi han participat –en aquest moment, en Camdessus, però també en Javier Elzo i els altres que han vingut–, i amb un compromís regular per tal de parlar: les institucions, el poder polític, el poder econòmic... hem de seguir treballant en aquesta línia; sense això no es va enlloc, però sense l'exigència moral, sense aquesta capacitat de mobilització de les nostres energies, tampoc no anirem enlloc, i això és el que hem de mirar d'estimular tant com puguem.

Moltes gràcies.

“És urgent construir la societat de la responsabilitat, o la societat responsable. És a dir, una societat on les coses no funcionin tan sols per imperatius externs a les persones o a la col·lectivitat -per exemple, pel poder polític i administratiu o econòmic-, sinó per pròpia iniciativa, per autodisciplina i per sentit de l’interès general. És a dir, per responsabilitat cívica i ciutadana”

Jordi Pujol

Amb el patrocini de

Fundació Caixa de Girona